

Revija Socialna pedagogika izdaja Združenje za socialno pedagogiko - slovenska nacionalna sekcija FICE. Revija izhaja četrtletno. Vse izdajateljske pravice so pridržane.

Socialna pedagogika is a quarterly professional journal published by Association for social pedagogy - Slovenian national FICE section.

Naslov uredništva je:
Address of the editors:

Združenje za socialno pedagogiko
Uredništvo revije Socialna pedagogika
Kardeljeva pl. 16 (pri Pedagoški fakulteti)
1000 Ljubljana
tel: (01) 589 22 00 ; Fax: (01) 589 22 33
E-mail: bojan.dekleva@guest.arnes.si

Urednika:
Co-Editors:

Bojan Dekleva (glavni urednik; Ljubljana)
Alenka Kobolt (odgovorna urednica; Ljubljana)

Uredniški odbor sestavljajo:
Members of the editorial board:

Josipa Bašić (Hrvaška, Croatia)
David Lane (Velika Britanija, Great Britain)
Margot Lieberkind (Danska, Denmark)
Leo Ligthart (Nizozemska, The Netherlands)
Marta Mattingly (ZDA, USA)
Friedhelm Peters (Nemčija, Germany)
Vinko Skalar (Slovenija, Slovenia)
Mirjana Ule (Slovenija, Slovenia)
Sonja Žorga (Slovenija, Slovenia)

Uredniški svet sestavljajo:
Members of advisory board:

Lučka Babuder
Mojca Bekš
Brane Franzl
Borut Kožuh
Bojana Silahić
Ivo Škoflek
Jožica Tolar
Darja Zorc-Maver

Oblikovanje in prelom:
Naslovnica:

Nenad Maraš
Nenad Maraš

Lektorirala:
Angleški prevodi:
Tisk:

Katarina Mihelič
Metka Čuk
Tiskarna Vovk

Letnik VIII, 2004, št. 4
Vol. VIII, 2004, No. 4
ISSN 1408-2942
Spletni naslov: <http://www.uni-lj.si/~pefzzsp>

Naročnina na revijo za leto 2004 je 6.000 SIT za pravne osebe. Naročnina na revijo je za člane Združenja vključena v članarino.

Izdajanje revije v letu 2004 finančno podpira Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport RS.

Članke v reviji abstrahirata in indeksirata *Family Studies Database* in *Sociological Abstracts*.

Kazalo/Contents

Izvirni znanstveni članki

Research articles

Saša Rozman

Saša Rozman

Preprodajanje kanabisa 409

Cannabis dealing

Tarja Tolonen

Tarja Tolonen

“Vsi v šoli me imajo
za piflarja” - pretepi in
ambivalentnost šolarjev
v zvezi z moškostmi 437

“Everyone at school thinks I
am a nerd” - Schoolboys’
fights and ambivalence
about masculinities

Helena Jeriček

Helena Jeriček

Raziskovanje skupnosti
v Sloveniji 457

Communitiy research
in Slovenia

Pregledni znanstveni članek

Theoretical article

Nataša Martinjak

Nataša Martinjak

Koncept socialnega kapitala
v socialni pedagogiki 481

Concept of social capital
in social pedagogy

Refleksije prakse

Reflections of practice

Jože Frkač

Jože Frkač

Investicijski kapital vzgojitelja?
Odnos! 497

The investment capital of a care
worker? The personal relation!

Informacije

Information

Obvestilo o 3. slovenskem
kongresu socialne pedagogike 511

Information on the 3d Slovenian
Congress of Social Pedagogy

Navodila avtorjem 515

Instructions to authors

Preprodajanje kanabisa

Cannabis dealing

Saša Rozman

Povzetek

Saša Rozman, univ. dipl. soc. ped., Poljšica pri Podnartu 4, 4244 Podnart. Avtorica predstavlja empirične izsledke kvalitativne raziskave z naslovom "Preprodajanje kanabisa: miti, domneve in dejstva". V raziskavi celostno in kompleksno proučuje pojav preprodajanja kanabisa na srednjih in nižjih ravneh distribucije v Sloveniji, pri tem pa dosledno uporablja kvalitativne metodološke postopke in izhaja iz zornega kota samih preprodajalcev, s katerimi je opravila polstrukturirane intervjuje. V članku najprej na kratko poda teoretska izhodišča, nato opiše metodologijo raziskovanja, nazadnje pa kot rezultat svojega dela predstavi utemeljeno teorijo, v kateri je izsledke raziskave povezala s teoretičnim okvirom in z lastnimi razmišljanji ter tako raziskovan pojav predstavila na abstraktnejši in kompleksnejši ravni. Njene ugotovitve zaradi narave uporabljenega metodološkega pristopa niso posplošljive, temveč so vezane na socialne kontekste njenih intervjuvancev.

Ključne besede: kanabis, preprodajanje drog, preprodajalci drog

Abstract

The author presents the empirical results of her qualitative research project called 'Cannabis dealing: myths, assumptions and facts'. In her research, she took a comprehensive and complex approach to cannabis dealing in Slovenia at the middle and lower levels of distribution, consistently applying qualitative methods and procedures, and starting from the viewpoint of the dealers' themselves whom she interviewed in using half-structured field interviews. In the article, she first provides an overview of the theory applied in the research, describes her research methods, and finally work presents a grounded theory of cannabis dealing. Due to the nature of the applied approach, her conclusions cannot be generalised as they remain linked to the social context of her interviewees.

Key words: cannabis, drug dealing, drug dealers

1 Uvod

Preprodajanje drog je v današnji družbi, prežeti s "problemom drog", zelo pogosta in aktualna tema, vendar pa v resnici o tem pojavu vemo zelo malo, saj zaradi njegove prikritosti vanj nimamo vpogleda. Javno mnenje o preprodajanju drog in preprodajalcih tako temelji predvsem na senzacionalističnih informacijah in zgodbah, ki nam jih vsakodnevno posredujejo predvsem mediji, te pa so pogosto netočne, poenostavljene in pretirane.

Trgovino z drogami si ponavadi predstavljamo kot ogromen, dobro organiziran, urejen, enoten, trden in strogo hierarhičen piramidni sistem v rokah mednarodnih kriminalnih organizacij. Takšne predstave se morda približajo dejanskemu delovanju trgovine na višjih ravneh, nikakor pa ne tudi na srednjih in nižjih ravneh; preprodajanje drog na teh ravneh je namreč predvsem zelo raznoliko, spremenljivo, neurejeno in sestavljeno iz najrazličnejših oblik preprodajalskih dejavnosti, ki so proti dnu hierarhije vse bolj neodvisne, neorganizirane, nestrukturirane, nesistematične in individualne. Preprodajalci drog

se med seboj močno razlikujejo glede na najrazličnejše dejavnike, ki določajo njihovo dejavnost: po vrsti droge¹, značilnosti in razvitosti tržišča, zgodovinskih² in geografskih dejavnikih, preprodajalčevih virih, možnostih, motivih in sredstvih, socialnem in kulturnem ozadju preprodajalca in njegovih strank, prostorih preprodajanja, lastni uporabi droge, stopnji profesionalizacije, agresivnost ponudbe in še čem (Dorn in drugi, 1992). Pri vsakem konkretnem preprodajalcu je preplet teh dejavnikov enkrat in večkrat tudi precej nenavaden, vendarle pa nekateri od njih večkrat nastopajo skupaj.³

Preprodajalci na srednjih in nižjih ravneh distribucije se močno razlikujejo tudi po svojih osebnih značilnostih, največkrat pa so to mladi ljudje, moškega spola, ki tudi sami uživajo drogo, imajo nižji socialnoekonomski statusi in izobrazbo, pripadajo različnim marginalnim skupinam in so pogosto brezposelni, sicer pa v ničemer posebej ne odstopajo od ostalih državljanov (Layton MacKenzie in Uchida, 1994; Spergel, 1995). Njihov vstop v preprodajanje drog najpogosteje ni rezultat hladne in preračunljive odločitve služiti denar na nesreči drugih, ampak nekega ne povsem načrtovanega procesa, ki se začne z lastno uporabo droge in nadaljuje z ne čisto nadzorovanim vse resnejšim vpletanjem v posel. Njihovo preprodajalsko življenje pogosto ni le razkošno, lagodno in zabavno, temveč tudi stresno, naporno in nevarno. Pri preprodajanju običajno niso povsem brez

¹ Trg heroína je v primerjavi s trgov marihuane mnogo bolj organiziran, prilagodljiv in učinkovit sistem, saj ta droga prinaša velike dobičke na vseh ravneh distribucije, poleg tega pa povzroča močno zasvojenost in zato uporabnike sili v neprestano in neodloljivo oskrbo, ki zahteva tudi dobro organizacijo tržišča. (Parker in drugi, 1998)

² Ko se je v začetku šestdesetih let uživanje drog šele začelo močneje širiti, so na tržišču prevladovali zelo amaterski in predvsem socialno motivirani preprodajalci, s širjenjem tržišča pa je preprodajanje drog postajalo vse bolj organizirano, profesionalno in usmerjeno v dobiček, trgi drog z vse izdatnejšo in pestrejšo ponudbo pa vse bolj kriminalni in neizprosni. Takšen razvoj je po eni strani narekovalo naraščajoče povpraševanje, ki mu je samoumevno sledila tudi vse boljša ponudba, po drugi strani pa so ga spodbujale tudi policijske intervencije, ki so z aktivnim preganjanjem preprodajalcev le-te spodbudile k mnogo bolj profesionalnemu delovanju, za kar pa so zahtevali tudi večje dobičke.

³ Tako na eni strani pogosto najdemo skupaj naslednje značilnosti preprodajanja: nerazvito tržišče, delovanje na nižjih ravneh distribucije, prevladujoči socialni motivi in motivi lastne oskrbe, lastna uporaba droge, preprodajanje "mehkih" drog, neagresivna ponudba, neorganizirano, nesistematično in naključno delovanje ter nizki zaslužki. Na drugi strani pa pogosto nastopajo skupaj tem nasprotni značilnosti.

vesti in občutkov krivde, ampak skušajo delovati tako, da svojo dejavnost lahko opravičijo vsaj pred seboj. Njihova ponudba drog največkrat ni agresivna, temveč so ponavadi uporabniki sami tisti, ki pridejo do njih, ker želijo kupiti drogo; nabava in prodaja droge običajno potekata prek poznanih uživalcev in preprodajlcev, zelo redko pa prek neznancev (Flaker, 1999; Dekleva, 1999).

Stereotipi o preprodajalcih, ki jih skušam razbiti v zgornjih vrsticah, še toliko manj veljajo za preprodajalce kanabisa – droge, ki je mnogo manj donosna od drugih prepovedanih drog, ki ne povzroča fizične odvisnosti in katero deloma še vedno spremlja hipijevska pacifistična kultura, zato je njeno tržišče precej manj kriminalno in manj neizprosno. Vendar pa se tudi to spreminja v negativno smer, saj ob naraščajočem povpraševanju in ponudbi postaja ta trgovina vse donosnejša in vse zanimivejša za profesionalne kriminalce, poleg tega pa se vse intenzivneje prepleta s trgi nevarnejših prepovedanih drog, ki udeležencem prinašajo tudi mnogo večja tveganja (Robinson 2000)⁴.

2 Namen in problem raziskave

Z raziskavo želim čim bolj celostno, avtentično in kompleksno spoznati in predstaviti preprodajanje kanabisa na srednjih in nižjih ravneh distribucije v Sloveniji, in sicer predvsem s sociološkega vidika ter z zornega kota samih preprodajalcev. Pri tem me usmerja zelo široko in odprto raziskovalno vprašanje: kdo so preprodajalci kanabisa, kako delujejo in kakšna je njihova resničnost?

3 Uporabljena raziskovalna metodologija

Vrsta raziskave

Raziskava je povsem kvalitativne narave, saj se strogo drži izhodišč kvalitativnega raziskovanja, uporablja le kvalitativne metodološke postopke in temelji na hermenevtični paradigmi.

⁴ Uvod je kratek povzetek članka iste avtorice (Rozman, 2004). V prejšnjem članku so podrobneje predstavljena teoretična izhodišča, v tem članku pa so predstavljeni rezultati empiričnega dela raziskave. Več in podrobneje o vsem tem pa govori avtoričino diplomsko delo (Rozman, 2002).

Vzorec in postopek vzorčenja

Vzorec raziskave sestavlja šest moških preprodajalcev kanabisa, da katerih sem prišla na različne načine, zato vzorčenje lahko označim kot oportunistično. Iskanje in pridobivanje preprodajalcev za sodelovanje je zaradi nezakonitosti njihove dejavnosti zahtevalo veliko truda, časa, iznajdljivosti ter izkoriščanje najrazličnejših priložnosti in poznanstev. Do večine intervjuvancev mi je uspelo priti prek prijateljev in znancev, ki so bili hkrati tudi prijatelji in stranke preprodajalcev ter so me pri njih predstavili kot neogrožajočo in zaupanja vredno osebo.

Raziskovalni instrument in zbiranje podatkov

Za raziskovalni instrument sem sestavila shemo okvirnih vprašanj, s katero sem izvajala polstrukturirane osredotočene intervjuje po metodi odprtega ustnega spraševanja. Intervjuje sem opravljala od maja do oktobra 2001⁵ v svojih ali intervjuvančevih zasebnih prostorih, trajali pa so od ene do poltretje ure. Z dovoljenjem intervjuvancev sem jih snemala na diktafon, jih takoj za tem dobesedno prepisala (pri tem sem izpuščala ali spreminjala podatke in izraze, po katerih bi bilo intervjuvance mogoče prepoznati), zvočne zapise nato uničila, prepisane intervjuje pa dala intervjuvancem še enkrat v vpogled, da bi lahko še kaj popravili ali prikrili. S skrbnim ravnanjem s podatki sem intervjuvancem zagotovila kar največjo anonimnost in kar najmanjšo možnost odkritja, kar je bilo pri načrtovanju zbiranja podatkov moje temeljno vodilo. Po drugi strani me je močno vodila tudi želja, da bi dobila čim bogatejše, pristnejše in celovitejše intervjuje, za kar sem si v prvi vrsti morala pridobiti zaupanje intervjuvancev in ustvariti pogoje, v katerih se bodo počutili varno in sproščeno. To sem skušala doseči predvsem s spoštljivim, sprejemajočim in sproščenim odnosom do njih, z natančnimi pojasnili o namenu in načinu uporabe intervjuja, z jamčenjem varovanja njihove identitete ter z neogrožajočim, nemoralizirajočim, odprtim in prilagodljivim spraševanjem. Na ta način mi je uspelo dobiti zelo bogate in zanimive intervjuje, s katerimi so bili zadovoljni tudi sami intervjuvanci.

⁵ Ker je od tega že skoraj tri leta, so nekateri empirični izsledki raziskave morda že malce zastareli.

Obdelava in analiza podatkov

Zbrane podatke sem analizirala kvalitativno, torej na beseden način, in sicer v več korakih. Najprej sem vse intervjuje natančno pregledala ter tako dobila okvirni vtis o njihovi vsebini in pomembnih temah. Nato sem določila pomensko zaokrožene enote posameznega intervjuja ter jim prosto pripisovala pojme, s katerimi sem čim bolj točno in jedrnato označila njihovo bistvo. V naslednjem koraku sem ob ponovnem prebiranju intervjujev in pripisanih pojmov na velik list papirja sproti zapisovala vse pomembnejše pojme, in sicer tako, da sem tiste, ki so se mi zdeli sorodni, zapisovala čim bolj skupaj, jih z barvami in puščicami med seboj povezovala, bodisi v nadrejen oziroma podrejen odnos bodisi v bolj abstraktne pojme oz. kategorije, te pa naprej v še bolj abstraktne pojme – teme.

Na ta način sem prišla do nekakšnega "pojmovnega zemljevida" s približno desetimi osrednjimi širšimi temami, okoli katerih je bilo nanizanih manjše število kategorij in okrog teh večje število pojmov. Zemljevid sem ob ponovnem prebiranju intervjujev dopolnila z neuvrščeni pojmi in ga izpopolnila z nadaljnjim povezovanjem sorodnih pojmov ter tako dobila dokončno ogrodje za nadaljnjo analizo podatkov, ki je jasno nakazovalo, katere bodo glavne teme ter o čem (o katerih pojmi in kategorijah) se bo v okviru določene teme govorilo.

Nato sem za vsako temo posebej v posebno datoteko zbrala vse izjave, ki so bile v gradivu označene s pojmi, ki sodijo vanjo, ter jih uredila po posameznih pojmi oz. kategorijah, tako da je vsaka skupina izjav nekaj sporočala o nekem vidiku pojava. Nad vsak tak sklop izjav sem to sporočilo na kratko povzela in zraven podala tudi kratko interpretacijo izjav. Tako sem dobila čez dvesto strani obdelanega gradiva, na podlagi katerega sem v naslednjem koraku za vsako temo posebej napisala poglavje v obliki lepo berljivega strnjenega besedila. Pri tem sem se še vedno zvesto držala razlag in razmišljanj samih intervjuvancev, zato sem na mnogih mestih zgolj parafrazirala njihove izjave ali celo podajala njihove dobesedne izjave, ki pa sem jih primerjala med seboj, jih povezovala, vpenjala v širši kontekst intervjuvancev, iskala njihove globlje pomene in jih opremila z lastnimi razmišljanji in razlagami.

V predzadnjem koraku sem izdelala preglednico, v kateri sem glede na različne pomembne in razločujoče spremenljivke povzela bistvene značilnosti za vsakega posameznega intervjuvanca ter s

tem na kratek, jedrnat in zelo konkreten način odgovorila na svoje raziskovalno vprašanje. Kot vrhunec svojega dela sem v zadnjem koraku oblikovala t.i. utemeljeno, torej kontekstualno vezano teorijo, ki prek iskanja in izpostavljanja različnih značilnosti, vzorcev, elementov, struktur in povezav strnjeno pojasnjuje preprodajanje kanabisa, vendar pa ni zelo splošna (Mesec, 1998). Tu sem povzela izsledke raziskave na abstraktnejši in kompleksnejši ravni ter jih povezala s teoretičnim okvirom, pa tudi z lastnim znanjem, izkušnjami in razmišljanji, pri tem pa sem upoštevala širši kontekst in zapletene krožne povezave med posameznimi vidiki raziskovanega pojava.

V 4. poglavju prikazujem tako sestavljeno utemeljno teorijo preprodajanja kanabisa, ki sem jo za pričujoči članek zaradi lažje berljivosti razdelila na posamezna poglavja. Čeprav besedilo te teorije na več mestih daje vtis, da gre za posplošene ugotovitve, moramo ob branju imeti v mislih, da se nanaša samo na analiziran vzorec šestih preprodajalcev.

4 Utemeljena teorija preprodajanja kanabisa

4.1 Značilnosti preprodajalcev

Preprodajanje kanabisa je zelo raznolik pojav, ki se kaže v mnogih različnih pojavnih oblikah in katerega različni vidiki so med seboj prepleteni na številne kompleksne in krožne načine. Preprodajalci kanabisa se po svojih značilnostih, načinu delovanja in zaznavanju resničnosti med sabo močno razlikujejo, saj delujejo v zelo raznolikih socialnih in fizičnih svetovih, preprodajajo kanabis iz različnih razlogov in z različnimi motivi ter imajo zato zelo različne zunanje in notranje pogoje. Ker se glede na različne kriterije (socialno ozadje, osebnostne lastnosti, življenjski slog, način in strategijo delovanja, motive in razloge za preprodajanje, intenzivnost, profesionalnost in načrtnost ukvarjanja s poslom, nabavne in prodajne količine, zaslužke, stranke, način izvajanja preprodajalskih transakcij, odnos do svoje dejavnosti, zaznavanje tržišča kanabisa in še marsikaj drugega) med seboj tako močno razlikujejo, bi bilo o njih nemogoče napraviti kake enotne zaključke ter oblikovati splošno veljavno teorijo. To je še toliko manj mogoče zaradi narave moje raziskave ter zaradi njenega malega vzorca, ki

v skladu s kvalitativno metodologijo nikakor ni reprezentativen oziroma za katerega pravzaprav sploh ne vem, kako dobro predstavlja populacijo preprodajalcev, saj te ne poznam. Vsekakor pa na podlagi svoje raziskave lahko izluščim nekatere značilnosti, pojave, vzorce, strukture in procese, ki zelo dobro razlagajo pojav preprodajanja kanabisa in se pri njem pogosto pojavljajo, vendar pa veljajo le v kontekstih, ki so podobni kontekstom mojih intervjuvancev.

Preprodajalci kanabisa so večinoma precej običajni ljudje, bolj podobni splošni populaciji kot pa različni od nje, kljub temu pa pri njih pogosteje kot pri ljudeh na splošno lahko najdemo nekatere značilnosti, ki verjetno igrajo pomembno vlogo pri tem, da se ukvarjajo s to prepovedano dejavnostjo: skoraj vsi so moškega spola, praviloma tudi sami uživajo svojo drogo, večinoma so mladi, njihov socialnoekonomski položaj je pogosto nekoliko nižji, precej nizka je tudi njihova izobrazba in pogosto so manj uspešni na različnih življenjskih področjih ter imajo v družbi na splošno slabše možnosti. Pri njih pogosto najdemo naslednje osebne lastnosti: ekstravertiranost, nekonformizem, pogum, nekonvencionalnost, dobro energetsko opremljenost, nagnjenost k akciji in tveganju, iznajdljivost, lagodnost, slabo razvite delovne navade, veliko potrebo po pozornosti in drugačnosti, materialistične vzgibe, lahkomiselnost. Njihov življenjski stil je običajno še pred začetkom ukvarjanja s preprodajo nekoliko odklonski, svobodnjaški in nekonvencionalen (npr. ne hodijo v šolo, niso zaposleni, nimajo partnerja, intenzivno uživajo kanabis in morda tudi druge droge, živijo lahkotno, v brezdelju in iz dneva v dan, iščejo bližnjice, ne živijo v skladu z družbenimi normami), zaradi česar ponavadi veliko časa preživijo zunaj, na ulici, se zabavajo in gibljejo med uživalci drog, kar jim omogoča, da sploh pridejo v stik s preprodajanjem.

Navedene značilnosti ugotavljamo predvsem pri preprodajalcih na nižjih in deloma srednjih ravneh distribucije, ki se s svojim poslom ukvarjajo razmeroma resno in dlje časa ter tudi sami sebe definirajo kot preprodajalce, ni pa to nujno za vsakega izmed njih, saj obstajajo tudi popolnoma netipični primeri. Na nekoliko višjih ravneh distribucije so običajno nekoliko starejši (nad trideset let), bolj izobraženi in socialno uspešnejši preprodajalci z boljšim socialno-ekonomskim statusom. To so ponavadi zelo običajni in neizstopajoči ljudje, večinoma brez kriminalne preteklosti, ki živijo precej običajno življenje, pogosto pa so uživalci kanabisa

in poznajo sceno drog še iz mladih dni. Preprodajanje kanabisa je zanje najpogostejše ob legalni zaposlitvi postranski posel, s katerim se ukvarjajo zelo diskretno, tako da okolje ponavadi ničesar ne posumi. Pri nekaterih ljudeh pa je prekupčevanje s kanabisom zgolj ena izmed različnih nezakonitih dejavnosti, s katerimi se ukvarjajo v svojem splošno kriminalnem življenjskem stilu.

4.2 Stopnja profesionalizacije preprodajanja

Po načinu delovanja se preprodajalci kanabisa nahajajo med dvema skrajnostma: med popolnoma profesionalnim in pa popolnoma amaterskim preprodajanjem. Za profesionalno preprodajanje, ki ga usmerjajo zgolj finančni motivi in ga preprodajalec dojema izključno kot posel, je značilen zelo načrten, sistematičen, organiziran in tržen pristop, s katerim preprodajalec skuša dosegati predvsem čim večje dobičke, pogosto pa tudi širjenje posla, njegovo dolgoročno uspešnost in vzpenjanje po preprodajalski hierarhiji. Profesionalni preprodajalci ponavadi uporabljajo zelo podobne tržne pristope in poslovne strategije kot legalni trgovci: trudijo se biti konkurenčni; skrbijo za kakovost blaga, ugodno, nespremenljivo, dostopno, pošteno, hitro in gotovo oskrbo, ki zagotavlja zadovoljne stranke in s tem tudi lastno promocijo; ves čas povečujejo kapital, s katerim kupujejo vse večje količine po vse ugodnejših cenah, in ga čim hitreje obračajo; stalno iščejo nove in boljše vire oskrbe ter dobre poslovne priložnosti in poslovne povezave; s svojo ponudbo se odzivajo na potrebe trga in na povpraševanje; imajo pestro ponudbo, ki zadovoljuje različne potrebe strank (npr. kanabis prodajajo v najrazličnejših količinah in prodajajo tudi druge vrste drog); uporabljajo različne metode za privabljanje in ohranjanje strank (npr. ugodne cene, dobre mere, različne ugodnosti za dobre in stalne stranke); jasno ločujejo med poslom in prijateljstvom, med zasebnim in poslovnim področjem; poslujejo racionalno in prilagodljivo. S strogo profesionalnim pristopom in intenzivnim delom je ob ustreznih pogojih (dovolj velikem povpraševanju, ustreznih osebnostnih lastnostih, zadostnem kapitalu, dobrih poslovnih veščinah) s preprodajanjem kanabisa mogoče precej dobro zaslužiti, vendar pa so zaslužki glede na stopnjo tveganosti in stresnost dejavnosti ter vložek dela, časa in energije, razmeroma nizki, še posebej v primerjavi s preprodajanjem t.i. trdih drog. Zaradi tega, pa tudi iz nekaterih drugih razlogov (specifične kulture preprodajanja

kanabisa, predvsem tesne povezanosti preprodajanja z uživanjem te droge), je čistih profesionalcev, motiviranih edinole finančno, med preprodajalci kanabisa malo. Profesionalnega preprodajanja se bodo lotili predvsem tisti, ki na vsak način morajo (na primer zaradi brezposelnosti, dolgov ali odvisnosti) ali hočejo zaslužiti (ker na primer hočejo izboljšati svoj življenjski standard ali kupiti neko dražjo stvar), a za to nimajo na voljo dobrih legalnih možnosti (na primer nimajo izobrazbe). Nezakonito preprodajanje kanabisa je v tem primeru lahko eno boljših in bolj sprejemljivih razpoložljivih sredstev za zaslužek ali celo preživetje (na primer v primerjavi s krajami ali preprodajanjem trdih drog). Nekateri preprodajalci pa imajo tudi razmeroma dobre legalne možnosti, vendar pa bi za dosego cilja po legalni poti morali vložiti mnogo več sredstev, časa in energije, zato se raje odločijo za preprodajanje kot lažjo pot.

Za skrajno amaterski način delovanja, ki ga usmerjajo predvsem socialni motivi in motiv lastne oskrbe s kanabisom ter ga preprodajalec dojema tudi kot svoj življenjski stil, je značilen precej nenačrten, nesistematičen, kaotičen in neprofesionalen pristop. Amaterski preprodajalci se pravzaprav nimajo za preprodajalce v pravem pomenu te besede, sploh pa ne za kriminalce, ampak bolj za nekakšne pomočnike in posrednike. Bolj kot finančni dobički so jim pomembne različne druge nagrade, ki jih lahko uživajo v vlogi in življenjskem stilu preprodajalcev, recimo svobodno in poceni uživanje kanabisa, socialni status in uveljavitev v določeni socialni skupini (na primer med vrstniki), zanimivo, dinamično in razburljivo življenje, druženje in zabava, gibanje po sceni užívalcev, spoznavanje novih ljudi, sklepanje prijateljstev, različni pozitivni občutki o sebi (občutek moči, obvladovanja scene, zaželenosti, pomembnosti, uspeha), identiteta, upiranje avtoritetam, lagoden in svobodnjaški življenjski stil. Takšni preprodajalci svojega posla ne ločujejo od zasebnega življenja, ampak ju združujejo, tako da se njihov prosti in delovni čas ves čas prepletata; tako se med poslom tudi zabavajo, družijo in uživajo kanabis, se gibajo po sceni in uživajo še druge socialne vidike svoje dejavnosti, v prostem času pa sproti tudi sklepajo kupčije. Pri amaterskih preprodajalcih se mešajo prijateljski in poslovni odnosi, saj so njihove stranke pogosto tudi njihovi prijatelji, tako da se z njimi družijo in skupaj z njimi uživajo kanabis, hkrati pa jim ga tudi prodajajo. Čeprav so pri amaterskih preprodajalcih morda vodilo tudi finančni motivi, so njihovi zaslužki ponavadi zelo nizki in večkrat

komaj pokrijejo stroške, saj imajo preprodajalci zaradi svojega kaotičnega in neprofesionalnega pristopa ter dobrodelnega delovanja (npr. pogostega uživanja svojega kanabisa skupaj s prijatelji) ponavadi mnogo izgub. Donosnost posla ponavadi znižuje tudi intenzivno in nenadzorovano uživanje kanabisa, ki odžira dobičke in pogosto negativno vpliva tudi na preprodajalčeve delovne sposobnosti, saj ga lahko pahne v lenobnost in nemotiviranost.

Tudi strogo amaterski preprodajalci so danes na tržišču kanabisa precej redki (čeprav še vedno mnogo pogostejši kot na tržišču trdih drog), saj njihov dobrodelni način delovanja v današnjem kapitalističnem in materialističnem svetu, kjer se na človeške interakcije največkrat gleda z vidika denarja, zelo težko dobro uspeva. Najdemo jih predvsem med mladostniki, kjer je preprodajanje kanabisa pogosto del vrstniške kulture oziroma kulture uživanja kanabisa, "diler" pa je ena izmed hvaležnih vlog, ki jo mladostnik lahko prevzame v krogu svojih vrstnikov, ki uživajo kanabis. Takšni preprodajalci lahko dobro funkcionirajo le v majhnih in tesno povezanih skupinah z močnimi normami in izgrajeno kulturo v zvezi s preprodajanjem, ki usmerja vedenje članov. V nasprotnem primeru pa bo socialno motiviran amaterski preprodajalec skoraj zagotovo razočaran, saj ne bo mogel zadovoljiti svojih motivov oziroma bo ugotovil, da imajo socialne nagrade, ki jih uživa kot preprodajalec, lažne temelje. Pozitivno vedenje strank do preprodajalca namreč pogosto ni pristno, ampak instrumentalno naravnano, saj se v ozadju pogosto skrivajo izkoriščevalske težnje (če je stranka preprodajalčev prijatelj, bo na primer lahko z njim zastonj uživala kanabis). Za amaterskega preprodajalca je to lahko zelo boleče spoznanje, ki ga spodbudi k opustitvi posla ali pa k bolj profesionalnemu pristopu, ki mu bo prinesel vsaj finančne dobičke, če že socialni motivi ostajajo neizpolnjeni.

Čistih profesionalcev in čistih amaterjev je torej med preprodajalci kanabisa zelo malo. Večinoma so nekje vmes med obema skrajnostma, bodisi bliže amaterskemu bodisi bliže profesionalnemu, pri tem pa se značilnosti obeh pristopov kombinirajo na najrazličnejše, pogosto tudi precej nenavadne načine (socialno motiviran preprodajalec npr. lahko deluje precej načrtno, sistematično in profesionalno, zasluži pa zelo malo). Profesionalni pristop je bolj značilen za višje ravni distribucije, za poslovanje v večjih količinah, za starejše preprodajalce, za neuporabnike ali zmerne uporabnike droge in

za razvito oz. zrelo preprodajalsko kariero, amaterski pristop pa ravno obratno - za nižje ravni distribucije, za poslovanje v majhnih količinah, za mlajše preprodajalce, za intenzivne uživalce kanabisa in za začetne faze preprodajalske kariere. Preprodajalci kanabisa v primerjavi s preprodajalci trdih drog delujejo mnogo bolj amatersko, a vse manj, saj tudi kanabis počasi izgublja vlogo sredstva, ki združuje podobno misleče ljudi, in vse bolj dobiva pomen sredstva za zaslužek oz. tržnega elementa. Na splošno pa lahko rečem, da delovanje preprodajalcev kanabisa največkrat usmerjajo tako finančni kot tudi drugi motivi in prednosti, kot so lastno udobje, uživanje različnih socialnih vidikov svoje dejavnosti, dobro počutje v vlogi preprodajalca, čim manj stresa, svoboden življenjski stil, brezskrbnost in podobno; vse to blaži komercializiranost njihovega pristopa. Svojo dejavnost običajno skušajo organizirati tako, da z njo kujejo zadovoljive dobičke, hkrati pa prek nje uživajo tudi različne druge ugodnosti, pa čeprav so zaslužki zaradi tega nekoliko manjši. Preprodajalci s svojo dejavnostjo običajno ne nameravajo obogateti, ampak zgolj pridobiti dodaten vir dohodka, s katerim bodo lahko pokrili stroške lastne porabe kanabisa, izboljšali svoj življenjski standard ter si zagotovili nekoliko razkošnejše in lepše življenje.

4.3 Načini in prostori preprodavanja

Kakšen preprodajalec bo nekdo in kako bo deloval, je torej močno odvisno od njegovih prevladujočih motivov, ciljev in pričakovanj pri preprodajanju, poleg tega pa tudi od njegovih osebnih značilnosti in lastnosti (npr. kakšne so njegove podjetniške veščine, kako pošten je, kakšen je njegov socialnoekonomski položaj), od pogojev in sredstev za preprodajo (npr. kolikšen kapital ima, kakšne ljudi pozna, kakšna sredstva bo lahko uporabljal pri poslu) ter še posebej od socialnega in fizičnega okolja ter pogojev za preprodavanje v njem (npr. v kakšnem okolju živi, v kakšnih krogih ljudi se giblje, kdo so njegove stranke, kakšne so norme in kultura v njegovem okolju). Preprodajalci se gibajo po zelo raznolikih socialnih svetovih, zato delujejo zelo različno ter zelo raznoliko izkušajo, zaznavajo in doživljajo preprodajalsko stvarnost in tržišče kanabisa, to pa spet vpliva na njihov način delovanja. Če bo nekdo preprodajal predvsem delinkventnim mladostnikom in deloval v socialno dezorganiziranem okolju, ki je naklonjeno odklonskosti, kjer je socialna kontrola šibka, kjer norme nimajo prave teže, kjer je konkurenca močna in kjer so

različna nedovoljena sredstva (npr. nasilje ali goljufanje) dojemana kot povsem legitimna pot za doseg določenih ciljev, in če bo posledično tržišče kanabisa zaznaval kot zelo goljufivo, kriminalno in nasilno, bo temu verjetno prilagodil tudi svoj način delovanja: tudi sam bo deloval goljufivo, neizprosno, agresivno, naravnano le na čim večje dobičke, previdno in nezaupljivo. Če pa bo nekdo posloval z zreliimi, urejenimi in poštenimi strankami v prijetnih socialnih okoljih, bo tudi trgovino s kanabisom doživljal kot zelo pošteno, prijetno, nekriminalno in nenasilno ter bo verjetno tudi sam deloval na tak način. Spet drugače bo deloval in zaznaval preprodajalsko stvarnost vrstniški preprodajalec, ki se giblje po raverski sceni. Značilnosti preprodajalcev in njihovega delovanja so pogosto zelo podobne značilnostim njihovih strank (recimo glede starosti, socialnoekonomskega položaja, poštenosti), saj ponavadi delujejo v krogu ljudi, ki jih poznajo in s katerimi se družijo. Ker vemo, da so uporabniki kanabisa zelo različni ljudje z najrazličnejšimi ozadji, lahko razumemo, da je tudi raznolikost preprodajalcev zelo velika.

Tudi glede konkretnega načina preprodajanja in izvajanja preprodajalskih transakcij lahko med slovenskimi preprodajalci kanabisa najdemo precej različne vzorce, na splošno pa je v zadnjih letih najbolj razširjeno "mobilno" preprodajanje z dostavo kanabisa na dogovorjeno mesto. Mobilni telefon je danes preprodajalcem edini skorajda nepogrešljiv pripomoček, saj jim omogoča, da so v času preprodajanja takoj in povsod dosegljivi, če pa ne poslujejo, lahko telefon preprosto izklopijo oziroma se ne oglašajo na klice. Preprodajalci, ki se s svojim poslom ne ukvarjajo profesionalno in ga torej ne ločujejo od zasebnega življenja, običajno nimajo točno določenega delovnega časa, ampak so dosegljivi vedno, kadar nimajo drugih obveznosti ali načrtov, stranke pa ponavadi približno vedo, katere ure v dnevu so to. Tipična preprodajalska transakcija poteka takole: stranka preprodajalca pokliče po telefonu v času, ko je dosegljiv, dogovorita se za kraj in čas kupčije (zaradi nevarnosti prisluškovanja ponavadi v šifrah), nato se dobita, se dogovorita za količino droge (če se o tem nista sporazumela že po telefonu) ter si izročita denar in drogo. Manjše količine kanabisa (do deset gramov) se običajno ne merijo v gramih, ampak v denarnih enotah in jih preprodajalci največkrat odmerjajo sproti, na licu mesta in približno. Nekateri preprodajalci imajo že vnaprej pripravljene paketke različnih vsebnosti, zelo redko pa se preprodajajo tudi že zviti *jointi*. Preprodajalske transakcije se

zaradi prepovedanosti dejavnosti morajo izvesti čim bolj prikrito, hitro in konspirativno,⁶ zato stranka običajno nima možnosti preizkusiti drogo. Drugače je v primeru transakcij z večjimi količinami kanabisa: te se vedno tehtajo, ponavadi pa tudi preizkusijo.

Prostori transakcij so pri mobilnem preprodajanju ponavadi različna diskretna javna mesta (lokali, parkirišča, parki, šole, postaje, ulice, prostori v naravi), ki počasi postanejo stalne lokacije za opravljanje kupčij ter večkrat dobijo posebna imena, ki jih poznajo le preprodajalci in njihove stranke. Preprodajanje na domu med slovenskimi preprodajalci kanabisa ni razširjeno, saj bi bilo to zaradi pogostih obiskov in posedovanja droge v lastnem stanovanju po njihovem mnenju preveč tvegano; v zasebnih stanovanjih se ponavadi opravljajo le večje kupčije, ki zahtevajo popolno zasebnost, in pa kupčije z najboljšimi prijatelji, ki kupčijo opravijo ob prijateljskem obisku. Še redkeje je pri slovenskih preprodajalcih kanabisa klasično ulično preprodajanje, torej preprodajanje na določenih lokacijah, poznanih kot lokalna tržišča drog, kjer je drogo mogoče nabaviti tudi od popolnoma nepoznanega preprodajalca. Za naše tržišče in kulturo kanabisa je namreč značilno, da se kanabis nabavlja od določenega (poznanega) človeka, ne pa na določenem kraju, zato so takšna lokalna tržišča z odprtim dostopom pri nas izjeme. Obstajajo pa določene lokacije (ponavadi lokali), kjer se nekateri preprodajalci zelo pogosto in veliko časa zadržujejo ter tam tudi opravljajo svoje kupčije, tako da uživalcem kanabisa počasi postanejo poznane kot možne prodajne točke z neposrednim dostopom, vendar pa imajo dostop do tamkajšnjih preprodajalcev ponavadi le poznane stranke. Možni prostori preprodajanja so tudi raverske in druge zabave ter šole.

4.4 Odnos s strankami

Za slovensko kulturo preprodajanja kanabisa je torej značilno nabavljanje pri poznanih preprodajalcih in preprodajanje poznanim

⁶ Tudi zunaj samih transakcij morajo preprodajalci posvečati veliko pozornosti skrbi za varnost, zato uporabljajo različne metode, s katerimi zmanjšujejo možnost odkritja: s strankami se po telefonu pogovarjajo v šifrah, droge nikoli ne spravljajo v zasebnem stanovanju, nikoli ne hodijo naokrog z večjo količino kanabisa, transakcij ne izvajajo v zasebnem stanovanju in podobno. Vendar pa je možnost odkritja eno izmed tveganj, ki ga preprodajalec mora sprejeti, saj se pred njo ne more popolnoma zaščititi.

strankam, ki uživajo preprodajalčevo zaupanje. Preprodajalec ob razvoju posla seveda sprejema tudi nove in nepoznane stranke, vendar pa mora zaradi tveganja odkritja predhodno nekako dobiti jamstvo, da so vredne zaupanja. Tega največkrat pridobi od že poznanih strank, ki so običajno vezni člen med preprodajalcem in novo stranko in ki ju medsebojno priporočijo in jima pomagajo vzpostaviti stik. Pridobivanje novih strank ob razmeroma dobrem delu ni poseben problem, saj je povpraševanje po kanabisu zelo veliko, stranke pa običajno same pridejo do preprodajalca in ne narobe. Zaradi tega, pa tudi zaradi same kulture preprodajanja kanabisa, v kateri je agresivno ponujanje droge popolnoma nesprejemljivo, je agresivna ponudba zelo redka in se dogaja le na področjih, kjer je konkurenca zares huda. Preprodajalci pri svojih strankah cenijo zelo podobne lastnosti kot legalni trgovci; dobra stranka je dober kupec in dober plačnik, upošteva dogovore, je diskretna in vredna zaupanja, ima do preprodajalca spoštljiv odnos in se ne pritožuje, če za to nima dobrega razloga. Če stranka preveč odstopa od preprodajalčevih predstav o dobri stranki, ji bo ta verjetno "odpovedal", saj bo najprej poskrbel za lastno udobje in varnost, pa čeprav bodo zaslužki zato nekoliko nižji. Dinamika odnosa med preprodajalcem in stranko je pri kanabisu popolnoma drugačna kot pri trdih drogah; ker stranke niso fizično odvisne od kanabisa in jim ga torej ni treba nabaviti za vsako ceno, preprodajalci nad njimi nimajo posebne moči, zato so odnosi precej enakopravni, razporeditev moči pa je odvisna tudi od tega, komu je bolj v interesu, da pride do kupčije.

4.5 Odnos preprodajalcev do lastne dejavnosti

Preprodajalci kanabisa sami sebe ponavadi nikakor ne doživljajo kot kriminalce ali slabe ljudi in niti ne kot "preprodajalce" z vsemi negativnimi konotacijami, poleg tega pa je njihov posel pogosto kar najtesneje povezan z zasebnim življenjem, na katerega ima zelo močan vpliv. Zato običajno skušajo delovati tako, da svojo dejavnost lahko opravičijo pred seboj in pred drugimi, da jo lahko vključijo v svoje življenje, da imajo do nje lahko pozitiven odnos, da lahko ohranjajo čisto vest in da vlogo preprodajalca lahko združijo s svojimi drugimi vlogami (pri tem si nekateri pomagajo tudi z različnimi nevtralizacijskimi strategijami, racionalizacijami in podobnim). Običajno se skušajo držati določenih norm, pravil in meja, ker želijo zmanjšati negativne učinke svoje dejavnosti ter

ohraniti identiteto dobrih, moralnih in poštenih preprodajalcev, ki jim ne gre zgolj za denar. Zato na primer preprodajajo le kanabis in ne drugih drog, ne prodajajo zelo mladim strankam in začetnikom, preprodajajo pošteno, niso agresivni s ponudbo, ne gledajo le na denar, preprodajajo le kakovostno drogo, z zasluženim denarjem pomagajo prijateljem v finančni stiski, strankam svetujejo glede uporabe kanabisa, se z njimi pogovarjajo o pozitivnih in negativnih vidikih uživanja in podobno. Do svoje dejavnosti imajo običajno precej pozitiven odnos, saj so prepričani, da z njo ne povzročajo velike škode, ker na pošten in neškodljiv način zgolj prodajajo tisto, po čemer ljudje povprašujejo, nekateri pa celo menijo, da ljudem pomagajo. Tako pozitiven odnos izvira tudi iz pozitivnega odnosa do samega kanabisa; čeprav se preprodajaci zavedajo različnih negativnih učinkov njegove intenzivne uporabe in zagovarjajo zmerno uživanje, so prepričani, da je v primerjavi z drugimi prepovedanimi drogami razmeroma varen in neškodljiv ter da uporabnik ob pametni uporabi z njim lahko celo veliko pridobi (razširi svoje svetove, hitreje odraste in podobno). Prohibicionistična politika do kanabisa se jim zdi neutemeljena in napačna, zato je po njihovem mnenju njegovo preprodajanje popolnoma legitimna pot do zaslužka. Preprodajanje kanabisa močno razlikujejo od preprodajanja drugih, predvsem trdih drog, ki je po njihovem mnenju mnogo manj sprejemljivo že zaradi same škodljivosti teh drog, še zlasti pa zaradi načina delovanja njihovih preprodajalcev, ki da je mnogo bolj kriminalno, agresivno in nepošteno. Preprodajalce trdih drog po eni strani obsojajo, po drugi strani pa se zavedajo tudi stičnih točk z njimi, zato čutijo veliko potrebo po poudarjanju svoje poštenosti in moralnosti v primerjavi z njimi ter po opravičevanju in argumentiranju svojega početja. Tako pri kanabisu kot tudi pri drugih drogah po ločujejo bolj in manj sprejemljivo preprodajanje.

4.6 Poštenost preprodajanja

Čeprav med preprodajalci kanabisa najdemo tudi ljudi, ki pri doseganju svojih ciljev ne izbirajo sredstev, lahko na splošno rečemo, da trgovina s kanabisom v primerjavi s trgovino z drugimi drogami deluje precej pošteno ter ima razmeroma malo kriminalnih in nasilnih elementov. Razloge za to lahko najdemo predvsem v naslednjih dejstvih: zaradi precej nizke donosnosti tržišče kanabisa

ni tako zanimivo za "karierne kriminalce" (pri preprodajalcih kanabisa je njihova dejavnost običajno edino kaznivo dejanje) in na njem ni tolikšnega boja za moč, prevlado in bogastvo; ker kanabis ne povzroča fizične odvisnosti, uporabnikov ne sili v poseganje po raznih spornih sredstvih zaradi neodložljive potrebe po drogi; uživanje in preprodajanje kanabisa spremljata precej močna ideologija in kultura, izhajajoči iz hipijevskega gibanja (kanabis kot sredstvo, ki združuje ljudi ter prinaša ljubezen in mir), ki narekuje, usmerja in regulirata delovanje udeležencev tržišča ter določata tudi norme za preprodajalce (na primer: kanabis se prodaja pošteno, z njim se "počasti" prijatelje, ne gleda se le na dobiček), te pa blažijo tržno razmišljanje preprodajalcev in omejujejo različne negativne vzorce delovanja (na primer goljufanje). Ker pa živimo v času kapitalizma, ki močno spodbuja pohlep po denarju ter tekmovalnost za moč in bogastvo in v katerem je vse bolj samoumevno, da je vsako delovanje v končni fazi naravnano na finančni učinek, kanabis vse bolj izgublja svoje ideološko naličje in vse bolj dobiva pomen tržnega elementa. Kultura in norme preprodajanja v mnogih socialnih svetovih (predvsem na razvitih tržiščih z močno konkurenco, v socialno dezorganiziranih soseskah, med profesionalnimi in finančno motiviranimi preprodajalci, med ljudmi, ki so si domači s kriminalnim svetom) vse bolj izgubljajo svoj pomen in moč, preprodajalci kanabisa pa vse bolj tržno razmišljajo in so finančno motivirani. Pri vedno večjem številu preprodajalcev pohlep po denarju premaguje različne zadržke, vrednote in meje, tako da so jih v želji po čim hitrejšem in čim večjem zaslužku pripravljeni kršiti. Poleg tega se tržišče kanabisa močno razvija, širi ter postaja vse bolj donosno, zato nanj vstopa vse več profesionalnih preprodajalcev, konkurenca na njem pa je vse močnejša. Na trgu ni več dovolj prostora za vse, da bi na enostaven način razmeroma dobro zaslužili, ampak lahko s poštenim pristopom dobro zaslužijo le tisti, ki vanj vložijo veliko dela, časa in energije. Preprodajalci, ki za to nimajo volje, časa, znanja, energije, potrpljenja ali še česa drugega, a vseeno hočejo na hitro zaslužiti, bodo morda uporabili enostavnejša, pa čeprav morda tudi zanje moralno oporečna sredstva. Ko enkrat začnejo prestopati meje, ponavadi v tem stilu tudi nadaljujejo. Iz omenjenih razlogov tudi tržišče kanabisa postaja vse bolj kriminalno, komercialno in neizprosno, na njem pa hkrati vse pogostejše prihaja do različnih negativnih pojavov, kot so goljufanje, agresivna ponudba, nasilje in včasih tudi teritorialni monopolizem. Ti pojavi spodbujajo tudi

nezakonitost trga kanabisa, ne urejajo ga nobeni formalni predpisi, ki bi štitiili žrtve, zato storilcu ne grozijo nobene formalne sankcije.

Med raznimi nezaželenimi pojavi so na trgu kanabisa (in verjetno tudi na trgih drugih drog) najpogostejše manjše in tudi nekoliko večje goljufije v zvezi s količino, kakovostjo in čistostjo droge; žrtve takšnih že skorajda ustaljenih goljufij so stranke. V zadnjih letih pa se predvsem na zelo razvitih tržiščih kanabisa z močno konkurenco ter šibkimi normami občasno dogajajo tudi mnogo hujše goljufije, katerih žrtve so preprodajalci; njihov cilj je običajno z nasiljem, groženjami, krajo, prevaro, ponarejanjem denarja ali še čem drugim pridobiti večjo količino denarja ali droge. Takšne goljufije lahko preprodajalca močno prizadenejo in mu povzročijo ogromno škodo, zato lahko s povračilnimi ukrepi skuša povrniti izgubo ali vsaj zadostiti želji po maščevanju. Ker preprodajalci za to nimajo na voljo legalnih sredstev, pogosto uporabijo nasilje (grožnje, izsiljevanje, pretepanja, poškodovanja premoženja, orožje in še kaj), ki se jim v nekaterih primerih zdi povsem legitimno sredstvo za poravnavanje sporov in doseganje svojih ciljev. Goljufanje, maščevalnost in nasilje lahko sprožijo verižno reakcijo krutih medsebojnih obračunavanj, ki lahko trajajo tudi več let ter preprodajalcu močno zagrenijo življenje. Vendar pa so izgube le redko povrnjene, zato jih mnoge žrtve raje "pogoltnejo" in si tako prizanesejo z vpletanjem v takšne kriminalne igre, počasi pa se tudi naučijo strategij, s katerimi zmanjšujejo tveganje goljufij. Preprodajalci se morajo pogosto sprijazniti tudi z izgubami zaradi številnih neplačanih dolgov, ki so na trgu kanabisa precej pogost pojav in jih prav tako lahko razumemo kot neko obliko goljufije. Ker preprodajalci dolgove zelo težko izterjajo, se jim skušajo izogibati, vendar pa večina večkrat popusti pritiskom, prošnjam in zagotovitlom strank, zato imajo mnogi številne dolžnike.

4.7 Vstopanje v dejavnost preprodajanja

Preprodajalci vstopajo v svet preprodaje na zelo različne načine, iz različnih razlogov, z različnimi motivi, v različnih okoliščinah ter z različnimi osnovnimi pogoji in možnostmi. Vstop na tržišče kanabisa v vlogi preprodajalca je razmeroma enostaven, saj je povpraševanje po tej drogi zelo veliko, posel pa ne zahteva velikega začetnega kapitala, posebnih znanj, sredstev ali česa drugega. Bistven pogoj za vzpostavitev posla je poznavanje scene

in pravih ljudi, od katerih bo preprodajalec lahko nabavljal kanabis in katerim ga bo lahko prodajal. Če izpolnjuje ta pogoj in če ima začetni kapital za nakup večje količine, bo lahko začel s poslom zelo hitro, zavestno, načrtno in naenkrat, kar je značilno predvsem za profesionalne preprodajalce. Ker pa je teh na trgu kanabisa malo in ker je največ preprodajalcev kanabisa mladostnikov, ki nimajo začetnega kapitala za zagon posla in pri katerih preprodajanje pogosto ni posledica zavestne odločitve, ampak nekega logičnega in pogosto ne čisto nadzorovanega procesa napredovanja v karieri preprodajalca, je mnogo bolj značilno postopno vstopanje v posel, ki pogosto poteka po naslednjem vzorcu. Mladostnik uživa marihuano ter tako spozna sceno, ljudi na njej in tržišče kanabisa nasploh. Ker pozna prave ljudi in ima torej enostaven dostop do virov oskrbe, svojim prijateljem, ki tega nimajo, na njihovo prošnjo občasno naredi uslugo in jim preskrbi kanabis, pri tem pa ga pogosto del odvzame zase, da ima od svojega posredništva tudi sam nekaj koristi, vendar pa se na tej stopnji še ne opredeljuje za preprodajalca in ne razmišlja, da bi to postal. Če so takšna posredništva pogosta, se jih počasi naveliča, saj od njih nima veliko koristi, hkrati pa začne vse bolj jasno zaznavati možnosti in priložnosti za posel, s katerim bo lahko predvsem pokril stroške lastne uporabe kanabisa (ki ob intenzivnem uživanju lahko postanejo precej visoki) pa tudi nekaj zaslužil. Če so temu naklonjene določene okoliščine (torej če ima mladostnik dovolj poguma in drugih ustreznih osebnostnih lastnosti, če preprodajanje ni v prevelikem nasprotju z njegovimi vrednotami in normami, če bo dejavnost lahko vključil v svoje siceršnje življenje in preprodajalsko vlogo v svojo identiteto, če živi v socialnem okolju, ki bo lahko dobro sprejelo njegovo dejavnost), bo začel preprodajati kanabis. Ker takšen mladostnik ponavadi nima niti posebnih poslovnih znanj, veščin in izkušenj, niti kapitala za nakup večje količine kanabisa po ugodni ceni in ne načrta, da bo postal velik preprodajalec, je preprodajanje na začetku ponavadi precej kaotično in nekontinuirano; preprodajalec določeno obdobje posluje, določeno pa ne (ker recimo nima denarja za nakup večje količine ali ker ima začasno dovolj droge zase in se mu ne ljubi delati), njegove cene nihajo, ves čas spreminja svoje poslovne strategije in podobno. Mnogi preprodajalci tudi v nadaljevanju kariere delujejo zelo nestanovitno in neprofesionalno ter ves čas ostajajo pri poslovanju z zelo majhnimi količinami in pri zelo nizkih zaslužkih. Nekateri pa tudi brez kapitala že na samem začetku

pristopijo zelo sistematično, načrtno in ciljno ter počasi razvijajo in širijo svoj posel, pri tem pa si pomagajo z različnimi strategijami, kot so jemanje droge na kredit, pobiranje denarja od strank vnaprej ter postopno kopičenje kapitala in kupovanje vedno večjih količin. Večina mladostniških preprodajalcev se ustavi že na začetnih stopnjah opisanega procesa napredovanja v karieri preprodajalca, redki pa močno razvijejo in razširijo svoj posel ter se vidneje povzpnejo po preprodajalski lestvici.

4.8 Povezanost med preprodajanjem in uživanjem kanabisa

Pri večini preprodajalcev je preprodajanje kanabisa neločljivo povezano z njegovim uživanjem, tako da eno početje spodbuja, vzdržuje in podpira drugo. Uživanje kanabisa je po eni strani pogoj za preprodajanje, saj mladostnik šele tako lahko spozna sceno in njene ljudi ter zazna možnosti za vzpostavitev posla, po drugi strani pa je uživanje najpogostejše tudi bistveni razlog za vstop v ta posel, saj je na začetku preprodajalske kariere največkrat prevladujoči motiv prav kritje stroškov lastne uporabe. Kasneje sicer pri preprodajalcih, ki jim posel dobro uspeva, pogosto stopi v ospredje finančni motiv ali pa ta prevladuje že na samem začetku, vendar pa je motiv lastne oskrbe poglaviten pri skoraj vseh preprodajalcih, saj so praviloma vsi tudi uživalci, največkrat precej intenzivni, in sicer tudi na nekoliko višjih ravneh distribucije. Preprodajanje in uživanje kanabisa je mogoče lepo združiti v poseben življenjski stil, ki lahko prinese preprodajalcu veliko pozitivnih stvari.

4.9 Negativni vidiki ("stroški") preprodajanja

Po drugi strani pa ima preprodajanje kanabisa lahko tudi mnogo negativnih plati, zaradi katerih je lahko zelo stresno in neprijetno: preprodajalec je stalno izpostavljen tveganju odkritja; del življenja mora živeti tajno in ga dosledno prikrivati pred okoljem; soočati se mora s stigmo, z obsojanjem in s pritiski bližnjih k prenehanju (neuživalcem se preprodajanje kanabisa navadno zdi popolnoma nesprejemljivo); srečevati se mora z različnimi neprijetnimi pojavi, kot so goljufanje, kršenje dogovorov in nezaupanje; prenašati mora različna neprijetna vedenja strank, kot so barantanje, prepričevanje, pogajanje in izkoriščanje; soočati se mora s slabo vestjo in

odgovornostjo za stranke; pogosto se znajde v tveganih situacijah, ki so zelo stresne; zaradi preprodajanja ima lahko premalo zasebnosti; preprodajanje kanabisa pogosto slabo vpliva na prijateljske odnose, ki lahko postanejo zelo nejasni, instrumentalni in izkoriščevalski; živeti mora zelo intenzivno; pri poslu ima lahko številne izgube. Če preprodajalec deluje na takšen način in v takšnem okolju, da te negativne plati zelo močno občuti, lahko te počasi prevladajo nad pozitivnimi platmi ter začnejo zelo negativno vplivati nanj (npr. tako, da postaja živčen, napet in paranoičen) in na njegovo življenje. Ko preprodajanje kanabisa ni več združljivo z normalnim življenjem in ko stroški postanejo večji od dobičkov, se preprodajalec znajde na razpotju. Nekateri preprodajalci se na tej točki odločijo za bolj profesionalen in tržen pristop, s katerim bodo lahko povečali svoje dobičke in zmanjšali stroške, zato redefinirajo svojo dejavnost in svojo vlogo, spremenijo svoj način delovanja, postavijo jasnejše meje in pravila pri poslu, ga ločijo od zasebnega življenja in nadaljujejo s preprodajanjem v smeri vzpenjanja po preprodajalski lestvici. Večina mladostniških preprodajalcev pa na tej točki začne razmišljati o prenehanju, saj svojega posla običajno ne vidijo kot vseživljenjsko aktivnost, iz katere bodo naredili kariero in postali veliki preprodajalci. Preprodajanje kanabisa se jim namreč zaradi nezakonitosti največkrat ne zdi združljivo z "normalnim" življenjem odraslih (družino in službo), ki bi ga nekoč radi živeli, poleg tega pa se pogosto tudi nočejo vpletati v resnejše in bolj kriminalne prepovedane posle. Na preprodajanje kanabisa največkrat gledajo kot na prehodno dejavnost, ki je vezana na določeno (mladostniško) življenjsko obdobje in na specifične okoliščine (uživanje kanabisa, gibanje v krogih uživalcev, brezposelnost); ko bo to obdobje minilo (ko se bodo npr. zaposlili ali prenehali uživati kanabis), pa nameravajo opustiti tudi preprodajanje in zaživeti normalno (legalno) življenje.

4.10 Opuščanje preprodajanja

Mnogi dejansko opustijo preprodajanje, ko začnejo preveč intenzivno občutiti njegove negativne plati (ko na primer posel postane preveč tvegan in stresen, ko strah pred odkritjem, njegovimi posledicami in stigmo postane preveč intenziven), ko se spremenijo pomembne okoliščine v njihovem življenju (ko na primer dobijo dekle, zamenjajo družbo, nehajo uživati kanabis, končajo šolo ali se zaposlijo), ko ne morejo več združevati različnih vlog in

različnih svetov ali pa se preprosto naveličajo scene in se ne najdejo več v vlogi preprodajalca. Mnogo lažje bodo opustili posel tisti preprodajalci, ki se z njim ukvarjajo krajši čas, ki so uspešni na različnih drugih področjih življenja, ki imajo razmeroma dobre legalne možnosti v družbi, ki igrajo tudi več drugih zadovoljujočih vlog in ki preprodajanju ne pripisujejo zelo velikega pomena. Za preprodajalce z nasprotnimi značilnostmi (preprodajajo že dolgo časa in svojemu poslu v svojem življenju pripisujejo zelo velik pomen, so neuspešni v legalnih dejavnostih, odklonski, nimajo dobrih družbenih možnosti, se močno identificirajo z vlogo preprodajalca) pa bo prenehati mnogo težje, saj bodo izgubo različnih, zase pozitivnih plati preprodajanja (predvsem finančne in socialne varnosti, zaslužka, boljšega življenjskega standarda in lastne oskrbe z drogo, pa tudi različnih socialnih nagrad, načina preživljanja prostega časa, življenjskega stila, zaposlitve, identitete, vloge in podobno), občutili mnogo bolj intenzivno. Prenehanje od takšnega preprodajalca zahteva korenite spremembe v življenju in zares trdno odločitev, kar nekaterim uspe, drugi pa to sicer želijo in načrtujejo, vendar pa ne zmorejo narediti odločilnega koraka ali pa ga naredijo, a se spet in spet vračajo k preprodajanju. Takšni preprodajalci lahko leta in leta ostajajo na mrtvi točki, saj ves čas sanjajo o opustitvi preprodajanja in zato ne vlagajo v razvoj posla, prenehati pa jim dejansko ne uspe. To se dogaja predvsem tistim preprodajalcem, ki so preprodajanje postavili v središče svojega življenja in dopustili, da jih je vsrkalo vase, zato pa zanemarili mnogo drugih pomembnih vidikov življenja (na primer niso dokončali šole ali našli dekleta), na katere bi se sicer lahko oprli in se izvlekli. Preprodajalci se na splošno s preprodajo ukvarjajo različno dolgo, od nekaj dni do več deset let, najpogosteje pa krajše obdobje, recimo leto ali dve.

4.11 Ponudba na slovenskem trgu kanabisa

Slovensko tržišče kanabisa je dokaj dobro razvito in zapolnjeno s ponudbo vse leto. Glavni razlog za to je dejstvo, da so bile v zadnjih letih vzpostavljene redne linije uvoza velikih količin kanabisa (po več deset kilogramov ali tudi po tonah), predvsem iz Albanije, ki so po mnenju intervjuvancev v rokah dobro organiziranih preprodajalskih skupin. Nekaj kanabisa iz uvoza pride na naše tržišče tudi prek slabše organiziranih in bolj priložnostnih skupin ali prek posameznikov, ki občasno pretihotapijo srednje velike količine kanabisa (nekaj

kilogramov), največkrat iz držav nekdanje Jugoslavije (Bosne, Črne Gore, Hrvaške in Srbije). Del tržišča zapolni tudi domača pridelava kanabisa, bodisi s strani uživalcev, ki ga gojijo za lastne potrebe, viške pridelka pa dajo na trg, bodisi s strani nekoliko večjih profesionalnih gojiteljev. V Sloveniji se pridelava tudi nekaj *skunka*, večina pa ga pride k nam z Nizozemske. Domača pridelava, ki je med slovenskimi uživalci precej razširjena, je v preteklosti, ko je bilo povpraševanje še precej manjše, skoraj v celoti zapolnila tržišče, iz uvoza pa so prihajale na trg le manjše količine. Od takrat je povpraševanje po kanabisu močno naraslo, skladno z njim pa je narasla in se obogatila tudi njegova ponudba, tako da je razmerje med njima ustrezno in tržišče deluje precej usklajeno. Kanabis je danes precej lahko dostopen, in sicer tudi v precej velikih količinah, kljub temu pa ga kupec ne more kupiti tako kot legalne artikle, ampak mora za nakup poznati ljudi, ki imajo stik s tržiščem. Najbolj dostopna je marihuana, po kateri je tudi največje povpraševanje (saj je poceni, enostavna za uporabo in ima močne učinke), nekoliko manj *skunk*, še manj hašiš (dostopen je predvsem hašiš slabše kakovosti), hašiševega olja pa skorajda ni mogoče dobiti. Ponudba kanabisa je razširjena tudi že po vaseh, tako da vaški preprodajalci niso več nobena izjema.

Na našem trgu je mogoče dobiti tudi vse druge droge, vendar pa dostop do nekaterih vrst (halucinogenih gob, kokaina, LSD-ja, pa tudi amfetaminov in heroina) ni tako zelo enostaven; zahteva predvsem poznavanje pravih ljudi, ki kupcu zaupajo, in seveda denar, večkrat pa tudi mnogo truda, časa, iskanja in čakanja. Če nekdo nima stikov s tržiščem drog, bo imel z nakupom gotovo precej velike težave.

4.12 Hierarhija, konkurenca in cene na trgu kanabisa

Trgovina s kanabisom je po domnevanjih intervjuvancev na višjih ravneh urejena precej hierarhično, položaj v hierarhiji pa določajo predvsem količine droge, s katerimi nekdo trguje. Sledi hierarhije lahko najdemo tudi na srednjih in nižjih ravneh trgovine, vendar pa tu nikakor ne bi mogli govoriti o strogi hierarhični urejenosti, saj ravni hierarhije niso trdne in ostro ločene, ampak se med seboj mešajo in prehajajo druga v drugo. Zelo grobo in teoretično preprodajalce v slovenskem prostoru sicer lahko razdelimo na velike uvoznike, ki posedujejo po nekaj deset kilogramov kanabisa, veletrgovce, ki posedujejo po nekaj kilogramov, srednje velike trgovce, ki posedujejo kilogram ali dva, preprodajalce

na drobno, ki posedujejo po sto ali nekaj sto gramov kanabisa hkrati in uporabnike, ki posedujejo zelo majhne količine. Vendar pa jih v praksi pogosto ne bi mogli točno razvrstiti po teh ravneh, saj preprodajalci pogosto prodajajo zelo različne količine kanabisa (na primer od nekaj gramov do kilograma), preprodajalci večjih, recimo kilogramskih količin, večkrat preprodajajo tudi na drobno, preprodajalci na drobno pa se občasno spuščajo tudi v kupčije z večjimi količinami.

Ker je ponudba kanabisa precej velika in ker se s preprodajo ukvarja precejšnje število preprodajalcev, je na trgu tudi precej močna konkurenca. Kljub temu uživalec kanabisa večkrat precej težko najde dobrega preprodajalca, saj so mnogi od njih zelo mladi, neizkušeni, neveščji svojega posla ter imajo precej negotovo in neakovostno ponudbo. Konkurenca tudi ni tolikšna, da preprodajalec na trgu ne bi mogel najti prostora za vzpostavitev svojega posla, če le pozna prave ljudi ter je pripravljen delati dobro in tržno. Zaradi tega konkurenca za preprodajalce večinoma ni moteča, takšna pa postane, če s svojim poslom želijo zelo veliko zaslužiti. Konkurenca ni povsod po Sloveniji enako močna; na področjih, kjer je zelo močna, je mnogo več različnih neprijetnih spremljevalcev ilegalnega trga, kot so nasilje, goljufanje, teritorialni monopolizem in agresivna ponudba, odnosi med preprodajalci pa so mnogo močnejše zaznamovani z napetostjo, nevoščljivostjo, tekmovalnostjo in individualizmom. V Ljubljani je konkurenca v primerjavi z mnogimi drugimi mesti precej šibka, zato so tu cene kanabisa precej visoke. Cene zaradi vse večje konkurence, ponudbe in dostopnosti ter vse učinkovitejšega distribucijskega sistema in tržnih manipulacij velikih preprodajalcev ves čas nekoliko padajo in se od kraja do kraja, od preprodajalca do preprodajalca, od kakovosti do kakovosti precej razlikujejo. Maloprodajne cene za marihuano se gibljejo okoli 400 SIT za gram, za močnejša *skunk* in *hašiš* pa so cene precej višje. Z večanjem količine cena kanabisa pada in tako se cene za 100 gramov gibljejo med 20.000 in 35.000 SIT, za kilogram pa med 150.000 in 300.000 SIT, kar je odvisno predvsem od kakovost kanabisa pa tudi od tega, kakšno je razmerje med kupcem in preprodajalcem, kako dobra stranka je kupec, kako se zna pogajati in podobno. Neprestano padajo tudi cene drugih drog, katerih tržišča se prav tako razvijajo ter jih zaznamuje stalno naraščanje povpraševanja in ponudbe. V zadnjih letih se je še posebej razvilo tržišče plesnih drog, predvsem ekstazija, ki je postal precej lahko dostopen, pa tudi tržišče kokaina, saj so bile vzpostavljene redne linije uvoza te droge.

4.13 Diferenciacija oz. specializacija preprodajalcev kanabisa

Tržišča različnih drog so med seboj do neke mere ločena, vendar pa se tudi mešajo in prepletajo, saj tudi sami uporabniki različnih drog niso ostro ločeni, ampak isti uporabnik večkrat uporablja zelo različne droge, tako da se tudi scene različnih drog med seboj prepletajo. Preprodajalci običajno preprodajajo eno vrsto oziroma skupino drog, ki glede na uporabo nekako sodijo skupaj: nekateri preprodajajo predvsem kanabis, nekateri predvsem plesne droge (ekstazi in amfetamine, morda tudi LSD in halucinogene gobe), nekateri pa predvsem trde droge (heroin in/ali kokain). Vendar pa meje med temi skupinami niso ostre, ampak isti preprodajalec lahko prodaja droge iz različnih skupin, neka vrsta pa mu običajno predstavlja glavni posel. Nekateri preprodajalci težijo tudi k čim bolj pestri in bogati ponudbi, da tako lahko zadovoljujejo različne potrebe različnih ljudi in na ta način veliko zaslužijo, vendar pa pri tem igrajo pomembno vlogo preprodajalčeve meje, pa tudi njegove možnosti. Katere vrste drog bo nekdo preprodajal in katerih ne, je odvisno predvsem od tega, katere droge sam uporablja, ter od njegovih strank in njihovega povpraševanja. Najpestrejšo ponudbo drog imajo običajno preprodajalci plesnih drog, ki so na raverski sceni, kjer se običajno uživajo zelo različne droge; poleg ekstazija bodo verjetno preprodajali tudi kanabis, saj so uporabniki ekstazija večinoma hkrati tudi uporabniki te droge, večkrat bodo sposobni preskrbeti tudi kokain, ki se prav tako uporablja kot plesna droga, in morda celo heroin, ki ga uporabniki plesnih drog včasih uporabljajo za prijetnejše "spuščanje" (torej za blaženje neprijetnih občutkov ob popuščanju učinka zaužitih plesnih drog). Razvoj raverske kulture, ki vključuje uporabo široke palete različnih drog in omogoča enostaven stik z njimi, je veliko prispeval k mešanju tržišč različnih drog in brisanju meja med njimi. Plesne droge so dobile vlogo nekakšnega vmesnega člana med trdimi in mehkiimi drogami; preko kanabisa lahko človek pride v stik s plesnimi drogami in preko plesnih s trdimi. Med seboj se danes najmočneje prepletajo: trg kanabisa in trg plesnih drog, trg plesnih drog in trg kokaina ter trg heroina in trg kokaina (uprabniki heroina v zadnjih letih na ljubljanski sceni zelo pogosto uporabljajo tudi kokain). Meja med trgom kanabisa in trgom heroina je še vedno precej jasna, tako da udeleženci tržišča kanabisa običajno nimajo nobenega stika s tržiščem heroina in ga tudi dojemajo kot nekaj čisto drugega, drugačnega,

mного bolj kriminalnega, nasilnega, donosnega, tujega in podobno. Porabniki na trgu heroína pa imajo s trgov kanabisa močnejši stik, saj poleg heroína pogosto uporabljajo tudi to drogo, zato preprodajalci heroína večkrat prodajajo tudi kanabis.

Preprodajalci kanabisa najpogosteje preprodajajo le to drogo, k čemur veliko prispevajo njihove norme, meje, pozitiven odnos do kanabisa, imidž, identiteta nekriminalcev, kultura preprodajanja kanabisa in seveda tudi samo povpraševanje strank. Pogosto so specializirani tudi znotraj svoje droge, tako da prodajajo bodisi marihuano bodisi hašiš bodisi *skunk*, najpogosteje pa marihuano. Druge droge ponavadi le občasno in neprofitno preskrbijo prijateljem, če s tem nimajo posebnih težav. Vendar pa meje med takšnim preskrbovanjem in pravim preprodajanjem večkrat niso čisto jasne in absolutne; če je povpraševanje po drugih drogah veliko in če obeta visoke zaslužke, bo preprodajalec morda prestopil oz. raztegnil svoje meje in razširil ponudbo, še posebej seveda, če tudi sam uživa druge droge in se giblje v krogih njihovih uporabnikov; tako bo lahko oskrbovanje sčasoma preraslo v pravo preprodajanje.

5 Razprava in zaključek: za legalizacijo trga kanabisa

Trgovina s kanabisom je precej manj problematična kot trgovina z drugimi, mnogo donosnejšimi in nevarnejšimi prepovedanimi drogami: deluje razmeroma pošteno, ima dokaj malo kriminalnih in nasilnih elementov, ni tako komercialno naravnana ter ne deluje tako organizirano in profesionalno. Vanjo so vključeni sicer zelo različni, a ponavadi precej običajni in nekriminalni mladi ljudje (močno drugačni od stereotipnih predstav o "preprodajalcih"), katerih preprodajanje je neločljivo povezano z uporabo kanabisa, z zasebnim življenjem in posebnim življenjskim slogom ter je navadno vezano na mladostniško obdobje. Njihovo delovanje je prej amatersko kot profesionalno in ga ne usmerjajo le finančni, ampak tudi drugi motivi, prioritete in moralna pravila, ki blažijo njihovo komercialno naravnost in jim omogočajo, da imajo do svoje dejavnosti razmeroma pozitiven odnos. Vendar pa se tržišče kanabisa v današnjem času kapitalizma in prevlade trga močno razvija in spreminja v negativno smer. Pacifistična kultura, ki je v preteklosti močno usmerjala vedenje udeležencev trga, izgublja svojo moč, kanabis pa počasi dobiva

pomen golega tržnega elementa. Zaradi naraščajočega povpraševanja in ponudbe postaja tržišče vse donosnejše ter s tem vse zanimivejše za prave kriminalce in profesionalne preprodajalce, ki v želji po čim večjih zasluških večkrat ne izbirajo sredstev, zato je vse bolj komercialno, kriminalno, nepošteno, agresivno, prepleteno s tržišči drugih drog ter dopušča vse manj prostora za amaterske in socialno motivirane preprodajalce. Takšno tržišče omogoča udeležencem (tako preprodajalcem kot tudi uživalcem) stik s precej bolj kriminalnim svetom in mnogo nevarnejšimi drogami, kar je prav gotovo učinek prohibicionistične politike, ki neutemeljeno izenačuje kanabis z drugimi prepovedanimi drogami in ga povsem prepoveduje.

Dejstva kažejo, da prohibicionistična politika do kanabisa ni samo povsem neučinkovita pri zmanjševanju uživanja te droge⁷, ampak je tudi škodljiva, saj poraja mnogo negativnih učinkov: uživalce po nepotrebnem stigmatizira, jih odriva na družbeni rob in v kriminalno podzemlje ter jih odtuja od temeljnih družbenih institucij in vrednot; ustvarja številne škodljive mite in predsodke v zvezi s kanabisom in drogami nasploh; kanabisu daje čar prepovedanega sadu in simboliko upora; neučinkovito troši ogromno energije in sredstev organov pregona; predvsem pa ustvarja vse bolj problematično nezakonito trgovino s kanabisom z vsemi njenimi razdiralnimi posledicami. Zaradi takšnih negativnih učinkov sedanje politike do kanabisa je nujno razmišljati o njeni spremembi. Legalizacija kanabisa verjetno ne bi bistveno povečala povpraševanja po njem, odpravila pa bi negativne posledice prohibicionistične politike, pri čemer je še posebej pomembno, da bi tržišče razmeroma neškodljivega kanabisa ločila od trgov nevarnejših drog, da bi odpravila vse bolj kriminalno nezakonito trgovino z njim ter da bi država lahko vzpostavila nadzor nad tržiščem. Poleg tega bi država z legalizacijo privarčevala mnogo sredstev, ki jih danes namenja boju z nezakonito trgovino s kanabisom, ter z obdavčenjem kanabisa pridobila tudi nova sredstva; ta bi lahko namenila za mnogo koristnejše projekte, kot je neučinkovito preganjanje uživalcev in preprodajalcev. Ker pa naša družba, polna predsodkov, najbrž še ni zrela za temeljite spremembe in bi te zato lahko imele tudi negativne učinke, jo je nanje najprej treba dobro pripraviti in si prizadevati za realistično, resnično, točno in pravilno poročanje ter izobraževanje javnosti prek različnih medijev. Poleg tega

⁷ Raziskave kažejo, da niti stroga niti blaga politika nimata velikega vpliva na uporabo kanabisa, saj je delež uživalcev v državah z različnimi politikami približno enak. Povsod po svetu je uživanje marihuane naraslo v 60. in 70. letih, upadlo v 80. letih in ponovno naraslo v devetdesetih. (Zimmer in Morgan, 1997).

je treba še bolje razviti programe zmanjševanja škode uporabe vseh vrst drog ter mlade, ki so se iz tega ali onega razloga odločili za uporabo, učiti, kako živeti z drogami ter kako jih uporabljati varno in odgovorno.

6 Literatura

Dorn, N. in drugi. (1992). *Traffickers: Drug Markets and Law Enforcement*. London: Routledge.

Dekleva, B. (1999). *Ekstazi in plesne droge*. Ljubljana: DRPPD in Pedagoška fakulteta v Ljubljani.

Fagan, J. (1989). The social organization of drug use and drug dealing among urban gangs. *Criminology*, 27(4), 633-669.

Flaker, V. (1999). Družbena konstrukcija kariere uživalca drog. *Socialno delo*, 38(4/6), 211-240.

Layton MacKenzie, D. in Uchida, C.D. (ur.) (1994). *Drugs and Crime: Evaluating Public Policy Initiatives*. New Delhi: International Educational and Professional Publisher.

Mesec, B. (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Parker, H. in drugi (1998). *New Heroin Outbreaks Amongst Young People in England and Wales*. London: Home Office.

Robinson, R. (2000). *Velika knjiga o konoplji: popoln vodič po okoljski, komercialni, medicinski in duhovni rabi ene od najbolj izjemnih rastlin na zemlji*. Ljubljana: samozaložba Aleksander Urbančič.

Rozman, S. (2002). *Preprodajanje kanabisa: miti, domneve in dejstva*. Diplomsko delo. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Rozman, S. (2004). Preprodajanje drog na srednjih in nižjih ravneh distribucije - sociološki vidik. *Socialna pedagogika*, 8/1, 1-27.

Spergel, A. (1995). *The Youth Gang Problem. A Community Approach*. New York: Oxford University Press.

Šuperina, Z. (1999). *Rajski putevi pakla: osnove poznavanja nezakonitog prometa droga*. Rijeka: samozaložba.

Zimmer, L. in Morgan, J. P. (1997). *Marijuana Myths, Marijuana Facts*. New York: Lindesmith Center.

“Vsi v šoli me imajo za piflarja”
– pretepi in ambivalentnost
šolarjev v zvezi z moškostmi

“Everyone at school thinks I am
a nerd” – Schoolboys’ fights and
ambivalence about masculinities

Tarja Tolonen

Povzetek

Tarja Tolonen,
Doctor
of Social
Sciences,
University
of Helsinki,
Department
of Sociology,
Researchers’
Unit, P.O.
Box 35
(Vironkatu 1),
FIN-00014.

Avtorica obravnava v svojem delu načine, na katere se 15-letni fantje znotraj vrstniških skupin uveljavljajo kot moški. Izhaja iz raziskovalnega dela, ki vključuje opazovanje ter pogovore, na dveh helsinških srednjih šolah. Šolsko nasilje analizira kot sestavni del širšega družbenega dogajanja v mikro-kontekstu šole. Razume ga kot sestavni del medsebojnega razlikovanja, ustvarjanja hierarhij, obrobij, mehanizmov vključevanja in izključevanja, ki veljajo v fantovskih vrstniških skupinah. Na ta način v različnih okoljih opazi in opiše različne strukture znotraj teh skupin. Različnost oblik moškosti torej pokaže kot ne le vprašanje med-osebnih razlik, ki si jih lahko posamezniki izberejo kot svoj izraz, pač pa predvsem kot skupinski proces, ki se zgodi na presečišču različnih institucionalnih, organizacijskih ter drugih pogojev.

Ključne besede: *družbeni spol, fantovska kultura, moškost, šolsko nasilje*

Abstract

The author of this article looks at how fifteen-year-old boys undertake to establish themselves as men in their peer groups. Her paper is based on the research including observations and interviews carried out at two Helsinki high schools. School violence is analysed as part of a broader social context in the school micro world. The writer of the paper sees it as a vehicle of differentiation, hierarchy building, marginalisation, means of inclusion and exclusion which apply in boys peer groups. In different environments she notices and describes different structures within groups. Different expressions of manhood thus become not only a question of personal preferences but rather a group process that takes place at the intersection of various institutional, organisational and other conditions.

Key word: *gender, boys' culture, masculinity, school violence*

Namen raziskovanja

Ob opazovanju mladih fantov na uličnih vogalih nihče ni presenečen, če med njimi pride do fizičnega soočanja⁸. Lahko gre za rahlo prerivanje, bolj ali manj prijateljski objem, boksanje v prazno ali brcanje v zrak. Smeh in fizična igrivost včasih vodita do grobosti, pri katerih lahko udeleženi staknejo tudi resne fizične poškodbe. Tovrstna socialna dinamika je pogosta tudi znotraj fantovskih kultur v šoli.

V pričujočem članku obravnavam tipe moškosti pri 15-letnih

⁸ Prispevek je izvorno v angleščini napisala avtorica, katere materin jezik je finščina. Srečali smo se z več težavami pri iskanju najustreznejših slovenskih prevodov nekaterih izrazov. Besedne zveze *physical encounters* smo prevajali kot *fizična soočanja* ali *stiki*, *social encounters* kot *družbena soočanja*, *tough guy* kot *grobi fant*, *gendered subjects* kot *subjekte spola*, *cool guys* kot *frajerje*, *dominant gender narrative* kot *prevladujočo naracijo spola*. Izraz *nerd* smo prevajali kot *piflar*, *bullying* večinoma kot *ustrahovanje*, *bricolage* kot *brkljarija*, *gang* kot *tolpa*. Zaradi večje jasnosti v besedilu včasih za slovenskim prevodom v oklepaju navajamo izvirni angleški izraz.

fantih in "načine, kako si moški" v šoli. Fizična soočanja in pretepe med fanti interpretiram kot kulturni fenomen ter opazujem strategije, s katerimi se fantje umeščajo v hierarhični družbeni areni. Analiziram pretepanje in ustrahovanje kot del ustvarjanja razlik, hierarhij in marginalnosti, pa tudi družbenih kontinuitet v fantovski vrstniški kulturi. Podatki za to študijo so bili zbrani med šolskim letom 1994-95 v dveh helsinških srednjih šolah v okviru raziskovalnega projekta "Državljanstvo, marginalnost in razlikovanje v šoli, s posebnim ozirom na spol (*Citizenship, marginality and difference at school, with special reference to gender*)", ki ga je vodila profesorica Tuula Gordon.

Šole so prostori, določeni z razredom in s spolom ter so "mikrokozmos" družbe (Gordon, 1986). Raziskave so pokazale, da fantje in dekleta svoj čas večinoma preživljajo ločeno, čeprav se meje med spoloma včasih presegajo (Thorne, 1992). Učni načrt finske šole poudarja nevtralnost po spolu, vendar je ločevanje življenjskih sfer fantov in deklet vgrajeno v mnoge plasti šole, kljub nekaterim poskusom posameznikov, da bi ta vzorec spremenili. Šolski učni načrt je za fante in dekleta različen (glej Lahelma, 1992; Metso, 1992; Palmu, 1992) in pričakovanje učiteljev, kako se bodo dijaki obnašali, je močno spolno zaznamovano (Tarmo, 1992; Wolpe, 1988). Podatki tudi kažejo, da učitelji dijake pogosto kategorizirajo po spolu: še vedno uporabljajo opisne oznake "prijetna tiha dekleta", "uporniški, smešni in hrupni fanti".

Kljub temu, da so spolno določeno obnašanje ali ideali pričakovani, se prakse med šolami, kot tudi med določenimi skupinami fantov, med seboj razlikujejo. Na fizična soočanja in pretepe sem naletela med terenskim delom med šolskim letom 1994-95. Opazovala sem fante, ko so večinoma na prijateljski način ustrahovali/nadlegovali drug drugega. Zaznala sem tudi procese izključevanja iz fantovskih skupin in vključevanja vanje. Zanimalo me je, kako se "sloves spoštovanega fanta" povezuje s sposobnostjo pretepanja? Kakšna mnenja so imeli fantje o pretepanju? So različni odnosi do pretepanja povzročali hierarhijo in marginalizacijo med fanti? Opazila sem, da so se vzorci med šolami in razredi razlikovali. V intervjujih, ki sem jih opravila med dijaki, so mi fanti pripovedovali tudi zgodbe o pretepanju. Intervjuvala sem 51 dijakov, med njimi 23 fantov. Večji del intervjujev je bil opravljen zunaj šole, na krajih, ki so si jih dijaki izbrali sami.

V raziskovalnem projektu razlikujemo tri ravni v šoli: uradno, neformalno in fizično (telesno). Na uradni ravni raziskujemo učni načrt, vsebine učnih ur, učbenike, učno gradivo, šolska pravila itd.

Na neformalni ravni se osredotočamo na vse interakcije v šoli, upoštevanje šolskih pravil, neformalne hierarhije itd. Na fizični ravni se osredotočamo na prostor in fizično telo (*embodiment*), šolske stavbe, gibanje, zvok, čas itd. (glej Gordon in Lahelma, 1996). Mladostniške kulture so predvsem del neformalne šole, a se ta raven prepleta z uradno šolsko kulturo kot tudi s fizično ravni šole (glej Gordon, 1993). V članku obravnavam telesna soočanja (*embodied encounters*) v obeh omenjenih šolah in dveh devetih letnikih (po eden v vsaki šoli) v odnosu do socialne dinamike in stilov moškosti.

Moškost, kultura in lokalnost

V študijah mladine so bili fantje pojmovani kot “mladi ljudje”. Bili so glavni fokus raziskovanja, dokler feministične raziskovalke niso prevprašale te pristranosti ter so med predmete raziskovanja vključile dekleta in njihova življenja (glej na primer McRobbie in Garber, 1986/76; Griffin, 1986). Novejše kulturne študije o moškosti, mladostniških kulturah in izobraževanju nastajajo pod vplivom te kritike, pa tudi fante pogosteje obravnavajo kot spolne subjekte (glej Connell, 1995; Mac An Gaill, 1994; tudi Sipilä, 1994; Bolin in Lövgren, 1995; Skeggs, 1993). Vendar Anne Phoenix (1997: 3) pripominja: “Kaže, da dela o moškostih v zadnjem času brstijo, tako je nekaj študij analiziralo mladostnike kot spolna bitja in se nekatere študije o mladostnicah niso nujno osredotočale na spol”.

Spol razumem kot proizvod vsakdanjih družbenih soočanj in ga obravnavam skozi socialno dinamiko, prakse in kulturne ideale dveh specifičnih lokalnosti – v dveh šolah v okolici Helsinkov. Tovrstna analiza mi omogoča razumeti razlike in podobnosti med fanti in med šolama, ko se ukvarjam z različnimi strategijami in stili, kako biti moški/fant v šoli, torej različne moškosti in socialne implikacije izbranih strategij. Nadalje vidim “moškost(i) kot družbeno konstrukcijo (...), vzpostavljeno znotraj polja moči” (Kimmel, 1990: 97). “Polje moči”, obravnavano v tem kontekstu, se nanaša na lokalno šolsko kulturo. Različne moškosti se zrcalijo v različnih kulturnih in institucionalnih ravneh kot tudi v kontekstih vrstniških skupin.

Diferenciacija moškosti torej ni le preprosto vprašanje razlik med posamezniki ali poti, ki jih izbirajo. Je kolektivni proces - nekaj, kar se dogaja na ravni institucije in v organizaciji vrstniških odnosov.

Seveda se lahko odnos vsakega fanta do diferenciacije moškosti s časom spreminja (Connell, 1989: 295).

Connell (1989) je v svoji študiji naštel skupine "frajerjev, piflarjev in šlev" (*cool guys, swots and whimps*) in pokazal, kako odnosi fantov do akademskih predmetov in družbene moči ter do moči svojih teles in hkrati obnašanje v šoli oblikujejo osrednjo dinamiko, ki jih diferencira in ustvarja različne moškosti (glej tudi Lesko, 1988). Martin Mac An Ghaill (1994) je prepoznal tudi nekaj fantovskih skupin ali stilov v šoli Parnell: "mačo kolege" (*the Macho Lads*), "akademske dosežkarje" (*the Academic Achievers*), "nove podjetnike" (*the New Enterprisers*) in "nove prave Angleže srednjega razreda" (*the New Middle Class Real Englishmen*). V procesu oblikovanja moškosti je dosežkom v akademskih šolskih predmetih (kot v Connellovi študiji) dodal druge razsežnosti. Trdil je, da so bili poklicni šolski predmeti ali umetniški predmeti enako pomembni kot akademski predmeti, ko so fantje oblikovali svoj odnos do šolanja (glej str. 53). Mac An Ghaill je šolo, lokalni trg dela in odnose dijakov do svojih družin prepoznal kot kritične v kulturni produkciji moškosti (str. 52). Pri oblikovanju mnenj fantov o seksizmu, rasizmu ali heteroseksualnosti so bile - poleg šole - pomembne družine.

Produkcijo moškosti v tem članku vzremo v več pogledih kot kolektivni kulturni proces: dijaki so do neke mere enako razumeli iste kulturne vire – na primer (popularne) kulturne ideale in etikete, vendar so jih na več načinov "zbrkljali" (*bricolaged*) in vrednotili. Obenem obravnavam procese kot kolektivne v smislu, da so javni: strategije, uporabljene v konfliktnih situacijah, so posredovali drugim dijakom. Če je situacija to zahtevala in če so bili mnjenja, da je to vredno početi, so razširjali govorice in zgodbe – o sposobnosti za pretepe pa je običajno bilo vredno govoriti (glej Bergmann, 1993).

Udeleženci v moških kulturah se pogosto sklicujejo (*reffer*) na telo in njegovo zmožnost. Kljub temu se zdijo dinamike ustvarjanja utelešenih moškosti skoraj arbitrarne: kako se v kulturnih skupnostih razlikujejo reference do utelešanja, namiguje na to, da so bile lokalno konstruirane. William Foote Whyte (1973/1943) je 1937. leta vodil raziskavo o skupnosti "Cornerville" v soseski italijanskih priseljencev. Še posebej pazljivo je preučeval tri tolpe ter razporedil in klasificiral ter raziskoval socialne ureditve drugih tolpe v soseski. Socialne ureditve teh treh tolpe je opisal s poudarkom na pomembnosti, ki jo imajo vodje tolpe v lokalni politiki. Opisal je tudi socialno dinamiko tolpe in kako

se vodstvo s fizičnimi dejavnostmi obnavlja v vsakdanjem življenju. *Bovling* ali pretepanje sta bili pomembni sredstvi preizkušanja, spreminjanja ali potrjevanja reda med fanti: "Rezultati (bovlinga, T. T.) v sezoni 1937-38 kažejo tesno povezavo med družbenim položajem in uspešnostjo v bovlingu. To se je razvilo, ker je bovling postal primarna socialna dejavnost skupine" (Whyte, 1973/1943: 23).

Druga študija se nanaša na povezavo med tolpmi in nogometnimi klubi. Rafael Helanko je preučeval deške tolpe v okolici mesta Turku na Finskem ob koncu 40-tih in v začetku 50-tih let. Za pripravo zelo eksplicitne študije tolpe v celotnem mestu je večinoma uporabljal vprašalnike in o pomenu fizičnih dejavnosti v tolpi zapisal naslednje:

Nemudoma lahko opazimo, da se osrednje dejavnosti tolpe osredotočajo na fizične dejavnosti (98 odstotkov tolpe). Zanimanje za fizične dejavnosti začne upadati šele ob koncu obdobja tolpe (gang period). Posebno priljubljene so igre z žogo (v 89 odstotkih), medtem ko druge dejavnosti (activities) redko zavzamejo mesto osrednje dejavnosti (Helanko, 1953: 241).

Z opisovanjem, kako so bili lokalni športni klubi zasnovani na ostankih mladostniških tolpe po aktivnem fantovskem obdobju tolpe, prikazuje prepoznavne povezave z lokalno kulturo.

V naši raziskavi je produkcija moškosti na mnoge načine prepletena z lokalnimi (telesnimi) kulturami. Pomembno se mi zdi omeniti, kaj se v fantovskih kulturah ceni in spoštuje (glej Willis, 1984). Tako sem pri fantih v proučevanih šolah opazovala, katere športe so vrednotili in katere telesne kulture so dovoljevali in si jih želeli. Spraševala sem tudi po tem, ali v fantovski kulturi v šoli obstaja "prevladujoča naracija spola" (Hey, 1996).

Grobi fantje šole Zeleni park

Najprej bom predstavila šolo Zeleni park, primestno šolo z okoli 350 dijaki in preteklostjo šole delavskega razreda. Kultura delavskega razreda je bila v času naše raziskave še vedno občutna – čeprav je šola od takrat postala bolj heterogena. Predmestno območje Zeleni park, kjer je šola locirana, je nekdaj slovelo kot živahna in težavna soseska z nekaj lesenimi hišami, zgrajenimi po 2. svetovni vojni, nekaterimi enostanovanjskimi družinskimi hišami, zgrajenimi od 70-tih naprej, ter novimi prostranimi območji blokovskih naselij iz 70-tih

let, večinoma v lasti mesta Helsinki. To območje se je še zmeraj širilo, v njem pa so živele družine z otroki in starimi starši. V tem območju so bili resnično priljubljeni številni "moški" športi, kot sta hokej na ledu in nogomet. Videti je bilo, kot da to vpliva na etos šole. Mnogo dijakov je bilo navijačev hokejskih ali nogometnih moštev. Številni fantje in nekaj deklic so igrali v hokejskih ali nogometnih moštvih.

V šoli Zeleni park sem eno šolsko leto opazovala enega od devetih letnikov in nekaj drugih dijakov iz ostalih razredov. Izbrani razred je imel 11 deklet ter 11 fantov in je slovel kot živahen razred. Dijaki so bili na različne načine dejavni in socialno sposobni. Razred je sestavljalo nekaj dijakov z visokimi dosežki, ki so sodelovali v dijaških organizacijah itd., in nekaj "jezičnih, zgovornih" deklet in fantov, ki so bili med dijaki priljubljeni. V razredu je bilo tudi nekaj zelo tihih in precej "navadnih" dijakov - tako fantov kot deklet.

Najprej bom opisala "dominantni par", dva najbolj dominantna fanta v razredu, ki sta bila tudi dobra prijatelja, da bi lahko ilustrirala postopke, s katerimi sta vzdrževala svojo dominantnost. Za bolj prefinjeno podobo postopkov bom prepustila besede tistim, ki so videti kot "mnogotere manjšine" v razredu. Prisluhnila bom ambivalentnim občutkom fantov do "dominantnega para" in s tem poskušala poiskati različne stile moškosti v razredu.

Osrednji "par" med fanti sta bila Kari in njegov najboljši prijatelj Jukka. Obeh se je držal slab sloves med učitelji - s stališča uradne šole. Pogosto sta manjkala pri pouku, ko pa sta bila navzoča, sta bila hrupna. V času raziskave nobeden od njiju ni zaključil šole. "Slab sloves" (*bad reputation*) sta imela tudi med dijaki, čeprav je ta v neformalnih dijaških kulturah pomenil druge stvari. Slovela sta kot groba pretepača, ki sta veliko pila in se zabavala. Imeli so ju za fizično in socialno navajena ulice (*streetwise*) in zato sposobna, čeprav so bili odnosi fantov do njiju različni.

Jukka in Kari sta veljala za "kralja" ali groba fanta. Jukka je povedal, da ga nihče ne bi želel izzivati ali ustrahovati, čeprav je bil majhne rasti. Imel je precej visok družbeni položaj. V šoli se mu ni bilo treba pretepati, razen če je to želel. V intervjuju je trdil: "Za sabo imam ljudi, tolpo", če bi v soseski prišlo do pretepa. Pomembno mu je bilo tudi, da "se nihče ni iz njega norčeval".

Jukka: Ne vem, morda sva kralja, samo tista, ki svoj čas preživljata v koticu za kadilce, ...vsakdo naju spoštuje in to, in mene v šoli niso izzivali, nič takega, nihče se iz mene ne norčuje.

Jukka: V šoli se mi nikoli ni bilo treba pretepati, včasih se kaj manjšega pojavi z dlanmi ali pestmi, kaj takšnega, nobenih prav resnih pretepaških reči... Drugje sem se moral tepsti, v centru mesta, ampak nikjer v območju Zelenega parka ali kje tu okoli, v vsakem primeru bi me vsi ščitili.

Položaj Karija in Jukke v šoli se je navezoval na lokalno fantovsko kulturo: v težavnem položaju sta lahko trdila, da "poznata prave ljudi", ki bi ju zaščitili, če bi se zapletla v pretep. Pomembna referenčna točka je bil njun sloves dobrih pretepačev in dobri odnosi s starejšimi fanti, ki so se znali tepsti. Celotno tepsti se jima ni bilo treba; da so se ju drugi fantje izogibali, je zadoščal le sloves, da sta dobra pretepača.

Kari in Jukka sta svoj položaj v šoli morala vsak dan ohranjati. Ko sta bila v šoli, sta eden drugemu in drugim fantom nenehno pripovedovala zgodbice. Kari je med intervjujem povedal naslednjo zgodbico, vendar so si fantje pripovedovali podobne (najbrž brez nevtralizirajočega: "Ne vem, zakaj sem to storil"):

Kari: Preden se je začela šola, smo ga dva meseca pili, ne vem, zakaj. Spil sem ga malo preveč in potem se mi je kar zmešalo. Udaril sem nekega moškega [v avtobusu, T. T.], njegova glava je bila nekako med mojim komolcem in oknom... Nos je imel zlomljen in krvavel je in kar ležal je tam. Ne vem. Včasih to pač počnem, ko sem pijan.

Tovrstne zgodbe naj bi ostalim dečkom sporočale o njegovi agresivnosti, želji po pretepanju in pretepaških sposobnostih ter da ga v tej areni ni smiselno izzivati. Njegovi sošolci so o njem in o zgodbicah razmišljali ambivalentno. Sošolke zgodbic in nasilnih dejanj niso sprejemale. Karija niso poslušale ali pa so pred njim ironizirale njegove gibe in zgodbice - česar nobeden od fantov ni mogel početi brez tveganja, da bo ustrašovan.

Ambivalentna fizična in družbena moč

Nekateri fantje so Karija in Jukko imeli radi in so ju spoštovali, večina pa ju je sprejemala, vsaj v njuni navzočnosti. Mnogo fantov si je želelo, da bi bili njuni prijatelji, delno le zato, da bi se izognili njunemu ustrašovanju in izzivanju. Nikoli nisem videla ali slišala za dogodek, da bi Karija in Jukko v šoli drugi fantje javno napadli – morda s humorjem ali šalo, ne pa z "resnimi" pripombami ali v fizičnih spopadih. V šoli sta vzdrževala svoj položaj hegemonov

moškosti (glej Connell, 1995: 76) v areni fizičnih soočanj. Drugi fantje v šoli so priznavali njuno moč in prevlado, vendar so o tej temi izražali mnogo ambivalentnih občutkov.

Ena od obravnavanih tem, navezanih na "dominantni par", je bila strah. Nekaj fantov je priznalo, da se ju bojijo. Veliko se jima je skušalo izogniti. V razredu je bilo več tihih fantov, na primer Jaakko, Timo in Vesa, ki so bili na družbenem in prostorskem obrobju. Če sta se Jukka in Kari pogovarjala z njimi, skoraj nikoli bilo zasebno ali iz zabave - ponavadi sta si sposodila svinčnik ali jih izzivala in se jim posmehovala. Tihi fantje so večino časa med odmori preživljali skupaj ali s fanti iz drugih razredov. Veliko jih je bilo tudi aktivnih športnikov v moških moštvenih športih, karateju ali judu. Vendar niso bili dovolj grobi in verbalno ali fizično dovolj agresivni, da bi izzvali Karija in Jukko. Niso imeli tudi družabnih zvez ali spretnosti, ki sta jih imela dominantna dečka – npr. za zbijanje šal, sproščen in frajerski videz, obenem pa še pretepaške sposobnosti (glej Nayak in Kehily, 1996).

Vesa, na primer, sta že ustrahovala in videti je bilo, kot da se je osramotil, ker se ni znal pretepati. V času intervjuja, v pomladnem semestru devetega letnika, je izražal ambivalentne občutke do pretepov. Rekel je: "Raje bi bil nadarjen za hiter tek na 800 metrov, kot imel sloves grobega pretepača". V šoli je uporabljal strategijo izogibanja tovrstnemu fizičnemu stiku. Kljub temu si je želel sposobno in močno telo in povedal zgodbo o svojih "močnih pesteh".

Vesa: Ko so me v šoli fantje začeli ustrahovati in tepsti, sem ponavadi zbežal. Vsi v šoli mislijo, da sem piflar, tisti, ki ga lahko drugi ustrahujejo. ... Treniral sem aikido ... in za Karija bo presenečenje, če bo prišel in me udaril, udarjam namreč nazaj ... Prijatelji pravijo, da imam v pesteh tako gromozansko moč ...

Vesa si je zgradil "notranji svet" (s treniranim telesom in močnimi pestmi), v katerem bi se lahko "Kariju maščeval" in ga presenetil, če bi ga spet skušal ustrahovati. Naučil se je, da je v lokalni moški skupnosti sposobnost pretepanja visoko cenjena in je kot spretnost tudi posamezniku potrebna, da ostane družbeno nedotaknjen – sicer tvega, da ga kličejo piflar.

Nekaj fantov, na primer Niko in Juho, je v intervjujih o Kariju in Jukki izrazilo kritična mnenja. Niku in Juhu ni bilo več všeč obnašanje Karija in Jukke ali njuno pripovedovanje zgodb. Fanta sta najprej podpirala Karija in Jukko, ko sta ustrahovala Veso. Vendar

se je situacija v razredu spremenila.

T. T.: Kdo vaju moti? Kakšni tipi (blokes)?

Juho: Kari, na primer... ker misli, da je tak grob fant (tough guy).

Niko: V naši šoli so nekateri fantje (guys), ki so takšni klovni.

Kari na primer. Saj ga poznate. Vedno vsakomur kaže neke brce ... lahko tudi res koga napade, vendar mene ne. V resnici ima le polna usta velikih besed, ne da bi me res izzival (challenging) k pretepu.

Oba, Niko in Juho, sta imela rada akcijo in sta se ukvarjala z različnimi vrstami športa. Obenem sta tudi trdila, da ju Kari in Jukka ne nadlegujeta – bila sta športnika in gibčnih teles, lahko bi se tudi pretepala. Njuna socialna sposobnost je bila tudi v tem, da sta bila navajena ulice v besednih in fizičnih “športnih” dejanjih – vendar nista cenila zabav (*partyng*) in preteпов (*fighting*). Po njunih besedah sta Kari in Jukka pretiravala.

Včasih so fantje povedali kakšno kritično ali ironično zgodbo o prevladi – na primer Marko, samotar v razredu, ni pripadal nobeni od omenjenih skupin. S sošolci in sošolkami se je komaj kaj pogovarjal. Ni se ukvarjal s športnimi ali samoobrambnimi hobiji. Poslušal je glasbo, novi val ali Metallico. O svojem telesu ali ponošenem načinu oblačenja je govoril precej ironično. Sposobnosti pretepanja ni želel jemati resno – Kari ga je pred tem pretepel.

Marko: Včasih se je ves čas obešal po meni, predvsem v sedmem ali osmem letniku, trenutno se ne spomnim. Ves čas me je pretepal... Pravzaprav sem se ga bal, skušal sem se mu izogibati... Vsakokrat, ko me je lahko dosegel, me je pretepel... Najprej je bil v redu, potem pa sem ga razjezil, tako hitro ponori. Včasih sem to storil le za zabavo. Ko se pa tako hitro razjezi.

O Kariju je govoril ambivalentno. Bil je ironičen in hkrati ga je bilo strah. V nasprotju z ostalimi fanti, ki so “izgubili bitko”, ni nikoli pripovedoval zgodb o svojem herojsko močnem telesu. Ironiziral je svoje telo – in tudi svoj odnos do Karija. Zanikal je tak tip moškosti.

Fantje so poznali več načinov, kako se obnašati do “dominantnega para”. Lahko so se odzivali s strahom, kritično, ironično ali na vse od omenjenih načinov hkrati. Kljub tej mnogoterosti odzivov so se morali zavedati, da je njihova moškost vrednotena od drugih in njih samih s sposobnostjo pretepanja. Vrednotenje se je razporejalo na črti od “piflarjev” do “grobih fantov”. Če se fizično ali verbalno niso znali boriti, so jih imenovali piflarji, če so se preveč pretepali pa grobi

fantje. Nobena izmed etiket med večino fantov ni bila priljubljena.

Čeprav so na šoli Zeleni park, sicer na neformalni ravni, še posebej pa v tem devetem letniku, vrednotili stile moškosti predvsem po grobosti in agresiji, so skoraj vsi dijaki ohranili do teh dveh vedenjskih značilnosti kritičen in ironičen odnos. Večina preteпов se je zgodila "za šalo", na hodnikih, v razredih in na šolskem dvorišču. Fantje so na različne načine razkazovali svojo moč, na primer z brcanjem v zrak ali prerivanjem. Moč je bila zanje pomembna. Večina fantov je mislila, da je pomembno, če se znaš fizično in verbalno braniti. Četudi je bilo nekaj dijakov kritičnih do pretepanja, so pogosto verjeli, da si v tej šoli lahko moški le, če ohranjaš ugled tako, da se znaš braniti, obdržati svoje telo nedotaknjeno, da se znaš pretepati, vendar nisi smel izgubiti. Najbolj miroljubni "piflarji" med drugimi fanti in tudi med deklety niso bili preveč priljubljeni (glej tudi Canaan, 1995).

Uradne vrednote v šoli Zeleni park so bile precej drugačne od neformalnih. Učitelji so se največ družili s "piflarji", pogosto aktivnimi v tudi dijaški organizaciji, ki jo pojmem kot "uradno dijaško kulturo". Nekaterim "piflarjem" so učitelji bolj zaupali in jim dajali več svobode za gibanje med šolskimi urami. Uradna šola jim je podeljevala status tudi z nagradami na koncu semestra in govori na uradnih šolskih slovesnostih. Njihov status v uradni šoli je kazal skoraj zrcalno podobo v primerjavi z neformalno dijaško kulturo, utelešeno tudi v fizični šoli.

Razlika med dijaki in učitelji ni bila le v letih ali v statusu. Večina dijakov je prihajala iz delavskega razreda ali nižjega srednjega razreda. Starši omenjenih fantov so bili navadno zaposleni kot delavci/ "modri ovratniki" ali v tehničnih strokah, "tradicionalnih" tudi po spolu. Tipične zaposlitve očetov so bile: mehanik, projektni delavec v računalništvu, podjetnik malega podjetja ali gradbeni delavec. Matere so bile zaposlene kot tajnice, medicinske sestre ali prodajalke. Tako se zdi, da je bilo v šoli občutiti tudi vprašanje kulturnih razlik - celo glede na "habitus", na primer razrednih razlik, povezanih z izobrazbo in delitvijo dela po spolu (glej Bordieu, 1980/90: 53-65).

Umetniška šola Mestni park in "ustrahujoči drugi"

Šola Mestni park je bila približno enako velika kot šola Zeleni park (okoli 350 dijakov). Stala je v bližini centra Helsinkov. Dijaki so izhajali iz bolj heterogenih okolij in socialnih ozadij kot v šoli Zeleni park. Šola

Mestni park je imela tudi nekaj posebnih umetniških razredov in le dva od petih razredov so obiskovali lokalni otroci. Med dijaki so prevladovala dekleta. Umetniške šolske ure je obiskovalo tudi nekaj fantov, ki so v povezavi z umetniškimi predmeti preživljali tudi svoj prosti čas. Šport za fante v tej šoli ni bil zelo pomemben način preživljanja prostega časa.

V šoli Mestni park sem preučevala predvsem enega od devetih razredov s 24 učenci, med njimi je bila polovica fantov. Ta deveti razred lahko opišemo podobno kot razred v šoli Zeleni park. Tudi ta razred je po mnenju nekaterih učiteljev slovel kot "živahen" razred, ki lahko "povzroča težave". Razred je že imel težave z nekaterimi učitelji. Nekaj dijakov je sodelovalo v dijaški organizaciji. Vendar je bila situacija (*situation*) med fanti precej drugačna kot v šoli Zeleni park.

Razred so obiskovali različni tipi fantov. Nekateri so se ukvarjali z umetnostjo, le nekaj večinoma s športom, drugi so skupaj igrali računalniške igrice. Skupino "navadnih fantov" (kot so jih imenovala dekleta) so sestavljali Samuel, Ilari, Rauno, Peter, Tomi in Ari. Veliko časa so preživljali skupaj kot velika skupina, včasih pomešana s 5 dekleti v razredu. Fantje in dekleta so bili bolj povezani kot v drugi šoli, imeli so bolj ali manj "platonске odnose", podobno kot dijaki srednjega družbenega razreda v drugih študijah (glej Hey, 1996: 106). Toda tudi tukaj so veljale omejitve - dekleta in fantje niso nikoli skupaj preživljali časa za kosilo, v lokalu so sedeli ločeno.

Skupina "navadnih fantov" je imela osrednjo vlogo v socialnih odnosih tega razreda. Bila je tako številčna, da je njeno miroljubno in šaljivo vedenje nekako vplivalo na interakcijo in socialno vzdušje v razredu, razen ko je posebej dominantni deček pobesnel, ali ko je v razredu prevladalo nekaj deklet ali pa so ob nekaterih temah med šolskimi urami fantje in dekleta tekmovali med seboj.

Vendar vsakdanjik v tem razredu ni vedno mineval mirno. Bilo je veliko trenj in prepиров, nekateri dijaki so med šolskim letom zamenjali prijatelje - ta razred je bil skupaj že iz osnovne šole. Dijaki so mi povedali, da so fanta Teemuja sošolci prej ustražovali, ker je bil sramežljiv in se ni znal braniti. Zaradi tega so ga opisali kot "čudnega". V devetem letniku so ga pustili pri miru.

Razred je obiskoval Kristian, fant, ki je lahko v prvem trenutku postal agresiven in v naslednjem prijateljski. Obnašal se je kot "kralj" razreda in občasno tudi cele šole. Pripovedoval je podobne zgodbice o popivanju kot Kari v šoli Zeleni park. Pogosto je

uporabljal nasilne gibe/kretnje do drugih fantov. Peter, Tomi, Otso in Ismo so bili z njim v prijateljskih odnosih, vendar pri njegovih nasilnih dejanjih niso sodelovali - na tem področju je ostal sam. Nekateri fantje so se ga izogibali, ker jih je rad preizkušal. Nekateri dijaki so se ga tudi bali, zato je imel med fanti poseben položaj - četudi ne vedno spoštovan.

Ostali fantje v razredu so uporabljali ambivalentne in spremenjive strategije za shajanje s Kristianom, tako kot s Karijem v šoli Zeleni park. Skoraj vsa dekleta v razredu so trdila, da ga ne morejo prenašati, ker so mislila, da je šovinist, in so se z njim prerekala o vprašanih spola. Po drugi strani so ga fantje občudovali, a so se ga včasih tudi bali in ga prezirali. Eden od "tihih fantov" je povedal, da je z njim pravzaprav zabavno, ker se "v razredu lahko kaj zgodi". Kristian je očitno simboliziral nekaj, česar so se bali in si obenem želeli. Peter, ki naj bi bil s Kristianom v prijateljskih odnosih, je povedal:

T. T.: Ali kdo v tvoji šoli skuša ustrahovati (bully) druge fante?

Peter: Najbrž je to Kristian. Jasno, da je on.

T. T.: Si se ga kdaj bal?

Peter: Nikoli se ga nisem bal... Enkrat se je zgodilo... da je Kristian brcal naokoli, sicer ne preveč močno, in me je zadel. In brcnil sem nazaj... zato me je kar močno nabrcal in jaz sem se branil... Ne vem, nisva tako dobra prijatelja, če bi zdaj kaj takšnega storil, bi ga takoj udaril. Mislim, da to podzavestno ve. Ampak je tak tip osebe, da preizkuša druge, vedno preizkuša ljudi. Preizkušal je mene, preizkušal Jounija... Udaril sem ga, potem pa - nič. Tudi z Jounijem je bilo tako. Ko je jezen (Kristian, T. T.) na koga, ga kar udari, če mu je do tega. Če dobi impulz, kar ponori, takšen je, morda je malce psihotičen, bolan ali nekaj.

Zanimivo je, da ga je Peter (ki je bil s Kristianom v prijateljskih odnosih) v določenih situacijah patologiziral kot osamljeno nasilno osebo, podobno kot tudi ostali sošolci. Kristian pri svojih nasilnih dejanjih ni užival podpore in so ga v razredu precej osamili. Obravnavali so ga kot problematičnega dečka in mislili, da se obnaša narobe, ker se ni znal nadzorovati.

T. T.: Kakšne fante spoštuješ?

Peter: Hm, kdor se ne važi naokoli [s svojo sposobnostjo pretepanja, T. T.], kar pomeni, da se razkazuje... Jim iz sosednjega devetega letnika, na primer, je tudi treniral (karate), pa svojih sposobnosti nikoli ni uporabil. Najbrž ima najboljšo tehniko v naši šoli... Bolj spoštujem ljudi njegovega tipa ali osebe, ki tega ne uporabljajo.

Po Petrovem mnenju ideal moškosti ni podpiral dejanske uporabe fizične sile. Kdor jo je znal uporabljati, je ne bi smel. V tej šoli je bila neformalna šolska raven bolj usklajena z uradno. Na uradni ravni je vladal ideal gentlemanske moškosti: fanta so nagradili, ker se je "obnašal kot gentleman". Etos dijaške kulture v šoli Mestni park se je precej razlikoval od tistega v šoli Zeleni park. Fantje so se redko obnašali "grobo/kot grobi fantje". Večina dijakov so bila dekleta, nekatera med njimi so bila "umetniška" dekleta, ki so se tudi dobro učila in so odprto kritizirala "grobe fante". Mnogo fantov je bilo "umetniških" ali "navadnih" in niso dajali veliko prednosti "mačo stilu moškosti".

Družine fantov šole Mestni park so v večjem delu pripadale srednjemu razredu kot v šoli Zeleni park: nekateri starši so bili zaposleni v sektorju fizičnega dela ali "modrih ovratnikov" (npr. tehnik, delavec v gradbeništvu), številni so imeli tudi ekonomski, izobrazbeni in kulturni kapital. Očetje fantov v tem šolskem razredu so bili po poklicu: raziskovalni asistent, direktor, uradnik; nekaj očetov je bilo tudi nezaposlenih. Matere fantov so delale kot: tajnice, administratorke v izobraževanju ali kulturi, bančne svetovalke ali so bile zaposlene v kadrovskem upravljanju. S kulturnega in ekonomskega gledišča so si bili družbeni razredi dijakov in učiteljev bližje kot v šoli Zeleni park. Nasprotja v stilu ali dejanjih so bila pomembnejša na ravni posameznika kot na kulturni ravni. V primerjavi s šolo Zeleni park je uradna raven šole Mestni park individualizirala težavno vedenje dijakov.

Fantje, ki so se obnašali kot "kralji", niso imeli pomembnega zaledja v lokalni ulici, četudi so nekateri pripovedovali zgodbe o uličnih spopadih, ki so jih videli ali so se jih udeležili. Večina dijakov je prihajala iz mestnih predelov in takšnega lokalnega reda tudi sicer ne bi prepoznala. Toda fantje v razredu so se zavedali, da Kristiana ne smejo dražiti: "Ker, če si ga kasneje srečal na ulici, od tebe ni ostalo veliko", je rekel nekdo med njimi. Če so se ga izogibali, so se lahko izognili aktivnemu ustrahovanju v svojem razredu – in skoraj v vsej šoli, saj fantov, ki bi ustrahovali druge, ni bilo toliko kot v šoli Zeleni park.

Dve različni šoli in različni fantje – toda kaj je z moškostmi

Ob primerjavi teh dveh devetih letnikov v obeh šolah se pokaže pomembna razlika med razsežnostjo vpliva nasilnih fantov in

socialnim prostorom, odprtim za pretepanje. Videti je, da je nekdo lahko ustrahoval druge in dosegal visok položaj v fantovski skupini le s podporo svojega razreda in neformalne šolske kulture. Neformalna nasilna kultura je potrebovala nekaj lastnega prostora (velikega ali majhnega), "svobodno cono" (glej Ziehe, 1991; Fomäs in drugi, 1989; Tolonen, 1995) in oddaljenost od uradne šole, da je lahko obstajala. Neformalna šola in tudi uradna šola sta vplivali na to, kakšni kulturni ideali moškosti in strategije so bili mogoči. Utelesen fizični red šole se mora srečevati z institucionalno, uradno močjo kot tudi z vsakdanjimi neformalnimi kulturami (ali se temu izmikati), da lahko živi (glej Connel, 1977; Mac An Ghaill, 1994).

Med lokalnimi in šolskimi kulturami se je razlikoval pogled na to, katera dejanja in osebe so udeleženci opredeljevali kot grobe ali piflarske, razlikovala so se tudi imena in etikete zanje. Vendar so procesi moškosti v obeh šolah imeli tudi nekaj skupnega – vrednost, pripisano sposobnosti pretepanja. To lahko opazimo v posameznih zgodbah (glej tudi Hoikkala, 1989: 62). Peter iz šole Mestni park je spoštoval fante, ki svoje sposobnosti pretepanja niso izkoriščali, čeprav so se znali pretepati. Sebe je opisoval kot osebo s sposobnostmi pretepanja: ko je bila njegova moškost na preizkušnji, je tako ohranjal socialni ugled (glej tudi Bolin, 1995; Jerslev, 1996: 44). Povedal mi je, da ga nihče ni mogel ustrahovati ali se iz njega norčevati – govoril je kot Jukka, frajer iz šole Zeleni park. Peter se je reprezentiral kot neustrašen, dober pretepač itd. Celo v zgodbi, v kateri se kaže njegova ambivalentnost do pretepaškega heroja, predstavlja sebe kot takšnega. Enako lahko preberemo iz Vesove zgodbe o sebi: nekoč je bil fant, ki so ga v šoli Zeleni park ustrahovali, potem pa se je odločil (z nekaj ambivalentnosti), da se nauči pretepanja. Sebe je predstavil v novi luči z nevtraliziranjem tega, kar se je zgodilo prej.

Razreda in šoli so se v marsičem razlikovali, vendar spoštovanje do pretepaške sposobnosti (*fighting ability*) tudi v šoli Mestni park ni popolnoma zbledelo – čeprav je bila herojska podoba pretepaškega dečka bolj zmedena. V obeh šolah so bili piflarji (*nerds*), frajerji (*cool guys*) in navadni fantje – v šoli Mestni park tudi "umetniški" fantje. Četudi so se v šolah razlikovali pomeni in vrednote, ki so jih pripisovali moškosti, lahko govorimo o kontinuumu od piflarstva (*nerdishness*) do grobosti (*toughness*). Grobost je bila vrednotena kot moška, piflarstvo pa ne. Večina fantov ni želela biti "preveč groba" ali "preveč piflarska". Fantje so uporabljali različne strategije, da so

nadzorovali (z dramatiziranjem, nevtraliziranjem ali ironiziranjem) svoj položaj. Za posamezne fante ni bilo možnosti pobega. Niso mogli preprosto odkorakati stran: tvegali so svojo moškost (glej tudi Canaan, 1995; Tolonen, 1996).

Zdi se, da sta "kurikulum telesa" (Lesko, 1988) in moška ambivalenca v šoli imela opraviti s pretepi. Za fante so bila njihova telesa arene za preizkušanje, nadzorovanje ali izgubljanje nadzora nad samim sabo in socialne pozicije (glej tudi Canaan, 1996). Zgodbe in ugled o sposobnem telesu so bili pomembni v neformalni dijaški kulturi šole. Whyte piše: "Nikoli nisem videl vodstvenih treh razširjati avtoritete s fizično silo, *vendar je njihov pretekli ugled podpiral njihove položaje* [poudarila T. T.]" (Whyte, 1973/1943:12).

Dečkom se je bilo lažje soočati s hierarhijami moškosti, če so bili dobri pretepači ali športniki (glej tudi Jerslev, 1996: 43). "Dobri športniki" so imeli potencialno sposobnost odzvati se na izziv – četudi te sposobnosti niso želeli uporabiti. V težavnih situacijah so se lahko zanesli na gibčno telo ali pretepaški ugled. "Konstitucija moškosti v telesnem izkazu pomeni, da je spol ranljiv, če se telo ne more izkazati..." (Connell, 1995: 54). V moji raziskavi se sposobnost neprenehoma braniti sebe in ohranjati svoje telo nedotaknjeno kaže kot pomembna vrednota v obeh šolah, sicer se fant socialno osramoti (kot sta se na primer Vesa ali Teemu). Na drugi strani je sposobnost moških dejavnosti fantom dopuščala, da so počeli "manj popularne" in strogo "moške" stvari: lahko so se bolj sproščeno oblačili, ne da bi jih zmerjali, lahko so se s svojim izgledom in gibi/kretnjami poigrali, ne da bi jih označili za homoseksualce (Nayak in Kehily, 1996), ali pa so v šoli dosegali visoke rezultate – in so bili kompetentni subjekti uradne šole.

Sposobno, športno, belo, heteroseksualno telo je pomembna pokrajina, v katero lahko fantje položijo temelje za svoj socialni prostor in podobo. Da drug z drugim tekmujejo in najdejo svoj položaj v fantovskih kulturah, uporabljajo tudi znanje o filmih, glasbi, igrah, dekletih itd. Tudi v vsakdanji kulturi pretepanja ali nasilja, fantje uporabljajo zelo različne strategije, kako se s tem soočati in spopadati (glej tudi Bolin, 1995). Včasih se pretepanja udeležijo, drugič se umaknejo ali pretepača socialno osamijo, tretjič spet ironizirajo pretepe.

Pomembno je poudariti, da v obravnavanih fantovskih kulturah nasilje ni bilo občudovano socialno vedenje. Namesto tega je bila kot pomembna značilnost moškosti (glej tudi Jerslev, 1996) sprejeta

sposobnost telesa, da je dejavno, da se lahko pretepa ali brani, lahko jo upoštevamo kot "dominantno naracijo spola" (glej Hay, 1996). Glavne socialne poteze moškosti so potekale prek telesa: prek njega so se oblikovale hierarhije in socialni red med fanti. Sposobnost pretepanja je postavila kulturne meje, ki so vključevale vse fante in izločale dekleta. Omogočale so, da se grožnja "feminizacije moškega" postavi ob stran (glej Nayak in Kehily, 1996). V fizičnih in moških pretepih so fantje odnose spola dramatizirali z ultimativno ločitvijo od deklet. Ne nazadnje so pretepi fante tudi združevali, saj se z dekleti skoraj niso preteпали: to bi bila že druga zgodba.

Opombe

Članek je zasnovan na razpravi, predstavljeni na Simpoziju nordijskih raziskav mladine v Tønsbergu leta 1996.

Imena šol in posameznikov, uporabljena v tem članku, so psevdonimi.

Literatura

Bergmann, J. R. (1993). *Discreet indiscretions. The social organisation of gossip*. New York: Aldine De Gruyter.

Bolin, G. (1995). It's nasty. Manligt seende på videofilm (It's nasty, male gaze into videofilm). V B. Göran & L. Karin (ur.), *Om unga män* (On young men). Lund: Studentlitteratur, 240-262.

Bolin, G. & Lövgren, K. (1995) 'Inledning' (Introduction). V G. Bolin & K. Lövgren (ur.) *Om unga män* (On young men). Lund: Studentlitteratur, 11-27.

Bourdieu, P. (1980/1990). *The logic of practice* Stanford, California: Stanford University Press.

Canaan, J. (1996). "One thing leads to another": Drinking, fighting and working-class masculinities'. V M. Mac An Ghaill (ur.), *Understanding masculinities. Social relations and cultural arenas*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press, 114-125.

Connell, R. W. (1989). Cool guys, swots and wimps: The interplay of masculinity and education, *Oxford Review of Education* 15(3), 291-303.

Connell, R. W. (1995). *Masculinities*. Cambridge: Polity Press.

Fornäs, J., Lindberg, U. & Sernhede, O. (1989). *Under rocken, musikens roll i tre unga band* (Under rock: the role of music in three young bands). Stockholm/Lund: Symposium bokförlag.

Griffin, C. (1986). Qualitative methods and female experience: Young women from school to the job market. V S. Wilkinson (ur.) *Feminist social psychology: Developing theory and practice*. Philadelphia: Open University Press, 173-190.

Gordon, T. (1986). *Democracy on one school? Progressive education and restructuring*. London: Falmer Press.

Gordon, T. (1992). Kiltit tytöt ja pahat pojat - yksinkertaistamisesta analyysiin (Good girls and bad boys - from simplification to analysis), *Nuorisotutkimus (The Finnish Journal of Youth Research)* 10(1). 3-7.

Gordon, T. (1993). *Citizenship, difference and marginality in school - with special reference to gender*. Unpublished research proposal, August 1993.

Gordon, T. (1994). *Single women*. London: MacMillan Press.

Gordon, T. & Lahelma, E. (1996). School is like an ants' nest. Spatiality and embodiment in schools', *Gender and education* 8(3), 301-310.

Helanko, R. (1953). *Turun poikasakit. Sosiologinen tutkimus 9-16-vuotiaitten poikien spontaanisista ryhmistä vv 1944-51 (The boys' gangs of Turku during the years 1944-1951. A sociological study of spontaneous groups formed by 9 to 16 year old boys)*. Turku: Uuden Auran osakeyhtiön kirjapaino.

Hoikkala, T. (1989). *Nuorisokulttuurista kulttuuriseen nuoruuteen* (From Youth Culture to Cultural Youth). Helsinki: Gaudeamus.

Hey, V. (1996). *The company she keeps. An ethnography of girls' friendship*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.

Jerslev, A. (1996). The horror film, the body and youth audience, *Young* 4(4), 39-53.

Kimmel, M. (1990). After fifteen years: The impact of the sociology of masculinity on the masculinity of sociology. V J. Hearn (ur.), *Men, masculinities and social theory*. London: Unwin Hyman Ltd, 93-109.

Lahelma, E. (1992). *Sukupuolten eriytyminen peruskoulun opetussuunnitelmassa*. (Gender differentiation in the curriculum of the comprehensive school). Helsinki: Yliopistopaino (The University Press).

Lesko, N. (1988). *Symbolizing society: Stories, rites and structure in a Catholic high school*. London/New York/Philadelphia: The Falmer Press.

Mac An Ghaill, M. (1994). *The making of men. Masculinities, sexualities and schooling*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.

McRobbie, A. & Garber, J. (1976/1986). Girls and subcultures: An exploration. V S. Hall & T. Jefferson (ur.). *Resistance through rituals: Youth subcultures in post-war Britain*. London: Hutchinson, 209-222.

Metso, T. (1992). Yhdessä vai erikseen? Tytöt ja piilopetussuunnitelma (Together or apart. Girls and the hidden curriculum). V S. Näre and J. Lähteenmaa (ur.), *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa* (Shake your hair! Girls' culture in the process of change). Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 270-283.

Nayak, A. & Kehily, M. J. (1996). Playing it straight: masculinities, homophobias and schooling, *Journal of Gender Studies* 5(2), 211-229.

Palmu, T. (1992). Nimetön Hiiri ja Simo Siili. Aapisten sukupuoli-ideologia (The anonymous mouse and Simon the hedgehog. The gender ideology in ABC-books). V S. Näre and J. Lähteenmaa (ur.), *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa*. (Shake your hair! Girls' culture in the process of change), Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 301-313.

Phoenix, A. (1997). Youth and gender: New issues, new agenda, *Young* 5(3), 2-19.

Sipilä, J. (1994). Miestutkimus - säröjä hegemonisessa maskuliinisuudessa (Masculinity research - fractions in hegemonic masculinity). V J. Sipilä & A. Tiihonen (ur.), *Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan* (Constructing a man, deconstructing the masculinities), Tampere: Vastapaino, 17-33.

Skeggs, B. (1993). Theorizing masculinity. V P. Ahokas, M. Lahti & J. Sihvonen (ur.), *Mieheyden tiellä. Maskuliinisuus ja kulttuuri* (In the way of manhood. Masculinity and culture). In the series of Unit of contemporary cultural research, no 5. Jyväskylä: The University Press in Jyväskylä, 13-35.

Tarmo, M. (1999). "Työt ne mutisee mekkoonsa". Opettajien käsityksiä tytöistä ('Girls just mumble in their dress'. The teachers' conceptions of girls). V S. Näre & J. Lähteenmaa (ur.), *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa* (Shake your hair! Girls' culture in the process of change) Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 284-300.

Thorne, B. (1992). Girls and boys together... but mostly apart: Gender arrangements in elementary schools. V J. Wrigley (ur.), *Education and gender equality*. London/Washington DC: The Falmer Press, 115-130.

Tolonen, T. (1995). Controlling body and space. Encounters at school. V T. Aittola, R. Koikkalainen & E. Sironen (ur.), *Confronting strangeness*. Jyväskylä: University of Jyväskylä, Publication no 5 in the series of department of education, 57-69.

Tolonen, T. (1996). Väkivaltaa ja sosiaalista järjestystä (About violence and social order). V T. Hoikkala (ur.), *Välähdys nuorista miehistä Suomessa* (A flash from young men in Finland). Helsinki: Gaudeamus, 102-117.

Whyte, W. F. (1973/1943). *Street corner society. The social structure of Italian slum*. Chicago/London: The University of Chicago Press.

Willis, P. (1984). *Koulun penkiltä palkkatyöhön. Miten työväenluokan nuoret saavat työväenluokan työt?* (Learning to labour). Tampere: Vastapaino.

Wolpe, A-M. (1988). *Within school walls. The role of discipline, sexuality and the curriculum*. London/New York: Routledge.

Ziehe, T. (1991). *Uusi nuoriso ja epätavanomainen oppiminen* (The new youth and unusual learning / Plädoyer für ungewöhnliches Lernen). Tampere: Vastapaino.

Prevedla Saša Goropevšek.

Raziskovanje skupnosti v Sloveniji

Community research in Slovenia

Helena Jeriček

Povzetek

Helena Jeriček, dr. soc. ped.,
Inštitut za varovanje
zdravja,
Trubarjeva
2, 1000
Ljubljana.

Namen članka je bil pregledati slovenske raziskave skupnosti, jih obdelati z metodo metaanalize in na tej podlagi podati nekaj ugotovitev o raziskovanju kompleksnih socialnih sistemov, kot je skupnost. V vzorec analize so bila vključena poročila sedmih znanstvenih raziskav lokalnih skupnosti pri nas, ki so bile objavljene od 1965 do 1991 na petih različnih znanstvenih področjih. Značilnosti raziskav so bile razvrščane glede na 14 razsežnosti, raziskave pa glede na te razsežnosti med seboj primerjane. Glavne ugotovitve so: da imajo preučevane raziskave težave pri raziskovanju skupnosti; da ne pridejo do splošnega algoritma za delovanje v skupnosti; da se je skupnost med posegom uprla ali razpadla, če so raziskovalci od zunaj določili smer njenega razvoja, in da so se raziskovalci pojmovali kot ločene enote od tega, kar so raziskovali. Raziskava je pokazala, kako zahtevno je raziskovanje skupnosti, saj moramo upoštevati njihovo avtonomnost, kompleksnost in samoorganiziranost.

Ključne besede: raziskovanje skupnosti, metaanaliza, kompleksni socialni sistemi, nepredvidljivost

Abstract

The paper aims to review Slovene research projects of local communities and apply the method of meta-analysis to them in order to gain certain insights into the research of complex social systems, such as local communities. The sample consisted of seven Slovene scientific community research projects, carried out from 1965 to 1991 in five different scientific areas. 14 dimensions for categorization of research projects were used, and projects compared according to them. The principal findings were that the studied projects encountered problems in studying communities, that they were unable to find a common algorithm for working in a community, that the community either revolted or broke up if the researchers tried to set the course of its development from outside and that the researchers viewed themselves as separated from the object of their research. The analysis thus shows how demanding it is to research communities, as we have to take into consideration their autonomy, complexity and self-organisation.

Key words: *community research, meta-analysis, complex social systems, unpredictability*

Uvod

Nasruddin je postal prvi kraljevi minister. Ko je nekoč hodil po palači, je zagledal kraljevega sokola. Nasruddin ni še nikoli videl take vrste goloba. Zato je vzel škarje in mu prirezal kremplje, peruti, kljun. Nato je rekel: 'No, zdaj si pa končno videti kot spodoben ptič. Tvoj oskrbnik te je očitno zanemarjal'.

(Duhl, 2000: 46)

Zgodba o Nasruddinu je lahko zanimiv uvod v razmišljanje o tem, kako raziskovati kompleksne socialne sisteme, kot je

skupnost. Od tega, kako nekaj, npr. skupnost (kot socialni kapital, kot občutek pripadnosti, kot kraj zdravljenja, preprečevanja delikvence), razumemo, pojmujeemo, dojemamo, je odvisno, kako jo bomo raziskovali, kako bomo intervenirali v njej in do kakšnih ugotovitev bomo prišli. V članku, ki se navezuje na članka *Smernice za delovanje v skupnosti* (Jeriček, Kordeš, 2003) in *Kondenzacijska jedra* (Jeriček, Kordeš, 2003) ter temelji na izhodiščih kibernetike drugega reda, primerjam sedem slovenskih raziskav, ki so bile objavljene od l. 1965 do 1991. Z metaanalizo izbranih raziskav sem želela ugotoviti, kakšne so značilnosti teh raziskav, kako se lotevajo raziskovanja skupnosti, na kakšne težave so pri tem naleteli in kako so jih reševale. Zanimalo me je, ali so imele namen graditi skupnost in kako so se tega lotile. Želela sem tudi ugotoviti, ali so raziskave prepoznale nepredvidljivost in kompleksnost skupnosti in ali so to upoštevale pri raziskovanju.

Namen

Moj namen je bil – kot sem že omenila – pregledati slovenske raziskave skupnosti in jih obdelati z metodo metaanalize. Pri tem sem naletela na težavo, da se pri nas ni še nihče poglobljeno in sistematično lotil raziskovanja skupnosti (razen Mlinarja s sociološkega vidika; predvsem v teoretičnem smislu in ne v smislu njihovega grajenja), zato tudi nisem našla raziskav, ki bi za predmet preučevanja vzele samo skupnost, vedno je bil v ospredju določen vidik v skupnosti (zdravstveni kazalci, kohezija, odnosi, demografske značilnosti, značilnosti kraja itd). Druga težava, s katero sem se soočila, je bila, kateri tip skupnosti vzeti pod drobnogled. Ker je zame skupnost vrsta organizacije (celota, “mi” – glej Jeriček, Kordeš, 2003), ki se lahko udejanji v zelo različnih strukturah, sem se bila prisiljena omejiti na določen tip skupnosti. Odločila sem se za skupnost, oblikovano na določenem prostoru – krajevno ali lokalno skupnost. Naslednja težava je bila, da je bilo teh raziskav zelo veliko in so obravnavale zelo različne vidike skupnosti (od kmetijstva in čistoče zraka do šol, običajev in umetnosti). Zato sem se odločila, da se bom omejila le na poročila o znanstvenoraziskovalnih projektih, ki so vezana na družboslovna področja (sociologija, pedagogika, socialno delo, psihologija, etnologija, socialna pedagogika).

Vzorec raziskav

V metaanalizo sem vključila poročila o znanstvenih raziskavah določene vrste skupnosti. Za predmet raziskovanja sem si izbrala raziskave lokalnih oz. krajevnih skupnosti in ne interesnih, verskih ali drugih oblik skupnosti pri nas. Merili za izbiro vzorca sta bili naslednji:

- da gre za raziskovanje: pri tem se zavedam, da tako ne bom zajela nekaterih prizadevanj in delovanja v skupnostih, ki niso bila raziskovalnega značaja – niso imela tega namena (npr. projekti Zdrava mesta, različni študijski krožki);
- da gre za raziskave skupnosti, opisane v znanstvenih člankih, monografijah, poročilih o raziskavah ali doktoratih (ki so uporabile znanstvene metode in pomenijo nov prispevek k znanosti); to pomeni, da v raziskavo ne bom vključila diplomskih in magistrskih del, kar pomeni tudi, da ne bom zajela nekaterih prizadevanj in delovanja v skupnostih, ki niso bila objavljena v znanstvenih revijah ali publikacijah.

Iskanje raziskav je potekalo preko kooperativnega “on-line” bibliografskega sistema COBISS in s pogovori s ključnimi informatorji (prof. dr. B. Dekleva, prof. dr. Frane Adam, prof. dr. Bernard Stritih, prof. dr. Blaž Mesec).

V prvi fazi sem našla več kot 20 raziskav, ki so se dotikale skupnosti. Kasneje se je izkazalo, da nekatere od njih niso raziskovale krajevnih ali lokalnih skupnosti in so bodisi zajemale naključni vzorec ljudi iz vse Slovenije ali pa so se ukvarjale z izključno teoretičnimi problemi, ki niso bili vezani le na določeno skupnost. Tako sem npr. delo M. Makarovič z naslovom *Sele in Selani: Narodopisna podoba ljudi in krajev pod Košuto* (1994) izločila, ker gre za izrazito etnografsko monografijo – podrobno analizo krajev, iz katere niso razvidni metode, način dela, raziskovalni problem, namen, glavne ugotovitve, niti, ali gre za ukvarjanje s skupnostjo. Zato je bila raziskava z mojega vidika neprimerna. Poleg tega sem pri avtorjih, ki so naredili več raziskav, izbrala tisto, ki je bolj ustrezala mojim merilom.

V vzorec sem vključila naslednje raziskave:

- Mlinar, Z. (1965). Družbena participacija občanov v krajevni

skupnosti: raziskava v podeželskem kraju Dolina. Ljubljana, Inštitut za sociologijo in filozofijo.

- Šuštaršič, R. (1977). Štepanjsko naselje – I. Ljubljana, RSS.
- Ravnik, M. (1979). Galjevica: etnološka monografija. Ljubljana, RSS.
- Stritih, B. (1980). Vpliv družbenega prostora na socializacijo otrok. Ljubljana, RSS, in Stritih, B. (1981). Prostovoljno socialno delo. Ljubljana, RSS. Obe raziskavi obravnavam kot eno, ker sem iz gradiva razbrala, da gre za raziskavo v nadaljevanju.
- Musek, J., Umek, L. M., Umek, P., Tušak, M., Polič, M., Čuk, M. (1984). Ekopsihološka raziskava življenja v mestu. Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut.
- Dekleva, B. (1985). Preprečevanje odklonskosti mladine v krajevnih skupnostih. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Jelenc, Z. (1991). Neformalno izobraževanje odraslih v organizacijah v krajevni skupnosti. Ljubljana, Pedagoški inštitut pri Univerzi v Ljubljani.⁹

Hipoteze

Naj na začetku povzamem teoretična izhodišča, na katerih bodo temeljile moje hipoteze.

1. Skupnost je netrivialen sistem, kar pomeni, da je nepredvidljiv, nenapovedljiv, analitično nedoločljiv in odvisen od zgodovine interakcij. To pomeni, da je delo s skupnostjo in v njej negotovo, zahteva prilagajanje vsakokratni situaciji, zato ne moremo izdelati splošnega algoritma za rokovanje z njo. Algoritem je, da ni algoritma.¹⁰
2. Skupnost je avtopoetski sistem, kar pomeni, da je organizacijsko

⁹ Ta raziskava najbolj izstopa po svojem obravnavanju skupnosti, saj jo jemlje zgolj kot okvir. V ospredju raziskave je neformalno izobraževanje. V vzorec sem jo vključila zato, da bi se pokazale razlike med načini obravnave določene problematike v skupnosti.

¹⁰ Pojem algoritem sicer prihaja iz matematike, vendar ga uporabljamo tudi na področju družboslovja v smislu splošnih navodil, zanimiv je tudi rekurziven algoritem, v kibernetiki drugega reda pa bi lahko govorili o algoritmu drugega reda, ki bi vključeval še spremembo samega sebe.

zaprt in strukturno odprt; iz tega izhaja, da je strokovnjakova naloga delovati v smer spodbujanja samoorganizacijskih procesov in ne poseganje v njeno avtonomnost.

3. Skupnost je kompleksen sistem; je celota, "mi", ki je več kot vsota posameznih članov, zato se izmika analitičnemu redukcionizmu.
4. S kibernetkega vidika se lahko odločimo za epistemološko pozicijo: za realistično stališče ali stališče udeležnosti; lahko se vidimo kot del sveta ali kot ločeni od njega. To bistveno vpliva na izbiro raziskovalnega problema, metode in rezultate.

Na podlagi tega postavljam naslednje hipoteze:

1. Preučevane raziskave se srečujejo z zahtevnostjo, s težavnostjo in z nepredvidljivostjo obravnavanja (delovanja v) skupnosti.
2. Preučevane raziskave ne pridejo do splošnega algoritma za delovanje v skupnosti.
3. Če so raziskovalci v preučevanih raziskavah od zunaj določili smer razvoja skupnosti, se je skupnost ali uprla ali razpadla.
4. Raziskovalčevo epistemološko izhodišče ostaja v raziskavah nereflektirano, a kljub temu vplivno.

Metoda

Raziskave bom primerjala in raziskala z metodo metaanalize, ki jo je prvi uporabil in ji dal ime G. V. Glass l. 1977 (Lipsey, Wilson, 2001; Hunter, Schmidt, Jackson, 1982). Pri obravnavi izbranih raziskav sem se zgledovala pri Larssonu in Löwendahlu (1995), ki sta z metaanalizo obdelala dvanajst študij primera, ki so bile objavljene v vodilnih znanstvenih revijah o menedžmentu v zadnjih 10-ih letih. Raziskave sta obdelala glede na vrsto teorije, namen raziskave, znanstveni način, izbiro vzorca, zbiranje podatkov, analizo podatkov, rezultate, objave in evalvacijo. Znotraj kategorij sta oblikovala posamezne spremenljivke. Pri oblikovanju kategorij sem se zgledovala pri njima. Tako sem povzela naslednje kategorije: znanstveni način, namen raziskave, izbira vzorca, zbiranje podatkov, analiza podatkov, rezultati, objave, ki sem jih prilagodila svojim raziskavam, dodala pa sem tudi nove, ki so se pokazale kot potrebne za preverjanje hipotez ali so se mi zdele zanimive za primerjavo.

Metaanalize sem se lotila tako, da sem najprej "preletela" vse raziskave in oblikovala kategorije. Nato sem poročila o raziskavah prebrala še enkrat, si delala opombe in zapisovala značilnosti po posameznih kategorijah. Pri tretjem branju sem raziskave primerjala po posameznih kategorijah, preverjala konsistentnost kategoriziranja in ga po potrebi popravljala. Pri razvrščanju v kategorije sem naletela na številne težave, saj so raziskave zelo različne – nastale so v zelo različnih časovnih obdobjih in kontekstih ter temeljijo na določenih teorijah, zato je bilo dostikrat težko oceniti določene spremenljivke, posebej če raziskave o njih niso eksplicitno govorile. Naslednja težava je bil jezik. Raziskave uporabljajo zelo različne jezike, izraze, ki jih je bilo treba prevesti v moje kategorije (ki ravno tako izhajajo iz določenega časa, konteksta in teoretične podlage). Zavedam se omejitev in subjektivnosti ob tem razvrščanju. Postopek bi bil bolj zanesljiv, če bi razvrščanje opravila dva ocenjevalca.

Kategorije, po katerih bom primerjala izbrane raziskave v Sloveniji so:

1. uporabljene metode raziskav (ena metoda, več metod, kvalitativne, kvantitativne, kvalitativne in kvantitativne, akcijsko raziskovanje);
2. znanstveni način (sistemski, pozitivističen);
3. namen raziskave (analizira stanje, raziskovanje skozi delovanje /poseg v skupnost/, ilustrira teorijo);
4. omenjanje težavnosti in zahtevnosti obravnavanja skupnosti (omenjajo, ne omenjajo) in njeno upoštevanje (ali to upoštevajo, če, kako, na kakšen način – z različnimi metodami, upoštevajo le kot okvir, s tem, da ne predvidijo vnaprej natančnih algoritmov delovanja);
5. izbira vzorca (krajevna skupnost, lokalna skupnost; ena skupnost, več skupnosti, vrsta skupnosti);
6. definiranje skupnosti (eksplicitno, implicitno, ne definirajo);
7. prepoznavanje skupnosti kot netrivialnega sistema (prepoznajo, ne prepoznajo);
8. vzpostavljanje skupnosti (zavestno, naključno, vsi člani skupnosti, le nekateri, pobuda od zunaj, od znotraj, če od zunaj – upor ali razpad skupnosti);
9. zbiranje podatkov (celoten čas zbiranja podatkov v mesecih, uporaba že zbranih podatkov /statistike/, število odgovorjenih vprašalnikov, koledarsko leto zbiranja podatkov);

10. analiza podatkov (stopnja primerjave znotraj raziskave skupnosti, stopnja primerjave znotraj raziskave med posameznimi skupnostmi, stopnja primerjave med raziskavo in podobnimi raziskavami);
11. rezultati oz. ugotovitve in spoznanja (do katere stopnje rezultati uresničujejo namen raziskave: analizirajo stanje, raziskujejo skozi delovanje /poseg v skupnost/, ilustrirajo teorijo);
12. objave: leto objave, število avtorjev, število referenc, število strani;
13. epistemološko ozadje raziskovalca (ali ga raziskave oz. raziskovalci omenjajo ali ne, kakšno epistemološko izhodišče se kaže iz samega načina in opisa);
14. disciplinarno ozadje raziskovalca (psiholog, sociolog, pedagog...).

Rezultati metaanalize¹¹

V članku predstavljam le obravnavo raziskav po posameznih kategorijah, natančno analizo najdete v Jeriček, 2004. Posamezne raziskave sem poimenovala po avtorjih (ki so navedeni v COBISS-u oz. po prvem avtorju, če jih je več).

1. Uporabljene metode raziskav (ena metoda, več metod, kvalitativne, kvantitativne, kvalitativne in kvantitativne, akcijsko raziskovanje):
 - ena metoda: /,
 - več metod: Mlinar, Šuštaršič, Ravnik, Stritih, Polič, Dekleva, Jelenc,
 - kvalitativne: /,
 - kvantitativne: /,
 - kvalitativne in kvantitativne: Mlinar, Ravnik, Polič, Jelenc¹²,
 - akcijsko raziskovanje: /,

¹¹ Ob tem bi rada poudarila, da mi ne gre za evalvacijo posameznih raziskav (ali morda za to, katera je boljša ali slabša), niti ne za objektivno analiziranje, ampak za njihovo preučevanje z določenega vidika z uporabo navedenih kategorij. Pri tem se zavedam, da je to nasilen poseg s časovne distance, s katerim morda ne bom zajela vseh značilnosti posameznih raziskav. Zato se opravičujem vsem raziskovalcem in avtorjem, če se bodo ob branju čutili nerazumljene. Poleg tega bom ravno zaradi zavedanja vnaprejšnjih pričakovanj skušala pri vsaki raziskavi ta pričakovanja tudi ozvestiti.

¹² Jelenca sem uvrstila v to kategorijo na podlagi njegovih navedb, čeprav menim, da je uporabljal le kvantitativne metode.

- kvantitativne in akcijsko raziskovanje: Šuštaršič, Stritih, Dekleva.

Vsi avtorji so uporabili pri raziskovanju več različnih metod. To kaže na kompleksno problematiko, kar nekateri avtorji tudi eksplicitno omenjajo (npr. Mlinar, Šuštaršič, Dekleva...). Poleg tega pa so te metode različne; tako se v štirih raziskavah kombinirajo kvalitativne in kvantitativne metode (Mlinar, Ravnik, Polič, Jelenc), v treh pa kvantitativne in akcijsko raziskovanje (Šuštaršič, Stritih, Dekleva).

2. Znanstveni način (sistemski, analitičen):

- sistemski: Ravnik,
- analitičen: Jelenc, Polič¹³,
- sistemski in analitičen: Šuštaršič, Dekleva, Mlinar, Stritih.

Večina raziskav kombinira sistemski in analitični način (Šuštaršič, Dekleva, Mlinar, Stritih), dve raziskavi uporabljata le analitični način in ena le sistemski. Večina raziskav skuša zajeti pojav celovito, zato uporablja kombinirane načine, dve raziskavi se obravnavanja lotevata na analitičen način, pri čemer moram poudariti, da ne gre za tipični raziskavi v skupnosti ali o njej, ampak vsaj pri Jelencu (krajevna) skupnost služi le kot okvir. Jelenc se ne ukvarja s posamezniki, ampak s fenomenom neformalnega izobraževanja, Polič pa preučevane skupnosti obravnava kot vsoto posameznikov in ne kot celoto. Raziskava Ravnikove je najmanj metodološko izdelana, vendar pa se značilnosti naselja Galjevica loteva s poglobljenimi intervjuji prebivalcev, ki jim pusti, da sami spregovorijo. Ob branju sem imela vtis, da ima avtorica pred očmi celoto in tudi dele. Glede uvrstitve njenega načina v sistemskega nisem popolnoma prepričana.

3. Namen raziskave (analizira stanje, raziskovanje skozi delovanje (poseg v skupnost), ilustrira teorijo):

- analizira stanje: Šuštaršič, Mlinar, Ravnik, Dekleva, Jelenc,
- raziskovanje skozi delovanje (poseg v skupnost): Šuštaršič, Stritih, Dekleva,
- ilustrira teorijo: Polič.

Večina raziskav (5) ima namen analizirati stanje oz. ugotoviti značilnosti obravnavanega naselja ali povezanosti določenih

¹³ Poliča sem uvrstila v analitični način, čeprav v teoretičnem delu omenja celovitost, vendar pa v empiričnem delu ne preseže analitičnega načina.

spremenljivk, pri čemer imata dve (Dekleva, Šuštaršič) od njih poleg tega tudi namen raziskovati skozi delovanje, ena – Stritih – pa ima zgolj ta namen. Ena raziskava ilustrira določeno teorijo (Polič).

4. Omenjanje in upoštevanje težavnosti in zahtevnosti obravnavanja skupnosti (omenjajo, ne omenjajo; ali to upoštevajo, če, kako, na kakšen način – z različnimi metodami, upoštevajo le kot okvir, s tem da ne predvidijo natančnega poteka delovanja v skupnosti):

- a) - omenja eksplicitno: Mlinar, Šuštaršič, Dekleva, Stritih,
 - ne omenja: Ravnik, Polič, Jelenc;
- b) - ne upošteva: Polič, Jelenc,
 - upošteva; kako:
 - Mlinar (z več metodami),
 - Šuštaršič (ima namen upoštevati z metodo),
 - Ravnik (z metodo citati iz pogovorov, vpletanje različnih ravni),
 - Stritih (z metodo, s prilagajanjem dela situaciji in dogodkom),
 - Dekleva (z uporabo različnih metod, s prilagajanjem dela situaciji in dogodkom).

Več avtorjev (4) omenja težavnost in zahtevnost obravnavanja skupnosti, kot pa je ne omenja (3), pri čemer večina (5) upošteva težavnost in zahtevnost obravnavanja skupnosti predvsem z metodo (različnimi metodami) in prilagajanjem dela razmeram in razvoju dogodkov, kar pomeni, da ne predvidijo natančnega poteka dela v skupnosti. To pomeni, da se večina raziskav srečuje s kompleksnostjo skupnosti, ki jo skušajo tudi upoštevati. Dve raziskavi, ki tega ne omenjata, sta tisti, ki sta od vseh najmanj usmerjeni v skupnost (za Jelenca in Poliča je skupnost le okvir, zato je razumljivo, da tega ne omenjata).

5. Izbira vzorca (krajevna skupnost, lokalna skupnost; ena skupnost, več skupnosti, vrsta skupnosti), glede na obseg:

- ena skupnost: Mlinar, Šuštaršič, Ravnik,
- več skupnosti: Stritih, Polič, Dekleva, Jelenc.

Glede na vrsto skupnosti:

- krajevna skupnost: Šuštaršič, Stritih¹⁴, Polič, Jelenc,

¹⁴ Raziskavo Stritih sem uvrstila v kategorijo krajevna skupnost, ker raziskovalci izrecno omenjajo krajevno skupnost, podobno sem tudi ostale raziskave razvrstila glede na raziskovalčeve uvrstitve.

- lokalna skupnost: Mlinar, Ravnik, Dekleva,
- skupnost mladih: Dekleva,
- taborniki: Stritih,
- organizacije: Jelenc.

Večina avtorjev (4) se ukvarja z več kot eno skupnostjo (trije pa z eno), isto razmerje je pri ukvarjanju s krajevno skupnostjo (4) v primerjavi z lokalno (3), po en avtor pa se ukvarja posebej s skupino mladih, s taborniki, z organizacijami.

6. Definiranje skupnosti (eksplicitno, implicitno, ne definirajo):

- jo definirajo eksplicitno: Dekleva, Jelenc,
- jo definirajo implicitno: Ravnik;
- je ne definirajo: Mlinar, Šuštaršič, Stritih, Polič.

Od sedmih raziskav tri ne definirajo pojma skupnost, ena jo definira implicitno (ko govori o povezanosti kraja). To najverjetneje pomeni, ali da zanje skupnost ni temeljni pojem oziroma to ni v ospredju njihovega zanimanja (Polič) ali pa je to samoumeven pojem in ga ni treba definirati (Mlinar). Dve raziskavi sta definirali skupnost eksplicitno, in sicer predvsem v strukturnem smislu (formalno, neformalno povezovanje, zadovoljevanje potreb).

7. Prepoznavanje skupnosti kot netrivialnega sistema (prepoznajo, ne prepoznajo):

- jo prepoznajo in eksplicitno omenjajo: /,
- jo delno prepoznajo in ne omenjajo eksplicitno: Mlinar, Ravnik, Stritih, Dekleva, Šuštaršič;
- je ne prepoznajo: Polič, Jelenc.

Pet avtorjev delno prepozna obravnavane skupnosti kot nepredvidljive in nenapovedljive sisteme, medtem ko pri dveh avtorjih tega ni zaslediti. Večina avtorjev se zaveda, da je skupnost sistem, ki deluje po svojih zakonitostih, ki izhajajo iz preteklega delovanja, in da ni splošnih receptov za delovanje v skupnosti. Zanimivo je, da avtorji, ki to (delno) prepoznajo, uporabljajo kvalitativno in akcijsko raziskovanje (ali kvalitativno in kvantitativno) ter kombinacijo systemskega in analitičnega načina, tisti pa, ki tega ne prepoznajo, uporabljajo predvsem kvantitativne (deloma kvalitativne) metode in analitični način.

8. Vzpostavljanje skupnosti (zavestno, naključno, vsi člani skupnosti,

le nekateri, pobuda od zunaj, od znotraj, nimajo tega namena):

- imajo namen vzpostavljanja skupnosti:
 - Šuštaršič (namen, vendar nerealizirano, pobuda od zunaj, vsi člani),
 - Stritih (namen, delno realizirano, pobuda od zunaj, vsi člani, taborniki se temu uprejo, v KS ni motivacije),
 - Dekleva (to ni primarni, ampak sekundarni cilj, vendar nerealiziran: mladi z ulice – razpad, počitniške aktivnosti se ne nadaljujejo, klub – upor starejših klubovcev, pobuda od zunaj, vsi člani);
- nimajo namena vzpostavljati skupnosti: Mlinar, Ravnik, Polič, Jelenc.

Večina raziskav (4) nima namena vzpostavljati skupnosti, nanjo kakorkoli vplivati oz. tega ne navaja, druge tri raziskave imajo (tudi) ta namen ali cilj, vendar do tega nikjer ne pride oz. le za kratek čas. Tako jim pri raziskavi Šuštaršič ni uspelo pritegniti k sodelovanju staršev, da bi tako prišlo do povezovanja različnih skupin Štepanjskega naselja, kar je bil glavni cilj raziskave. Pri raziskavi Stritih ni prišlo do povezovanja ljudi v KS Urške Zatler in 7. september oz. le delno. Zaradi uporov je dvomljivo tudi poglobljanje taborniške skupnosti. Dekleva pa opisuje tri poskuse vzpostavljanja skupnosti mladih, ki pa so se zaradi različnih razlogov končali (v smislu skupnosti) neuspešno. Glavne težave so bile v tem, kako pritegniti čim več ljudi, kako v skupnosti sprožiti samoorganizacijske procese in ljudi ne navezati nase, kako zajeti posameznike kot celoto, kako reševati konflikte, kako reagirati na odpore itd., čeprav je treba opozoriti, da to ni bil primarni namen raziskave.

9. Zbiranje podatkov (celoten čas zbiranja podatkov v mesecih, celoten čas trajanja raziskave, uporaba že zbranih podatkov (statistike), število odgovorjenih vprašalnikov, koledarsko leto zbiranja podatkov)

Tabela 1: Prikaz kategorije "zbiranje podatkov".

Raziskava: Vidik zbiranja podatkov:	Mlinar	Šuštaršič	Ravnik	Stritih	Polič	Dekleva	Jelenc
Zbiranje podatkov	<i>Ni podatka</i>	<i>Ni podatka</i>	<i>Pomlad –poletje</i>	<i>2 meseca</i>	<i>Ni podatka</i>	<i>Ni jasno, anketa 1 mesec</i>	<i>Ni podatka</i>
Trajanje raziskav	<i>Ni podatka</i>	<i>1977–78</i>	<i>1975–78</i>	<i>1977–81</i>	<i>1983–84</i>	<i>1982–85</i>	<i>Ni jasno (1984–91)</i>
Že zbrani podatki	<i>Da</i>	<i>Ne</i>	<i>Ne</i>	<i>Da</i>	<i>Ne</i>	<i>Da</i>	<i>Da</i>
Število vprašalnikov	<i>402</i>	<i>1447</i>	<i>Ni podatka</i>	<i>80</i>	<i>110 parov</i>	<i>61</i>	<i>Ni podatka</i>
Leto zbiranja	<i>1964</i>	<i>1977</i>	<i>1976</i>	<i>1998</i>	<i>1983</i>	<i>1984</i>	<i>1984</i>

Pri tej kategoriji sem imela veliko težav pri ugotavljanju časovnega poteka raziskav; čas zbiranja podatkov avtorji najmanjkrat navajajo, zato ne morem podati prave ocene trajanja zbiranja podatkov. Večina raziskav je trajala več kot eno leto, štiri od sedmih so pri raziskovanju uporabile tudi že zbrane podatke, vzorci so bili izbrani večinoma naključno (Mlinar je zajel vse odrasle prebivalce).

10. Analiza podatkov (stopnja primerjave znotraj raziskave skupnosti, stopnja primerjave znotraj raziskave med posameznimi skupnostmi, stopnja primerjave med raziskavo in podobnimi raziskavami).

Tabela 2: Stopnja primerjanja v omenjenih raziskavah

Raziskava: Stopnja primerjav:	Mlinar	Šuštaršič	Ravnik	Stritih	Polič	Dekleva	Jelenc
Znotraj raziskave skupnosti	<i>Malo</i>	<i>Malo</i>	<i>Veliko</i>	<i>/</i>	<i>Malo</i>	<i>Malo</i>	<i>/</i>
Znotraj raziskave med več sk.	<i>/</i>	<i>/</i>	<i>Omembe</i>	<i>Srednje pri anketi, drugje ne</i>	<i>Veliko</i>	<i>Veliko (pri anketiranju), malo (AR)</i>	<i>Veliko</i>
Med raziskavami	<i>/</i>	<i>/</i>	<i>/</i>	<i>/</i>	<i>/</i>	<i>/</i>	<i>/</i>

Avtorji so primerjali dobljene podatke predvsem znotraj same raziskave skupnosti ali med posameznimi skupnostmi, niso pa

primerjali podatkov s podobnimi raziskavami. Lahko zgolj ugibamo, zakaj je tako. Morda zaradi pomanjkanja podobnih raziskav pri nas, manj dostopnega gradiva iz sveta.

11. Rezultati oz. ugotovitve in spoznanja, do katere stopnje rezultati uresničujejo namen raziskave:

- analizirajo stanje, namen uresničen: Šuštaršič, Mlinar, Ravnik, Dekleva, Jelenc;
- raziskovanje skozi delovanje (poseg v skupnost), namen uresničen: Stritih, Dekleva;
- raziskovanje skozi delovanje (poseg v skupnost), namen ni uresničen: Šuštaršič,
- ilustrirajo teorijo, namen uresničen: Polič.

Za večino raziskav je značilno, da namen, ki ga imajo, tudi uresničijo, izjema je raziskava Šuštaršič, ki le deloma uresniči svoj namen (analizira stanje), medtem ko do posega v skupnost ne pride (razlog naj bi bil finančni). Zanimivo je, da nobena od raziskav svojih rezultatov ne oblikuje v teorijo. Vprašanje je, ali raziskave res niso dale novih teoretičnih spoznanj (praktičnih je bilo zelo veliko) ali je zaradi kompleksnosti problematike zmanjkalo časa in volje, da bi iz nekaterih zelo bogatih akcijskih raziskav potegnili tudi teoretična spoznanja. Poleg tega nobena raziskava ne oblikuje splošnega algoritma za delovanje v skupnosti, kar kaže na zahtevnost dela s skupnostjo in na njeno netrivialno naravo.

12. Objave: leto objave, število avtorjev, število referenc, število strani:

Tabela 3: Prikaz kategorije "objave"

Raziskava: Značilnost:	Mlinar	Šuštaršič	Ravnik	Stritih	Polič	Dekleva	Jelenc
Leto objave	1965	1977	1979	a) 1980 b) 1981	1984	1985	1991
Število avtorjev	1	1 + 4	1	a) 8 b) 7	6	1 + 4	1
Število referenc	/	/	/	a) 58 b) 78	35	98	261
Število strani	238	282	399	a) 276 b) 259	107 + priloge	395 + priloge	287 + priloge

Raziskave so bile objavljene od l. 1965 do 1991, večinoma je v COBISS-u naveden en avtor, le pri dveh raziskavah je avtorjev

več, čeprav je tudi pri raziskavi Šuštaršič in Dekleva sodelovalo več raziskovalcev. Koliko, ni navedeno popolnoma jasno; pri raziskavi Šuštaršič so avtorji prispevkov vsaj še štirje, pri raziskavi Dekleva pa je avtorjev pet, sodelujočih raziskovalcev pa je bilo verjetno še več. Število referenc je različno, ponekod niso navedene; število strani je od 107 (najmanj) do 395 (največ). Raziskave so torej precej obsežne in bogate v več pogledih.

13. Epistemološko ozadje raziskovalca (ali ga raziskave oz. raziskovalci omenjajo ali ne, kakšno epistemološko izhodišče se kaže iz samega načina in opisa):

- omenjajo: Stritih,
- ne omenjajo: Mlinar, Šuštaršič, Ravnik, Polič, Dekleva, Jelenc,
- kakšno epistemološko izhodišče se kaže: Mlinar – ločenost, Šuštaršič – ločenost, Ravnik – ločenost, Polič – ločenost, Dekleva – ločenost in vključenost, Jelenc – ločenost in Stritih – vključenost.

Samo ena raziskava omenja epistemološko izhodišče, in sicer v okviru razlage načina akcijskega raziskovanja, v katerem se vključenost raziskovalca in tistega, ki ga raziskujemo, še posebej poudarja. Druge tega ne omenjajo; iz samega načina in opisa se kaže, da se raziskovalci vidijo kot ločene od tega, kar raziskujejo (izjema Dekleva).

14. Disciplinarno ozadje raziskovalca:

- Mlinar: sociolog,
- Šuštaršič: psiholog,
- Ravnik: etnologinja,
- Stritih: psiholog, socialni delavec,
- Polič: psiholog,
- Dekleva: psiholog,
- Jelenc: pedagog.

Disciplinarno ozadje raziskovalcev kaže, da gre za zelo pestro in raznoliko zastopanost znanstvenih disciplin (najpogosteje zastopani raziskovalci so psihologi, ki so delovali na različnih področjih – socialno delo, kriminologija), kar prinaša bogastvo v pogledih, konceptih, metodah, po drugi strani pa otežuje primerjanje. Z disciplinarnim ozadjem raziskovalcev so povezani tudi njihovi raziskovalni problemi: tako je sociologa zanimal pomen skupnosti

za družbo (družbeno participacijo), etnologinjo so zanimala spremembe skupnosti na vseh področjih, pedagoga je zanimalo neformalno izobraževanje, psihologe pa skupnost kot možnost preprečevanja segregacije in delikvence; izjema je Polič, ki ga zanima odnos med okoljem in posameznikom (to daje slutiti, da sta poleg disciplinarnega ozadja pomembna osebno zanimanje in naklonjenost različnim vidikom skupnosti).

Preverjanje hipotez

Na podlagi dobljenih ugotovitev lahko preverim svoje hipoteze. Prvo hipotezo bom preverjala z več kategorijami. V njen prid govori:

- 1. kategorija (o metodah): vse raziskave so uporabile več metod, kar lahko govori tudi o težavnosti problematike;
- 2. kategorija (o načinu): večina raziskav uporabi kombinacijo systemskega in analitičnega načina, kar lahko govori o želji raziskovalcev po celoviti obravnavi in tudi zahtevnosti;
- 4. kategorija (o omenjanju in upoštevanju težavnosti, zahtevnosti, nepredvidljivosti obravnavanja skupnosti): čeprav trije avtorji ne omenjajo težavnosti in nepredvidljivosti, pa jo Ravnikova potem upošteva v raziskovanju z uporabo različnih metod – dobesednih izjav posameznih članov skupnosti, vključevanja različnih vidikov, tako da lahko sklenemo, da se večina avtorjev sooči s težavnostjo raziskovanja skupnosti. Za dva avtorja, ki tega ne omenjata, pa je značilno, da jima skupnost služi bolj kot okvir;
- 7. kategorija (o skupnosti kot netrivialnem sistemu): večina avtorjev vsaj delno prepozna skupnost kot sistem, odvisen od preteklih interakcij, nepredvidljiv in nenapovedljiv, čeprav se pri delovanju pogosto kaže nemoč pri upoštevanju tega;
- 8. kategorija (o vzpostavljanju skupnosti): pri vseh avtorjih, ki poskušajo delovati v skupnosti – vzpostavljati skupnost, se pojavijo pri tem številni problemi in težave, ki kažejo na zahtevnost dela s skupnostjo.

Hipotezo potrjuje tudi to, da raziskave, v katerih so raziskovalci delovali v skupnosti, niso predvidele natančnega poteka dogodkov, algoritmov delovanja, posledic, saj so se zavedale, da to zaradi

kompleksnosti ni (bilo) mogoče. Zato so se raziskovanja skupnosti lotile kot študije primera. Poleg tega se v teh raziskavah težavnost in nepredvidljivost kažeta v številnih nepredvidenih dogodkih, zapletih, konfliktih. Tako npr. v raziskavi Stritih pri delu v KS Urške Zatler starejši otroci in odrasli kljub vabilom nikakor niso želeli sodelovati pri dogajanju, ampak so ga samo opazovali.

Na podlagi vsega tega lahko potrdim prvo hipotezo, ki pravi, da se preučevane raziskave soočajo s problemom in težavnostjo obravnavanja skupnosti.

Drugo hipotezo bom preverjala z naslednjimi kategorijami:

- 4. kategorija (o omenjanju in upoštevanju težavnosti, zahtevnosti, nepredvidljivosti obravnavanja skupnosti): raziskovalci, ki delujejo v skupnosti, se tega ne lotijo z vnaprej izdelanim algoritmom, ampak se sproti prilagajajo razmeram in razvoju dogodkov ter reflektirajo svoje početje;
- 7. kategorija (o skupnosti kot netrivialnem sistemu): večina avtorjev vsaj delno prepozna skupnost kot netrivialen sistem, ki se izmika vnaprej izdelanemu in predvidenemu algoritmu;
- 11. kategorija (rezultati): nobena raziskava ne oblikuje svojih rezultatov v teorijo, niti ne predvidi splošnega algoritma za delovanje v skupnosti.

Na podlagi zapisanega lahko potrdim drugo hipotezo, ki pravi, da preučevane raziskave ne pridejo do splošnega algoritma za delovanje v skupnosti.

Tretjo hipotezo bom preverjala z naslednjo kategorijo:

- 8. kategorija (o vzpostavljanju skupnosti): za obe raziskavi, ki sta delovali v skupnosti, je značilno, da so raziskovalci od zunaj določili smer razvoja skupnosti.

Tako so pri raziskavi Stritih raziskovalci želeli vzpostaviti skupnost: med taborniki *“smo želeli spodbuditi dolgoročne in samoregulativne procese, ki bi zagotavljali življenje organizacije...”* (str. 109, 1981), taborniška skupnost se je spremembam (ki so jih predvideli raziskovalci od zunaj, v “njihovo dobro”) intenzivno upirala, poleg tega so želeli vzpostaviti skupnost, ki bi vključevala tabornike in njihove starše (prebivalci Štepanjskega naselja), vendar do tega ni prišlo; pri starših ni prave motivacije, poleg tega pa raziskovalci omenjajo, da niso natančno vedeli, kaj bi počeli s

starši. Ni popolnoma jasno, kakšen je bil namen dela z otroki; ali so jih želeli povezati v skupnost ali so jim želeli le omogočiti aktivno preživljanje prostega časa. Proces grajenja skupnosti je pri ukvarjanju z otroki na ravni samih otrok manj izrazit, bolj se povezovalni elementi omenjajo pri vključevanju in povezovanju vseh prebivalcev KS Urške Zatler (v drugem letu) v celoto, ko želijo delovati integrativno, se povezati s starši, KS, šolo in drugimi organizacijami (Čačinovič Vogrinčič po Stritihu, 1980; Rapoša Tajnšek po Stritihu, 1981: 155). To jim je le delno uspelo, ker akterji ne kažejo navdušenja in želje po tem. Ne moremo sicer govoriti o izrazitem upor, razen če sta tudi nesodelovanje in nezanimanje vrsta prikritega upora.

V raziskavi Dekleva so raziskovalci v 1. programu – delo z mladimi na cesti – imeli tudi cilj preoblikovati in destigmatizirati skupino, ki navidez sprejme ta cilj, vendar na koncu razpade; v 2. programu – počitniška dejavnost za mlade – imajo raziskovalci namen omogočiti aktivno preživljanje prostega časa in oblikovati skupnost mladih, ki bi dogajanja vodila naslednje leto; aktivnosti so bile dobro sprejete pri vseh, ideja o iniciativni skupini mladih pa ne zaživi, ker naj bi imeli mladi preveč različnih interesov; v 3. programu – oživitvi kluba v Šiški – je bil cilj povezati mlade v skupino, ki bi nadaljevala delo v klubu. Stari klubovci so se tem “zunanjim” idejam uprli, novi so bili zainteresirani, vendar ne dovolj močni, zato je ideja propadla.

Vse to kaže na to, da lahko potrdimo tretjo hipotezo, ki pravi, da se je skupnost v preučevanih raziskavah uprla ali je razpadla (lahko bi dodala, da ni prišlo do nje), če so raziskovalci od zunaj določili smer njenega razvoja.

Četrto hipotezo bom preverjala z naslednjo kategorijo:

- 14. kategorija (o epistemološkem ozadju): le ena raziskava omenja epistemološko ozadje, v drugih raziskavah se ne omenja; iz načina in opisa se kaže, da se raziskovalci vidijo kot ločeni od tega, kar raziskujejo.

Čeprav raziskave ne omenjajo epistemološkega izhodišča, pa le-to bistveno vpliva na raziskovanje, predvsem na potek raziskave, metode in sklepe. Kibernetiki so razvili širše pojmovanje epistemologije, ki se ukvarja s tem, kako spoznavamo, kakšne so lastnosti spoznavnega procesa. Po von Foersterju (1995) se lahko

odločimo, ali odkrivamo svet takšen, kot je (mi smo ločeni od njega), ali pa ga izumljamo (smo njegov del). Lahko torej razumemo spoznavanje kot aktiven proces, pri katerem raziskovalec sodeluje, ali pa kot pasivno preslikovanje zunanjega sveta v notranja stanja. Ne glede, ali se tega zavedamo ali ne, delujemo v skladu s svojo odločitvijo. Vprašanje je, kako se to kaže v raziskavah. Vzemimo npr. raziskavo Jelenc. V njej avtor svojega epistemološkega ozadja ne omenja. Njegov način spoznavanja je tipično analitičen. Raziskovanja se je lotil z vnaprej izoblikovano metodo, ki se v teku raziskovanja ni spreminjala – anketni vprašalniki. “Predmet raziskovanja” – značilnosti neformalnega izobraževanja v štirih KS in njihovih organizacijah – je zelo podrobno razstavil na določene spremenljivke, ki jih je statistično obdelal. Hipoteze, ki jih je postavil, je preveril in potrdil oziroma ovrgel. Raziskovalec je zavzel pozicijo odkritelja – njegovo raziskovanje je odkrivanje značilnosti neformalnega izobraževanja v KS.¹⁵ Raziskovalec se vidi kot ločenega od tega, kar raziskuje; vpliva med raziskovalcem in “predmetom raziskovanja” ni (ga ne vidi); raziskovalec le meri spremenljivke in računa medsebojne povezave. Za take raziskave je značilno, da je njihov potek natančno določen, navadno do večjih presenečenj in nepredvidenih dogodkov ne pride. Tudi rezultati so predvideni že na začetku raziskave (hipoteza je ali zavrnjena ali potrjena) in nikoli ne izostanejo.

Takšne raziskave so zanimive v primeru, da nas zanimajo podatki ali značilnosti obravnavane problematike, ne ponujajo pa napotkov za delovanje v skupnosti. Iz Jelenčeve raziskave so lepo razvidne razlike med posameznimi zajetimi kategorijami o neformalnem izobraževanju v posameznih KS, ne dobimo pa vpogleda v to, kako to izobraževanje poteka, kdo je glavni pobudnik, kako je organizirano, kateri ljudje so pri tem bolj dejavni, zakaj je tako. Jelenc se je bil prisiljen omejiti le na določene kategorije in pri tem zanemariti preostale.

Popolnoma drugačna je npr. raziskava Dekleva. Tudi v njej se epistemološko izhodišče ne omenja, a kljub temu so med raziskavama vidne razlike. Avtor kombinira sistemski in analitični

¹⁵ Ta pozicija predvideva, da je neformalno izobraževanje nekaj objektivnega in za vse enakega – neodvisnega od raziskovalca, njegovih definicij in metod. Predvideva torej, da bi drug raziskovalec, ki bi preučeval isto snov, prišel do istih rezultatov.

način. Najprej zbere zelo različne podatke o pojavu odklonskosti med mladimi, ki ga namerava v nadaljevanju akcijsko raziskovati. Zbiranje podatkov je potekalo na več načinov in ga lahko primerjamo z Jelencem. Poleg tega se je avtor s sodelavci lotil tudi akcijskega raziskovanja, ki pa prinaša bistvene novosti in razlike v primerjavi s predhodnim delom. Gre za tri primere akcijskega delovanja, ki jih avtor opiše kot študije primera. Avtor se s sodelavci raziskovanja loti z določenimi cilji, metodo, vendar pa so nadaljnji dogodki – interakcija med raziskovalci in mladimi – povzročili, da so se v teku raziskovanja spremenili ali preoblikovali. Raziskovalci so bili udeleženi v dogajanju in so bistveno vplivali na razvoj dogodkov in na mlade, hkrati pa so tudi mladi, organizacije, odrasli, institucije vplivali na raziskovalce, tako da je šlo za krožno povezanost med njimi. Zato je bilo polno nepredvidenih dogodkov, konfliktov, posegov od drugod, ki so vplivali na razvoj celotnega dogajanja. Pri takšnem raziskovanju je zelo težko natančno in linearno opisati potek, hipoteze, rezultate in posledice dogajanja. Dogajanje je namreč tako bogato, kompleksno, večplastno in nepregledno, da je popoln opis nemogoč. Rezultati so nepredvidljivi, raziskovalci se srečujejo z občutkom, da se ni zgodilo, kar so pričakovali.

Takšne raziskave nam dajejo vpogled v konkretno delovanje v skupnosti, v vzorce dogajanja, ki se zgodijo, če posežemo v skupnost. Čeprav nam morda ne dajo natančnih statističnih podatkov o npr. številu mladih, pa nam dajo vpogled v realne probleme, težave, ovire pri delu ter tudi kompleksnosti in zahtevnosti dela v skupnosti. Raziskovalci se ne morejo izogniti totalnosti delovanja in tudi totalnosti vplivanja vseh udeležениh.

Poleg tega je med njima razlika tudi v tem, da je bil osrednji del Jelenčeve raziskave obdelovanje in intepretacija podatkov, pri Deklevi pa gre za enakovredno dopolnitev obdelovanja podatkov in raziskovanja skozi delovanje.

Iz vsega povedanega lahko ugotovimo, da se epistemološka pozicija kaže (oz. jo lahko ugotovimo) v uporabljenih metodah.¹⁶

Zato potrjujem četrto hipotezo, ki pravi, da je raziskovalčevo epistemološko ozadje v raziskavah nereflektirano, a kljub temu vplivno.

¹⁶ Zato se lahko strinjamo z nekaterimi, ki trdijo, da je kibernetika epistemologija zelo blizu metodologiji (npr. von Foerster).

Sklepne misli

Obravnava sedmih različnih raziskav, nastalih v širokem časovnem obdobju (od 1965 do 1991), avtorjev iz petih znanstvenih področij je pokazala, kako kompleksno in zahtevno je raziskovanje skupnosti. Predvsem akcijske raziskave odlikuje prenašanje teorije v prakso, spoprijemanje z netrivialnostjo dogajanja in iskreno opisovanje težav, na katere so raziskovalci pri raziskovanju naleteli. Vsaka raziskava ima zelo specifične značilnosti, izhaja iz določenega konteksta in je primer in celota zase. Pri razvrščanju v kategorije sem imela dostikrat občutek, da delam nasilje nad vsebino, ko sem jo skušala stlačiti v neke njim tuje, svoje kategorije – kar je hkrati tudi moj očitek analitičnim raziskavam. Poleg tega se mi je zdelo, da mi pri tem ostaja na papirju le ogrodje, da ob tem izgubljam sočnost in dinamiko dogajanja.

Rada bi – v nekaj točkah – povzela nekatere pomembnejše ugotovitve in opozorila še na nekatere dileme pri raziskovanju skupnosti, ki so se mi ob branju porodile

1. Raziskovanje skupnosti (kot vsega netrivialnega) je zelo zahtevno. Če želimo skupnost zajeti v vsej celovitosti, ni dovolj, da jo razstavimo na posamezne spremenljivke in med njimi iščemo povezave. Stroke, ki delajo z netrivialnimi sistemi, morajo upoštevati njihovo avtonomnost, kompleksnost in samoorganiziranost.
2. Raziskave so se kompleksnosti problematike skupnosti lotile tako, da niso predvidele natančnega algoritma za njeno obravnavanje, ampak so se vsake skupnosti lotile kot posebne študije primera.
3. Kaže se velika razlika med raziskavami, ki so pretežni del raziskovanja opravile na terenu, v skupnosti, z delom ali pogostimi srečevanji z ljudmi, in tistimi, ki jim je obisk terena služil le za zbiranje podatkov, ki jih je bilo treba potem le še natančno obdelati. Slednje prinašajo določene podatke o skupnosti in povezave med njimi, so pa bolj tehnicistične in ne dajejo vpogleda v dejanske probleme, življenje, ki se v vsaki skupnosti pretaka, specifično dinamiko, saj opazujejo natančno določene vidike, ki ne povedo kaj dosti o celoti. Medtem ko so prve veliko bolj občutljive za netrivialno dogajanja in pustijo tudi "predmetu raziskave", da spregovori, pa druge "predmet

raziskave" oklestijo in razvrstijo v določene kategorije. Zelo zanimiv učinek ima navajanje dobesednih izjav članov skupnosti, saj govorijo same zase in pogosto dajejo še veliko močnejši vtis in vpogled v dogajanje in razmišljanje članov kot pa poglobljena analiza. Zanimivo je tudi primerjati zapise različnih avtorjev o istem dogajanju.

4. Poleg tega sta pri raziskavah, kjer so raziskovalci delovali v skupnosti, vidna napor in hkrati nemoč, da bi natančno in linearno opisali potek, vzroke in posledice dogajanja. Zdi se, da je to dogajanje tako kompleksno, večplastno in nepregledno, da je popoln opis nemogoč. Podobno sem se počutila sama, ko sem skušala na kratko opisati vsebino raziskav in jih razvrstiti v določene kategorije. Ob tem se mi postavlja tudi vprašanje o posploševanju in tem, ali lahko izoblikujem kakšne dokončne sklepe. Menim, da se iz opisanih raziskav lahko bralec zelo veliko nauči in v njih prepozna določene vzorce delovanja skupnosti in v skupnosti. Ker pa je vsaka skupnost enkratna s svojo zgodovino in nepredvidljiva, so bolj kot posploševanja koristni "primeri dobre prakse", ki so lahko inspiracija za iskanje novih modelov in načinov, prilagojenih vsakokratni skupnosti.
5. Pri raziskavah, kjer so raziskovalci tudi delovali v skupnosti, je razvidna napetost med željo, da bi posegli v dogajanje in prinesli spremembo, po drugi strani pa odporom proti temu. Poleg tega je za te raziskovalce (ki so delovali v skupnosti) značilno iskreno iskanje in preverjanje svojih metod, načinov in delovanja, čeprav morda premalo sistematično (ali pa gre za pomanjkljivo dokumentacijo). Vprašanje je tudi, ali so se strokovnjaki dovolj zavedali svojih (teoretičnih, vrednostnih) predpostavk in učinka, ki ga bodo imeli na obravnavane skupnosti. Predvidevam, da bi bilo koristno "risanje zemljevida" stanja posameznih skupnosti in tudi lastnega "zemljevida".
6. V vseh primerih (kjer je do delovanja v skupnosti prišlo) so spremembo (v skupnosti) blokirali odpori nekaterih struktur ali medsebojni konflikti, ki so potem pogosto onemogočili premik. Tako so se npr. zelo močne težnje po ohranitvi starega stanja pokazale pri delu s taborniki (Stritih, 1980, 1981) in z mladimi v mladinskem klubu (Dekleva, 1985). To lahko povezujemo s tem, da so raziskovalci "od zunaj" določili cilje skupnosti, člani pa niso imeli pravih možnosti, da bi bili aktivni pri odločanju.

- Raziskovalci so jih skušali usmeriti v cilj, ki naj bi bil po njihovem mnenju (tj. mnenju raziskovalcev) najbolj primeren ali dober.
7. Raziskave so odprle zelo veliko problemov in težav, na katere naletimo, ko se ukvarjamo s (potencialno) skupnostjo. Glavne težave so se pokazale pri vključevanju in privabljanju ljudi k sodelovanju; pri sprožanju samoorganizacijskih procesov, ki bi omogočili razvijanje skupnosti tudi, ko bi raziskovalci "odšli"; pri reševanju konfliktov in reagiranju na odpore.
 8. S kibernetkega vidika je avtorstvo bistveno (saj je vse, kar je rečeno, rekel nekdo), zato je zelo pomembno in koristno, da vemo, kdo je avtor besedila. Vsak avtor da obravnavani problematiki svoj pečat, svoj vidik, ki je dragocen za bralčevo razumevanje celote. To velja tudi za besedilo, ki ga zdaj berete. Hkrati se to kaže tudi v raziskavi Stritih (kjer je v COBISS-u naveden sicer le en avtor, vendar se iz prispevkov avtorstvo jasno kaže), kjer je več avtorjev pisalo o isti akcijski raziskavi. Zato bi bilo pri raziskavi Polič koristno vedeti, kdo je avtor posameznih delov raziskave.
 9. Raziskave sem brala z določenimi vnaprejšnjimi predpostavkami in pričakovanji. Iskala sem potrditve za svoja razmišljanja in poglede, čeprav sem se hkrati skušala zavedati enake veljavnosti drugačnega razmišljanja oziroma pogledov.

Literatura

Dekleva, B. (1985). *Preprečevanje odklonskosti mladine v krajevnih skupnostih*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.

Duhl, L. J. (2000). *The social entrepreneurship of change*. New York: Cogent Publishing.

Foerster von, H. (1995). Ethics and second order cybernetics in Constructions of the Mind: Artificial Intelligence and the Humanities. *Stanford Humanities Review*, 4 (2), 308–19.

Hunter, J. E., Schmidt, F. L., Jackson, G. B. (1982). *Meta-Analysis: cumulating research findings across studies*. Beverly Hills: Sage Publications, Inc.

Jelenc, Z. (1991). *Neformalno izobraževanje odraslih v organizacijah v krajevni skupnosti*. Ljubljana: Pedagoški inštitut pri Univerzi v Ljubljani.

Jeriček, H., Kordeš, U. (2003). Smernice za delovanje v skupnosti. *Socialna pedagogika*, 7 (2), 205–226.

Jeriček, H., Kordeš, U. (2003). Kondenzacijska jedra – osnova za grajene skupnosti. *Socialna pedagogika*, 7 (4), 391–405.

Jeriček, H., Kordeš, U. (2001). Komunikacija kot spiralno približevanje. *Socialno delo*, 40 (5), 275–289.

Larsson, R., Löwendahl, B. (1995). *The Qualitative Side of Management Research: A Meta-analysis of Espoused and Used Case Study Methodologies*. Lund: Lund University, School of Economics and Management.

Lipsey, M. W., Wilson, D. B. (2001). *Practical meta-analysis*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.

Mlinar, Z. (1965). Družbena participacija občanov v krajevni skupnosti: raziskava v podeželskem kraju Dolina. Ljubljana: Inštitut za sociologijo in filozofijo pri Univerzi.

Musek, J., Umek, L. M., Umek, P., Tušak, M., Polič, M., Čuk, M. (1984). *Ekopsihološka raziskava življenja v mestu*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut.

Ravnik, M. (1979). *Galjevica: etnološka monografija*. Ljubljana: RSS.

Stritih, B. (1980). *Vpliv družbenega prostora na socializacijo otrok*. Ljubljana: RSS.

Stritih, B. (1981). *Prostovoljno socialno delo*. Ljubljana: RSS.

Šuštaršič, R. (1977). *Štepanjsko naselje – I*. Ljubljana: RSS.

Izvirni znanstveni članek, prejet aprila 2004.

Koncept socialnega kapitala v socialni pedagogiki

The concept of social capital in social pedagogy

Nataša Martinjak

Povzetek

Nataša Martinjak, univ. dipl. soc. ped., Vzgojni zavod Kranj, Stanovanjska skupina Kranj, Šempeterska 3, 4000 Kranj.

Prispevek predstavlja aplikacijo koncepta socialnega kapitala na področje socialne pedagogike. Utemeljuje njegovo prisotnost, vlogo in pomen v socialni pedagogiki. Pri tem se navezuje na socialno izključenost kot problem, ki predstavlja izhodišče in socialno vključenost kot cilj socialnopedagoškega delovanja. Obravnava vedno aktualen konflikten odnos med posameznikom in družbo. Med komponentami socialne izključenosti prispevek še posebej izpostavlja socialne mreže. Gostota in razširjenost teh predpostavlja posameznikovo socialno vključenost. Socialni kapital je v prispevku predstavljen kot vir, ki se manifestira skozi medosebne odnose ter mrežno strukturo posameznika in družbe. Glede na to je razumljen kot potencial in možnost socialno izključenega posameznika ali družbenih skupin.

Ključne besede: socialni kapital, socialna pedagogika, socialna izključenost/vključenost, posameznik, družba, socialne mreže

Abstract

This article presents an example of how to apply the concept of social capital to social pedagogy. It justifies and explains its presence, its role and its meaning in the context of social pedagogy by seeing social exclusion as a core problem and social inclusion as the desired outcome of the social-pedagogy activity. It looks at the always current conflict between the individual and the society. Among the elements of social exclusion the article pays a special attention to the social networks as their density and spread-out define the individual's social inclusion. Social capital is presented in the article as a source which manifests itself through interpersonal relationships and the network structure built both by the individual and the society. In this respect, it is regarded as a potential and the opportunity for the socially excluded individual or such social groups.

Key words: *social capital, social pedagogy, social exclusion/inclusion, individual, society, social networks*

*Spomnijo se še stari ljudje,
da se je rado hodilo v goste.
Da si se ustavil, pobaral al` gre,
nazdravil še kakšno besedo al` dve.*

Vlado Kreslin

Uvod

Pri neposrednem socialnopedagoškem delu se vedno znova soočam s konfliktnim odnosom med posameznikom in družbo. Ugotavljam, da nerešen problem zanimanja teorije in prakse socialne pedagogike tako je in ostaja razmerje med posameznikom in družbo, ki drug drugega izključujeta, kar je še posebej očitno pri t. i. odklonskih skupinah. Zato je za socialno pedagogiko

prvenstvenega pomena razumevanje fenomena socialne izključenosti in njegovega nasprotja, socialne vključenosti. Za posameznika je socialna vključenost eksistenčnega pomena. Zato se ta, ob spopadu s socialno izključenostjo, predpostavlja kot cilj. Zaradi stalnih konfliktov med posameznikom in družbo med njima ostaja prostor napetosti in razkorakov. Socialna pedagogika ima pomembno vlogo pri vzpostavitvi t. i. mostu med posameznikom in družbo. Ob tem si vedno znova postavljamo vprašanje, kaj posameznika vodi k socialnemu vključevanju z aktivno participacijo znotraj družbenega? Zakaj so nekateri posamezniki in skupine socialno izključeni v primerjavi z drugimi, kateri posamezniki in skupine so to, kaj pogojuje socialno vključenost? Tradicionalno pojmovanje socialne izključenosti je neposredno povezano z revščino, ki se razume kot materialno pomanjkanje. Danes je tovrstna revščina le ena od komponent socialne izključenosti. Sicer danes govorimo o novih razmerjih in oblikah revščine (Mion, 1999), o t. i. socialni revščini. Ta med drugim vključuje (Mion, 1999) revščino brezposelnosti in nezmožnost vključevanja na trg delovne sile, revščino zaradi družbenih premikov, emigracije, priseljevanja, revščino zaradi stiske, deviantnosti in prekinitve šolanja. Socialna izključenost in nove oblike revščine sta kompleksna pojava, ki sta odvisna od družbenih značilnosti. Socialna izključenost je eden temeljnih konceptov v socialni pedagogiki. Je ključen za njeno razumevanje težav uporabnika, delovanje v prid socialni vključenosti in nenazadnje tudi za opis socialne pedagogike kot take. V tesni povezavi deluje tudi s konceptom socialnega kapitala. Zaradi naštetih razlogov, ki so nedvomno pomembni, mu v prispevku namenjamo pomemben del prostora. Značilnost sodobnega sveta so mrežne strukture, ki predstavljajo pomembno komponento socialne izključenosti, zato kategorijo socialnih mrež v prispevku posebej izpostavljamo. Socialni kapital pa se razume kot pogojevalec gostote in razširjenosti socialnih mrež. Tako kot nove oblike revščine v sodobnem svetu do izraza prihajajo tudi nove oblike kapitalov, med njimi tudi socialni kapital.

Raziskovalci so našli pomembne korelacije med socialnim kapitalom in številnimi družbenimi pojavi, npr. dosežki v izobraževanju, delinkvenco, stopnjo kriminala, zdravja, kvaliteto življenja. Na pojav lahko vpliva pozitivno ali negativno – je del njega. Socialni kapital ima svojo svetlo (socialno) in temno

(antisocialno) plat. V prispevku izpostavljamo njegovo svetlo plat, ki s svojimi učinki pozitivno vpliva na socialno vključevanje in je neposredno uporaben za prakso socialne pedagogike ter v pomoč teoretskemu pojasnjevanju sodobnih družbenih fenomenov.

Ker je aplikacija koncepta socialnega kapitala na področje socialne pedagogike novost, je osrednji namen prispevka utemeljiti koncept socialnega kapitala v socialni pedagogiki ter odgovoriti na vprašanje o vlogi in pomenu socialnega kapitala za socialno pedagogiko¹⁷. Ozadje diskusije sloni na predpostavki, da ima socialni kapital visoko vrednost v razvoju tako posameznika kot družbe kot tudi v preseganju njunih medsebojnih konfliktov.

Vsebina socialne izključenosti - nasprotje socialni vključenosti

Socialna izključenost in vključenost sta odmevni temi sodobne družbe, saj sta pritegnili veliko pozornost tako rekoč celega sveta. Danes sta oba termina pogosto uporabljana v različnih strokah, ki ju obravnavajo na različnih nivojih. Tako socialna izključenost predstavlja pomembno izhodišče pri načrtovanju nacionalnih razvojnih politik kot tudi iskanje konkretnih strategij, ki bi posamezniku omogočile neposredno socialno vključevanje npr. v šoli in lokalni skupnosti. Socialna izključenost in vključenost se navezujeta na t. i. medsebojno odgovornost v odnosu med posameznikom in družbo.

Temeljno delovanje socialne pedagogike je vezano na problem socialne izključenosti posameznika in določenih skupin. Spopad s socialno izključenostjo in zavzemanje za socialno vključenost je ključna naloga socialne pedagogike. Zato je nujno, da se ukvarja z vprašanji, kako razumeti koncept socialne izključenosti in kako delovati v prid socialni vključenosti, ki jo razumemo kot rešitev. Vedno, ko govorimo o spopadu s socialno izključenostjo, je socialna vključenost opredeljena kot cilj. "Vključenost se v najširšem smislu nanaša na državljanstvo, na državljske in politične pravice ter dolžnosti, ki bi jih morali imeti vsi državljani, ne samo v formalnem smislu, ampak tudi v vsakdanjem življenju. Pomeni tudi možnosti

¹⁷ Članek je del neobjavljenih doktorskih tez avtorice Nataše Martinjak.

in vključenost v javni prostor. V družbi, kjer delo ostaja osrednje za samospoštovanje in življenjski standard, je dostop do dela glavna okoliščina, ki vpliva na morebitne možnosti. Naslednja je izobraževanje, ki bi bila enako pomembna, tudi če ne bi bila v zvezi z zaposlitvenimi možnostmi, na katere se sicer nanaša.” (Giddens, 107–108)

Pierson (2002) navaja tri razloge, s katerimi opredeljuje, zakaj je razumevanje socialne izključenosti za strokovnjake, ki delajo z ljudmi, ključnega pomena. In sicer socialna izključenost predstavlja vrsto socialnih problemov, ki so medsebojno prepleteni, nadalje spodbuja posebne pristope k preseganju teh kompleksnih socialnih problemov in je ključna kategorija sodobnih socialnih politik. (Pierson, 2002)

Socialna pedagogika se s socialno izključenostjo neposredno sooča že od samega začetka svojega delovanja. Lahko rečemo, da je ta njeno izhodišče in karakteristika. Populacije, ki smo jih v preteklosti imenovali odklonske, deviantne, delinkventne, socialno prikrajšane, obrobne ali marginalne, kažejo na povezavo med socialno izključenostjo in socialno pedagogiko. Marginalne skupine so veljale za socialno izključene, socialna pedagogika pa za stroko, ki deluje na tem področju. V današnjem času, ko se socialna izključenost ne veže več nujno na izpostavljene populacije, pa so ravno te tiste, ki socialni pedagogiki dajejo prednost v boju s socialno izključenostjo. Danes se socialna izključenost povezuje z mnogimi pojavi; tako s socialno neenakostjo, delinkvenco kot brezposelnostjo. Socialna izključenost proizvaja nove oblike marginalnosti. Te “nastanejo znotraj družbe kot rezultat sistematične frustracije oz. nezadovoljitve vedno novih potreb (“post-materialistične potrebe”), vedno večjega občutka nesmiselnosti /.../ Na splošno gre za kategorije, ki se pojavljajo v vseh družbenih slojih in se velikokrat prekrivajo z drugimi oblikami marginalnosti /.../. Te t.i. nove potrebe se ne osredotočajo na ekonomsko moč ali na prevladujočo tržno logiko, pač pa na potrebo po drugačni kakovosti življenja. Novi marginalci so tisti, ki ne zmorejo zadovoljiti teh novih potreb. Še posebej močno izstopa potreba po pomenljivi medosebni komunikaciji, novi marginalci so tako tisti, ki so osamljeni ali izolirani, kulturno izkoreninjeni, ne integrirani ali pa vse pogostejše žrtve depresije in anoreksije. /.../ Gre za ljudi, ki so za vedno obsojeni na marginalen trg delovne sile in tako že v naprej izključeni iz določenih ugodnosti

socialnega sistema.” (Mion, 1999: 44–45) Marginalnost je “zrcalo kvalitete socialnega okolja”. (Kawachi, 1999: 719)

Socialno izključenost prizadeti posamezniki razumejo in doživljajo subjektivno, zato v literaturi sledimo različnim interpretacijam in definicijam. Nedvomno danes socialna izključenost ne opredeljuje le materialnega pomanjkanja in ni usmerjena izključno na revščino, temveč se navezuje bolj/tudi na socialne odnose, stopnjo posameznikove udeležbe v socialnem življenju ter na možnost sprejemanja zanj pomembnih odločitev. Problem socialne izključenosti je tesno povezan s kategorijo medosebnih odnosov. (Martinjak, 2003b)

V sodobni družbi govorimo o razvejanem problemu socialne izključenosti, o t. i. strukturirani socialni izključenosti, zato se razumevanje le-te predpostavlja v povezavi z razumevanjem sprememb in zahtev sodobne družbe. Pierson je oblikoval razširjeno definicijo, ki pravi, da je socialna izključenost “proces, ki posameznike in družine, skupine in soseske prikrajšuje za sredstva, potrebna za sodelovanje pri družbenih, ekonomskih in političnih dejavnostih družbe kot celote. Ta proces je predvsem posledica revščine in nizkih dohodkov, toda krepijo ga še drugi dejavniki, kot so diskriminacija, nizka izobrazba in slabe življenjske razmere. V tem procesu so ljudje za dolgo obdobje odrezani od ustanov in storitev, družbenih mrež in priložnosti za razvoj, ki jih uživa velika večina družbe.” (Pierson, 2002: 7)

Koncept socialne izključenosti vključuje mnogo dimenzij socialne deprivacije, kar zahteva večperspektivno razumevanje problema ter razvoj novih pristopov in strategij s ciljem socialne vključenosti. Levitasova (1998 v Pierson, 2002) predstavlja tri različne diskurze o socialni izključenosti: prerazporeditveni, moralno vrednoteni in socialno enakopravni diskurz. *Prerazporeditveni diskurz* utemeljuje socialno izključenost z revščino in socialnimi vplivi, ki jih razume kot povzročitelje revščine oz. t. i. socialne neenakosti. Predpostavlja, da sta revščina in neenakost lahko preseženi le z prerazporeditvijo dobrin. Ta diskurz je še posebej kritičen do ideje, da je odgovornost za socialno izključenost v moralnih in kulturnih značilnostih posameznika. *Moralno vrednoten diskurz* utemeljuje socialno izključenost z delinkvenco, vedenjskimi odkloni in neupoštevanjem moralnih načel s strani posameznika in njegove subkulture. Ker so moralna načela določena pretežno glede na spol, je to tudi spolni

diskurz. Zagovorniki tega diskurza pravijo, da se socialno izključeni z nesprejemljivim vedenjem izključujejo sami. *Socialno enakopravni diskurz* kot razlog za socialno izključenost navaja izključenost iz trga dela. Brezposelnost je glavni razlog za socialno izključenost in nekohezivno družbo. Pogoj za posameznikovo socialno vključenost, glede na ta diskurz, je enakopravno sodelovanje in dostop do možnosti za zaposlitev.

Glede na razvejanost problema socialne izključenosti Pierson (2002) opozarja na pet različnih komponent, ki se izpostavljajo v procesu socialne izključenosti. Te so: revščina in nizki prihodki, pomanjkanje dostopa do trga dela, šibka socialna podpora ali celo odsotnost le-te in socialnih mrež, vpliv lokalne soseske ter izključenost iz javnih institucij. Med izpostavljenimi komponentami v različnih kombinacijah potekajo pomembne interakcije.

Pomembnost že v uvodu izpostavljenega odnosa med posameznikom in družbo v povezavi s problemom socialne izključenosti nam pomaga razumeti Brofenbrennerjeva ekološka perspektiva posameznikovega razvoja, na katero se v svoji razlagi navezuje tudi Pierson (2002). Brofenbrennerjeva (1979) perspektiva ponuja celosten vpogled v povezave med posameznimi socialnimi sistemi, v katere je vključen posameznik, in v njihove medsebojne vplive. Brofenbrenner govori o mikrosistemu, ki predstavlja najbližje okolje, npr. dom in družino; mesosistemu, ki ga oblikujejo interakcije med mikrosistemi, npr. šolo, domom, sosesko in lokalnimi institucijami; ekosistemu, ki ima posreden, a pomemben vpliv na posameznikovo življenje, npr. delovno mesto staršev, in makrosistemu, ki predstavlja celotno socialno okolje z vsemi njegovimi konteksti, tudi prepričanji in vrednotami, ki imajo pomemben vpliv na posameznikovo življenje. Po Germain in Gittermain (Pierson, 2002) ekološka perspektiva predstavlja proces adaptacije in vzajemnih interakcij med posameznikom ter njegovim socialnim in fizičnim okoljem (družbo), pri čemer ključno vlogo odigrajo: življenjsko obdobje, pritiski okolja in medosebni procesi. Pri pojasnjevanju konkretne zgodbe o socialni izključenosti moramo razumeti številne faktorje. Ugotovimo lahko, da je fenomen socialne izključenosti kompleksen in večdimenzionalen ter zato zahteva integriran pristop.

Pomen socialnih mrež za socialno vključevanje

Socialna mreža je (Pierson, 2002) splet odnosov, skozi katere so ljudje povezani. Ti so lahko podporni ali ne, pogosti ali redki, neposredni ali posredni – npr. virtualni, zaprti, intenzivni ali na distanci. Kvaliteta, namen in delovanje socialne mreže so odvisni od številnih dejavnikov. Goste, močne in široko razširjene socialne mreže posamezniku omogočajo večjo socialno vključenost.

Problem šibkih socialnih mrež umeščamo med komponente socialne izključenosti. Šibke socialne mreže deprivilegirajo posameznike pri socialni podpori in neformalni pomoči, ki ju potrebujemo za aktivno sodelovanje in dostop do socialnega življenja. Razumevanje socialnih struktur je pomembno za delovanje v prid socialnemu vključevanju. Ločujemo bazične socialne mreže, ki nam omogočajo preživetje, in socialne mreže, ki nam omogočajo napredovanje (Pierson, 2002). Prve so zaprte, podporne, vpletene v vsakodnevne odnose z družino, prijatelji in sosesko. Značilnost teh socialnih mrež so močne socialne vezi. Razumevanje funkcioniranja teh mrež nam pomaga razumeti značilnosti socialne izključenosti posameznika in družine (Briggs idr., 1997 v Pierson, 2002). Druge posamezniku in družinam omogočajo pridobiti ključne informacije o delu, izobraževanju, usposabljanju in ostalih področjih, za katere je posameznik zainteresiran. V nasprotju s prvimi, bazičnimi socialnimi mrežami, so značilnost teh šibke socialne vezi, a kljub temu te lahko omogočajo večje dosežke kot prve. Zelo pomembne so za pridobivanje informacij in možnosti za lastni razvoj. Socialna izključenost je značilna za posameznike s šibko socialno mrežo.

Analize današnjega življenja v mrežnem svetu in vpletenosti posameznika v mrežno strukturo družbe opozarjajo na pomen vezi med posamezniki in socialnim okoljem ter na vpliv socialnih in ekonomskih sprememb na posameznikovo življenje. (Cattell, 2001; Putnam, 1995; Kawachi, 1999 idr.) Posameznikova socialna mreža pogojuje njegovo stopnjo vključenosti na socialnem nivoju in določa kvaliteto njegovega življenja. Po Cattellovi (2001) gre za resurse sodelovanja posameznikov za skupno korist. Socialne odnose določajo tako socialna mreža kot zaupanje in socialne norme. Primarno naravo socialnih odnosov je težko določiti. Člani skupine se z njo identificirajo "zaradi njihovih socialnih vezi, ki

vključujejo družino, etnično skupino, sosede v soseski, ljudi s širše skupnosti, šolske prijatelje, sodelavce in bivše sodelavce, ljudi iz klubov, cerkve, prostovoljnih organizacij in lokalnih aktivnosti.” (Cattell, 2001: 1506)

Z analizo¹⁸ socialnih mrež je Cattellova opozorila na odnos med stopnjo vezi med posamezniki in socialnim okoljem¹⁹. Z razvijanjem tipičnih vrst socialnih mrež je dokazala vpliv socialnih in ekonomskih sprememb na posameznikovo življenje. Z analizo je potrdila pet tipičnih socialnih mrež:

1. *Socialno izključena ali odsekana socialna mreža*, ki je omejena z majhnim številom članov v skupini in šibkim povezovanjem z drugimi skupinami. Pripadniki teh mrež so novinci, prišleki, brezposelni, ženske, izolirani starejši ljudje, samski starši in begunci. Socialna izključenost se kaže skozi deviantnost, odklone od socialnih norm. Vendar kompleksna slika opozarja, da v tej skupini niso le ljudje, ki z deviantnim vedenjem odstopajo od socialnih norm, ampak lahko govorimo širše o množicah ljudi, ki so začasno ali na dolgi rok izključene iz socialnih mrež.
2. *Homogena socialna mreža*, ki vključuje relativno majhno število članov skupine, vendar so znotraj teh kontakti lahko zelo razširjeni. Npr. družinske vezi so razširjene v lokalno skupnost ob sicer majhnem številu prijateljev in sosedov. Socialna mreža je gosta in kompaktna, njeni člani se med seboj poznajo. Sestavljajo jo ljudje podobnih interesov. To so tradicionalne skupine, kot je npr. družina. Te so večinoma močne, toda njeni člani nimajo izkušenj z lokalnim delom ali socialnim druženjem, zato so te mreže zelo omejene in izolirane. Primer izjave enega od pripadnikov tej socialni mreži: “Nimam prijateljev, moja družina so moji prijatelji.” (Cattell, 2001: 1506)
3. *Tradicionalna socialna mreža*, ki jo sestavljajo družina, sosedje, bivši sodelavci, prijatelji iz šole, prijatelji iz socialnih in športnih klubov. Struktura te socialne mreže je gosto prepletena. Posameznik preživi večino svojega življenja v bližnji okolici. Ta mreža označuje najtesnejša združevanja tradicionalnih delovnih

¹⁸ Vicky Cattell: Kvalitativna raziskava v dveh stanovanjskih naseljih v vzhodnem Londonu, 1996.

¹⁹ Večje število raziskovalcev je odkrilo podobne efekte socialnega okolja na značilnosti posameznikovega življenja.

skupnosti. Predstavniki te socialne mreže so starejši ljudje in ni značilna za tiste, ki so še v delovnem procesu. Tipične izjave pripadnikov te mreže so o kritiziranju mladine. "Ko sem bil jaz mlad, so bile stvari drugačne." (ibid.: 1507)

4. *Heterogena socialna mreža* je odprta in sestavljena iz relativno visokega števila članov skupine. Vključuje različne ljudi po starosti, narodnosti, interesih, statusu zaposlitve in bivalnem prostoru. Mreža je ohlapno prepletena; z izjemo nekaterih primerov, ko so posamezniki vključeni v povezane prostovoljne organizacije. Družina in prijatelji se manj poznajo kot v ostalih modelih. Tipični primer so ljudje, aktivni v prostovoljnih organizacijah. Heterogena socialna mreža se reflektira skozi široke, prepletene mreže in participacijo posameznika v organizacijah ali soseskah. Govorimo tudi o integriranosti v lokalno skupnost in ima lahko tudi nekaj tradicionalnih lastnosti.
5. *Vzajemna (solidarnostna) socialna mreža* se odraža podobno kot heterogena mreža. Pripadniki te mreže imajo lastnosti solidarnosti in vzajemnosti in so sposobni sodelovati tudi s skupinami različnih interesov. Dominantna norma je vzajemnost, ki konsistira v široki sferi skupin in vključuje tako podobne kot različne ljudi. Ta mreža je gosta in hkrati nenatančna (razpršena). Ima mnogo značilnosti tradicionalnega in heterogenega modela, kar pomeni močne vezi družine, lokalnih prijateljev in sosedov na eni strani ter na drugi participacijo v formalnih in neformalnih organizacijah. Pripadniki te mreže posedujejo široko sfero pozitivnih referenčnih skupin.

Značilnost sodobne družbe je mrežni svet. Vpletenost v mrežno strukturo družbe pogojuje posameznikovo stopnjo vključenosti na socialnem nivoju in določa kvaliteto njegovega življenja. Socialni kapital je tisti, ki je v pomoč pri razpredanju mreže in opremljanju s potrebno zalogo, ki omogoča in vzdržuje vključenost v sodobni mrežni svet. Tako formalne kot neformalne socialne mreže so bistvene komponente socialnega kapitala.

Ideja o socialnem kapitalu

Socialni kapital je relativno nova (sodobna) kategorija, uporabljena za razumevanje in pojasnjevanje socialne strukture, ki jo pogojujejo fenomeni sodobne družbe.

O nesposobnosti socialne strukture "pri realizaciji skupnih vrednosti njihovega bivanja in vzdrževanja učinkovite socialne kontrole" (Sampson in Groves, 1989 v Kawachi, 1999) govori teorija socialne dezorganizacije. Teorijo socialne dezorganizacije sta razvijala Shaw in McKay (Kawachi, 1999) z opazovanjem lokalnih skupnosti in sosesk kot sistemov prijateljskih, sorodstvenih mrež in mrež poznanstev, ki se tako po formalni kot neformalni poti ukoreninijo v družino ter tako nadaljujejo socializacijske procese. Teorija socialne dezorganizacije je povezana s konceptom socialnega kapitala. Izpraznjena zaloga socialnega kapitala je ena značilnih karakteristik socialno dezorganiziranih skupnosti. Številne študije na polju kriminologije (Sampson v Kawachi, 1999) so opozorile na povezavo med nizko zalogo socialnega kapitala in visoko stopnjo kriminala. Te so podkrepile tezo teorije socialne dezorganizacije, da je stopnja socialne kohezije ali socialnega kapitala bistvena²⁰ za razumevanje razmerja med kriminalom in sosesko, skupnostjo in celo širšo družbo.

Uporaba koncepta kapitala²¹ ob človeških odnosih najprej zahteva pojasnilo. S kapitalom opisujemo (Schmid, 2000) stroje in tovarne, ki proizvajajo izdelke. Kapital je podpora proizvodnji in predmet investicije. Zanj je značilno, da upada tako ob uporabi kot neuporabi. Če človeške odnose opisujemo s socialnim kapitalom "so kot tovarna, ki proizvaja koristi, prehajanje in dobrine (ter primanjkljaje)." (Schmid 2000: 170) Tako kot ostale oblike kapitala (Coleman v Putnam 1995) je tudi socialni kapital produktiven in prinaša dosežke. Potrebno pa je opozoriti na razliko (Morgan, 2000)

²⁰ V študijah (Hogan, 2001) o vedenjski težavnosti otrok raziskovalci zaključujejo, da je socialni kapital najpomembnejši resurs strašev ob prenosu norm in vedenjskih vzorcev na otroka.

²¹ Beseda kapital (Veliki slovar tujk, 2002), lat. capitalis ali glaven, izhaja iz caput, capitis ali glava. Pomen besede se nanaša na: glavnico, temeljni znesek ali sredstva, ki so potrebna proizvodnji, ali vrednost nasploh. V Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) najdemo poleg bančnega, industrijskega kapitala kot materialne dobrine tudi naravni, duhovni in moralni kapital kot vrednoto.

med resursi socialnega kapitala in kapitalom kot dobrino. V teoriji ekonomije je kapital kot dobrina reprodukcijski faktor pridobivanja osnovnih izdelkov in končnih dobrin. Resursi socialnega kapitala pa so zaloga nespecifičnih, toda potencialno plodnih dejavnikov, ki se kopičijo v sorodne vezi med člani skupnosti ter nesorodne vezi med člani skupnosti in posamezniki izven skupnosti. Socialni kapital je kapital (Lin, 2001), pridobljen skozi socialne odnose. S tega vidika je kapital socialna pridobitev skozi posameznikove socialne vezi in resurse v socialnih mrežah ali skupinah, katerih član je.

Socialni kapital se razume kot družbeni in individualni vir, ki se manifestira skozi medosebne odnose (Martinjak, 2003a) in mrežno strukturo posameznika in družbe. Socialni kapital je v korelaciji (Cohen in Prusak, 2001) z zalogo aktivnih vezi med ljudmi, in sicer z zaupanjem, vzajemnim razumevanjem in vedenjem, ki povezuje člane socialne mreže in skupnosti ter omogoča sodelovanje. Osnovna predpostavka tega teoretskega okvira je, da interakcije usposabljaajo posameznike za gradnjo skupnosti, zaupanje drugemu, toleranco in izgradnjo socialne strukture. Občutek pripadnosti in konkretne izkušnje v socialni mreži prinesejo velike koristi posamezniku. Raziskovalci ugotavljajo, da imajo skupnosti z dobro zalogo socialnega kapitala nižjo stopnjo kriminala, višji nivo zdravja, višjo izobrazbeno strukturo in boljšo ekonomsko rast. Socialni kapital je glede na to razumljen kot potencial in možnost posameznika ali družbenih skupin. Danes (Pretty, Ward, 2001) je pojem socialni kapital ujet v idejo, da so socialne vezi najpomembnejša osnova za preživetje. S tem v zvezi govorimo o socialnih resursih, ki so tako kot osebni resursi pomembni za posameznikov uspeh. Socialni resursi so pridobljeni skozi posameznikove socialne vezi ter se razlikujejo glede na intenziteto in širino posameznikovih socialnih vezi.

Socialne mreže so del posameznikovih širših socialnih odnosov in norm, ki omogočajo dosegati njegove osebne cilje in držijo družbo skupaj. Vključenost v socialne mreže in skupne vrednote so srce koncepta socialnega kapitala. (Field, 2003) V sodobni družbi je ideja o socialnem kapitalu postavljena pred spremembe v medosebnih odnosih in socialnem vedenju. Zato moramo socialni kapital razumeti kot "odnosni konstrukt". (Field, 2003: 139) Dostop do resursov lahko omogoča posameznikom, ki niso vzpostavili socialnih vezi, so pa internalizirali skupinske vrednote. Zato je

na nek način v lasti odnosov. (Field, 2003) Socialni kapital je kompleksen fenomen, ki se navezuje na medosebne odnose. Kljub različnim opredelitvam se trije avtorji, klasiki teorije socialnega kapitala; Bourdieu, Coleman in Putnam, strinjajo, da je socialni kapital prisoten v socialnih vezeh in medosebnih interakcijah skupaj z vrednotami, ki so povezane s socialnimi kontakti.

Vloga in pomen socialnega kapitala za socialno pedagogiko

Danes socialnopedagoško delo razumemo kot preventivo pred socialno izključenostjo in kot podporo pri socialnem vključevanju izključenih skupin. Aplikacija koncepta socialnega kapitala na področje socialne pedagogike je pomemben prispevek k razvoju njene teorije in prakse. Socialni kapital s svojimi učinki pozitivno vpliva na socialno vključevanje in je neposredno uporaben za prakso socialne pedagogike ter v pomoč teoretskemu pojasnjevanju sodobnih družbenih fenomenov. Posameznik potrebuje socialni kapital za socialno vključevanje v sodobno družbo. Pomen socialnega kapitala poudarjajo novi položaji posameznika. S proučevanjem socialnega kapitala na področju socialne pedagogike se poudarja vloga socialne pedagogike v socialnem razvoju posameznika.

Socialni kapital ustvarja bistvene spremembe v našem življenju. Vpliva tudi na psihološke in biološke procese ter s tem zvišuje vrednost našega življenja. Posamezniki, ki so v smislu socialnega kapitala bogataši, se bolje spopadajo s travmami in učinkoviteje premagujejo bolezen. Občutek pripadnosti in konkretne izkušnje v socialni mreži prinesejo velike koristi posamezniku. Po konceptu socialnega kapitala se za izgradnjo skupnosti in zaupanja zahteva socialno, medosebno srečevanje. Skupnosti z dobro zalogo socialnega kapitala imajo nižjo stopnjo kriminala, višji nivo zdravja, višjo izobrazbeno strukturo in boljšo ekonomsko rast.

Socialna pedagogika s svojim specifičnim pristopom k uporabniku in njegovim dejavnim sodelovanjem lahko pomembno prispeva k reševanju problema socialne izključenosti. Ta se namreč pomembno dotika individualnih zgodb, h katerim socialni pedagog pristopa neposredno. Razumevanje socialne izključenosti

s socialnopedagoške perspektive vključuje celotno posameznikovo socialno okolje in njegovo osebno zgodbo, ki razkriva tako njegova močna kot šibka področja, ki prispevajo k socialni vključenosti. Socialnopedagoške strategije, ki delujejo v prid socialni vključenosti, so vezane na krepitev obstoječih podpornih vsebin in učenje pomanjkljivih oz. odsotnih. Analize (Cattel idr.) so pokazale, da so vezi med posameznikom in njegovim socialnim okoljem tiste, ki pogojujejo stopnjo njegove socialne vključenosti. Socialne vezi pa predpostavlja socialni kapital posameznika.

Socialna pedagogika z že obstoječim pristopom in strategijami deluje preventivno pred socialno izključenostjo in v prid socialnemu vključevanju. Socialnopedagoški pristop in strategije se zdijo ključni za socialno učenje, katerega rezultat omogoča višanje stopnje socialnega kapitala posameznika in krepitev njegove socialne mreže. Vedno, ko pristopamo k učenju naših uporabnikov, je pomembno, da se vprašamo, katere vsebine jih lahko opremijo za spopad s problemom socialne izključenosti. Socialne veščine in znanja vplivajo na posameznikovo zalogo socialnega kapitala. Ta je naložba v socialne mreže, ki se obrestuje z učinkovitim spopadom s socialno izključenostjo.

Socialni kapital je torej neposredno uporaben za prakso socialne pedagogike in v pomoč teoretskemu pojasnjevanju družbenih fenomenov, ki obvladujejo posameznikove osebne zgodbe. Vloga in pomen socialnega kapitala nedvomno utemljujeta koncept socialnega kapitala na področju socialne pedagogike.

Literatura

Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development*. Cambridge: Harvard University Press.

Cattell V. (2001). Poor people, poor places, and poor health: the mediating role of social networks and social capital. *Social Science&Medicine*, 52, 1501-1516.

Cohen D., Prusak L. (2001). *In good company. How social capital makes organisations work*. Boston: Harvard business school press.

Field J. (2003). *Social capital*. London: Routledge.

Giddens A. (2000). Tretja pot: prenova socialne demokracije. Orbis: Ljubljana.

Hogan M. J. (2001). Social capital: potential in family social sciences. *Journal of Socio-Economics*, 30, 151-155.

Kawachi I., Kennedy B. P., Wilkinson R. G. (1999). Crime: social disorganization and relative deprivation. *Social Science & Medicine*, 48, 719-731.

Lin N. (2001). *Social capital. A theory of social structure and action*. Cambridge: University press.

Martinjak N. (2003a). Social inclusion versus social exclusion. In F. Buchberger in S. Berghammer (ed.), *Education policy analysis in a comparative perspective*. Linz: Pedagogische Akademie, 122-138.

Martinjak N. (2003b). Socialno izključevanje, šola in nove oblike kapitala. *Sodobna pedagogika*, 54 (5), 140-151.

Mion R. (1999). *Odraščati v Evropi na pragu leta 2000. Sodobne oblike revščine mladih: mladi, ulica, prihodnost: zbornik predavanj: mednarodni seminar*. Salve: Ljubljana.

Morgan S. L. (2000). Social capital, capital goods, and the production of learning. *Journal of Socio Economics*, 29, 591-595.

Pierson, J. (2002). *Tackling social exclusion*. London and New York: Rutledge.

Pretty, J., Ward H. (2001). Social Capital and the Environment. *World Development*, 29 (2), 209-227.

Putnam R. D. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 6 (1), 65-78.

Schmid A. A. (2000). Affinity as social capital: its role in development. *Journal of Socio Economics*, 29, 159-171.

Slovar slovenskega knjižnega jezika. Elektronska izdaja.

Veliki slovar tujk. (2002). Ljubljana: Cankarjeva založba.

Pregledni znanstveni članek, prejet avgusta 2004.

Investicijski kapital vzgojitelja? Odnos!

The investment capital of a care worker? The personal relation!

Jože Frkač

... vzgojitelj se pri svoji izkušnji uličnega dela na neki točki sreča z nelagodjem, vendar se tam ne ustavi; prizadeva si preseči riziko z aktivacijo zaščitnih faktorjev, med empatijo in odnosom.

(Caliman, 1998: 60)

Uvod

Pisanje tega eseja mi omogoča razmišljanje o svojem delu v praksi in premlevanje doživetega. Čas pisanja je čas ponovnega vživljanja v pretekle dogodke, ki so izredno pomembni za moje nadaljnje delo in profesionalno razvijanje moje vzgojiteljske drže.

Moj namen je opisati zgodbo izredno težavnega mladostnika ter skozi pripoved osvetliti lastna doživljanja v odnosu z njim ter njegovimi starši v procesu odločanja o različnih strokovnih intervencijah. Opisal bom tudi nekaj interakcij z njegovo družino ter lastne uvide ob vsem tem.

Zgodba fanta, ki je prišel v stanovanjsko skupino Mladinskega doma Maribor (MDM), se dogaja in razvija na več nivojih in je izredno kompleksna. Moj namen ni poenostavljati in banalizirati stvari, temveč jih sistematično predstaviti, da bi jih še kdo drug lažje razumel.

Jože Frkač,
dipl.
soc. del.,
Mladinski
dom
Maribor -
Stanovanjske
skupine,
Letonijeve
5, 2000
Maribor.

Zgodba govori o fantu, ki je ob odpustnem timu odšel v prostore svoje stanovanjske skupine dva kilometra daleč po nož, se vrnil ter hotel zabosti in ubiti enega od uslužbencev – mene! Na srečo sem bil zaradi poznavanja vseh njegovih prejšnjih “predstav” vnaprej pripravljen, da sem ustrezno posredoval. Odpust se je končal s pretepom in odvzemom noža. Ko je oče videl svojega sina z nožem in z menoj na tleh, ga je še dodatno brutalno pretepel. Mama na tim ni prišla, ker je bila zaposlena. Nato, saj veste: policija, privedba, izjave, pripor, odpust s policijske postaje, malo miru in... dejansko slovo. Morebiti bolje rečeno – soočanje s preteklimi dogodki. Preštevanje modric.

Miselne divizije ne nehajo napadati in motiti vsakdanjosti. Nujni so povratek nazaj, predelava ter evalvacija. Vse skupaj zveni skorajda uradniško, vendar samo na prvi pogled. Znotraj človeka se aktivira skoraj vsaka celica, ki jo premore, in odvija se prava drama.

Z zgornjima uvodnima odstavkoma sem poskušal zastaviti tezo, ki mi je v bistvu rešila kožo. Empatija in odnos. Investicija v odnos je tisto, kar tlakuje moje smernice pri delu. To je vodilo, ki ga skrbno oblikujem in razvijam. To vodilo jemljem tudi skrajno resno. “Nesporno je temelj vsakega pedagoškega vplivanja odnos, ki se oblikuje med odraščajočo osebo in strokovnim delavcem, učiteljem, vzgojiteljem, socialnim pedagogom, specialnim pedagogom). Pri delu z otroki mladostniki so poleg odnosa (kot temeljnega) pomembne tudi različne dejavnosti aktivnosti, v katere lahko mladega človeka povabimo oziroma jih skupaj z njimi oblikujemo.” (Kobolt, 2001)

Zgodba

Če poosebim fanta, ki sem ga opisoval, – naj mu bo izmišljeno ime Bobi – in mu pripišem še osebne lastnosti, nas zgodba popelje do njegovega sprejema. Sprejem je bil brez posebnosti, mogoče je le kanček predrznosti dajal vedeti, da gre za fanta, ki si veliko upa. Sama usoda dogodkov je hotela, da ga vidim prvi iz tima vzgojiteljev. Videl sem ga pred razpravno dvorano na sodišču z mamo, nič skesanega, le zelo radovednega. Oči so ga izdajale. Premierjal me je iz vseh zornih kotov in nič ga ni izdajalo tako kot radovednost. Seveda je vedel nekaj, česar jaz nisem. Bežni pogovor z delavci iz centra, to je bilo vse.

Čez teden dni je bil Bobi nameščen v stanovanjsko skupino, kjer

delam. Vlogo matičnega vzgojitelja je sprejel sodelavec in dogodki so tekli svojo pot. Ves čas sem imel občutek, da je naša ustanova premehka za fanta Bobijevega kova. Vendar fant je že bil tukaj...

Bobi ni veliko govoril. Veliko se je sukal okoli hladilnika. Z vzgojiteljem je vzpostavil normalen stik, moje asociacije pa so šle v smer spominov na druge zelo agresivne fante, ki so že prišli v našo ustanovo in jo preživeli. Kakšnega je prve tri mesece vedno pripeljala policija ali pa si je naročil taksi, ki ga ni mogel plačati, ker je bežal pred kakimi bandami. Kakšen nam je razbil vsa stikala in vzgojiteljem jemal denar iz denarnic ali pa smo v veleblagovnico vrnili pol njegovih stvari, pa je po nekem času varno okolje nanj naredilo vtis in dečko se je uredil.

Čez štirinajst dni se je moral Bobi izpisati iz šole zaradi vedenjske problematičnosti. Postalo je jasno, da kadi travo. Porabil je več kot 150.000 SIT v enem tednu. Telefon je v jezi vrgel v steno. Grozil. Kozarce, iz katerih je pil, je pred prijatelji metal v potok. Vpisali smo ga v program projektnega učenja mladih (PUM). Po enem mesecu in pol je bil prvi tim, kjer smo sklenili, da se mu ponudi zadnja možnost za obravnavo v MDM, pod pogojem, da se ustrezno obnaša in vključi v PUM. Sede med ločenimi starši je ponovno molčeč poslušal zaključke tima. Mama se je neprestano jokala, oče pa brez besed spremljal dogajanje. Dogovor je bil, da poskusimo znova in da Bobi uredi nekatere stvari. Sledili so še trije timi, ki so prinesli veliko sprememb in novosti. Bobi je začel grobo pretepati vrstnike in jim jemati mobitele. Pred vzgojitelji je tudi kakšnega udaril, vendar pa je vsako krajo zanikal. Na projektnem učenju mladih je vsak dan kadal travo, igral igrice in grozil vsem; udeležencem, mentorjem in mimoidočim. V skupini so se ga bali in strahovladje se je pokazalo v popolnoma kaotičnem stanju med otroki – stanovalci naše stanovanjske skupine.

Z naše strani, s strani osebja, pa je bilo narejenih veliko napak. Namreč nekateri, ki smo bili za premestitev že v samem začetku, se nismo strinjali, da se ga odpušča po tem, ko je že dva ali tri mesece preživel pri nas. Bobi namreč v začetku ni hotel v našo ustanovo, se je pa po določenem času zelo navadil in udomačil. O odpustu ni hotel slišati, celo grozil je. Prvi krivici ali strokovni napaki sta bili napačna diagnostika in napačno usmerjanje v našo ustanovo. Tisti, ki na začetku niso ugovarjali namestitvi, so sedaj zahtevali odpust. Kolizija interesov je prinesla svoje. Fant je prešel že vse bregove. Počutil se je kot car, kar je tudi napisal v odgovor na vprašanje, kaj bi rad postal. In bil je car.

Ob vsej problematiki in stalnem kritičnem stanju sem ugotovil, da se odziva na tisto, kar se dogovoriva. Na primer ko sem razlagal, kako lahko zamenjamo grobost do punce samo s telesnim stikom ali s poklonom rože in podobno, sva se tudi dogovorila, da ne bo več tepel svoje sostanovalke, ker je enostavno šibkejša. Na moje začudenje se je tega držal, vendar si je izbral novo žrtev. Mimogrede, bil je izredno močne telesne konstitucije.

Tako se je začelo najino spoznavanje. Enkrat sem si natančno ogledal njegove roke, na katerih je imel do krvi pogrizene nohte in ogromne bradavice. Vprašal sem ga, kako dolgo že ima bradavice. Spomnil se je petega razreda. Razložil sem mu, da velikokrat opazim pri njemu podobnih fantih takšne bradavice, in nato sem mu opisal zgodbo, kako so mi podobne bradavice izginile, ko sem zamenjal faks in začel življenje na novo.

Postajal sem čedalje bolj pozoren na Bobija. V skupini sta bila še dva podobna fanta, s katerima pa sem bil že zelo blizu, zato sem si vzel čas za spoznavanje Bobija, ki je lahko sedel z menoj v pisarni pol ure in nisva spregovorila ničesar. Tako redkobesednega fanta še nisem videl. Seveda med prijatelji je drugače, čeprav na začetku ni govoril skoraj z nikomer. Začelo se je nekakšno zbliževanje, ker sem se čedalje bolj zavedal, da moram biti v tesnem stiku z njim, tudi če nisem njegov matični vzgojitelj. Agresivni izpadi so namreč postajali vse hujši in vedno bolj usmerjeni na ljudi. Začel sem ga jemati kamorkoli in kadarkoli, ko sem moral po opravkih iz skupine. Bobi je tiho capljal za mano in bilo je, kakor da bi "pil" vse informacije, ki sem mu jih predajal. Na vprašanje, če se želi znebiti bradavic, je odgovoril "boli me kurac". Ker me kletvice ne motijo in jih tudi sam veliko uporabljam, se je počutil izredno domače. Ko sem ga vprašal, kaj bo pil v gostilni, kjer sva obtičala, je rekel, da mu je vseeno. Čez čas se nisem več oziral na to in sem večino časa govoril sam, ker mu je bilo dovolj, da je capljal za menoj in z radovednimi očmi spremljal vse okrog sebe. In to budno. Ko sva se vozila po mestu, je začel govoriti, kadar je opazil koga, ki ga je poznal. Glejte, Jože, ta je diler, ta pa se "šuta". Ta me je lovil, ker me je hotel pretepesti.

Takšnih dogodkov je bilo veliko. Najino bližje spoznavanje je teklo vzporedno s skupinsko dinamiko. V naši stanovanjski skupini se namreč prepletata skupinski in individualni nivo dela, vsak od vzgojiteljev pa še prevzame vlogo matičnega vzgojitelja za tri otroke. To pomeni, da urejuje zadeve s starši in drugimi pomembnimi

osebami, s šolo ter z ostalimi institucijami. Bobiju nisem bil matični vzgojitelj, vendar se je izredno navezal name, kar pa lahko v timu vzgojiteljev prinese tudi kake dodatne probleme. Zaradi izredne agresivnosti in nevodljivosti sem po tihem natančno sledil Bobiju, ki ni upošteval ničesar več. Na enem od tedenskih sestankov v stanovanjski skupini je zaradi neke malenkosti napadel sostanovalko in jo začel pretepati. Takrat sem posređoval in ga "spravil na tla", da ga umirim. Takih umiritev je bilo več in vrstile so se zahteve, naj se Bobija premesti drugam. Osebnostno se mi je zdel odpust nespameten, ker Bobi ni dobil dovolj možnosti, da bi se drugače uresničil.

Na naslednjem timu je bil obravnavan in dobil je novo možnost. Govoril je malo, nekaj obljubil in prosil, če bi bil njegov matični vzgojitelj jaz. Na videz lepa gesta, ki pa je v meni sprožila veliko dilem in vprašanj o odgovornosti. Strah tudi. Ker sem bil nekako edini, ki ga je še obvladoval, sem sprejel to vlogo; predvsem zaradi ostalih otrok, zaradi fizične zaščite ostalih ter zaradi prepričanja, da z njim in zanj nismo izpeljali celostne, zaokrožene obravnave, temveč smo se samo situacijsko odzivali na njegovo agresivnost.

Povzetek situacije do tega trenutka je obsegal: odklonil je psihološki test; obravnavo zaradi zasvojenosti z drogami je samovoljno prekinil; socialnemu delavcu je grozil, da ga bo polil z bencinom in zažgal, če ga bo namestil v Vzgojni zavod Logatec; do osebja je bil verbalno agresiven; kradel je telefone; neki starki na cesti iztrgal torbico iz rok; ustrahoval vse na PUM-u, da so ga na koncu izključili. Maltretiral gojence in gojenke, travo kadil vsak dan, zlorabljal tablete, vendar pa se v skupini počutil dobro in sprejetega. Iz Mladinskega doma ni želel. Ob vsem tem sem se dobro zavedal, da bo moral iz Mladinskega doma oditi, vendar nisem želel, da se to zgodi na takšen način, da ga "frcnemo kot čik"²² po tem, ko smo ga nekako "udomačili". Svojo vlogo sem prevzel odgovorno in resno, čeprav je razmišljanje kolegov segalo samo do časa odpusta.

Na takšno "objektiviziranje" otrok nočem pristajati, v tem primeru pa še posebej ne. Seveda so bili argumenti za odpust pravilni in jasni, vendar so bili tudi argumenti za dodatno delo v nebo vpijoči. Potrebno bi bilo vzpostavljati odnos (otroci, kot so Bobi, so namreč okolju tako moteči, da z njimi ne želi nihče imeti ničesar,

²² Meta Perhac opiše separacijski strah in navede izjavo mladostnika, ki ji je razložil svoje razumevanje odpustov iz stanovanjske skupine: "...in potem me boste frcnili kot čik..." (Frkač, 1998: 55)

vse se prelevi v neko previdnost in prenašanje)²³, izdelati individualni vzgojni načrt (Bobiju je bilo po njegovih besedah vseeno, kaj in kako napišemo, vedel pa je, kaj mora reči, da zadosti kriterijem) in pa se vživljati v njegovo trenutno situacijo. Stopnjevanje njegove agresivnosti je bilo mogoče razumeti; bilo je kot na dlani, njegovo nelagodje je naraščalo, zato se je stopnjevalo tudi uživanje trave in tablet, čeprav še ni bil zasvojen s katerimi drugimi snovmi. V resnici smo spregledovali, kdaj je Bobi pozitivno reagiral na naše ponudbe, kdaj jih je upošteval in realiziral, kdaj je bil odprt in s tem pozitivno vplival tudi na druge (npr. ker je sam upal priznati, kaj je storil, so tudi drugi otroci morali povedati, da so lagali ali kaj ukradli). V šolo pa ni hodil, bil je "v praznem prostoru". Dobil je vlogo grešnega kozla, kajti vsaka kraja se je pripisala njemu, ker je bil takrat pač v skupini in ker je že prej jemal mobitele in jih nato prodajal (vendar pa so se po njegovem odhodu kraje nadaljevale). Nedopustno zame je bilo tudi to, da smo vzgojitelji z našimi različnimi pogledi nanj v ustanovi reproducirali njegovo družinsko situacijo. Zato je vsaka stvar, ki jo je počel, dobila značaj dejavnika tveganja in obenem njegovega sprožilca. V veliki meri smo se vzgojitelji prelevili v policiste in ne v razumevajoče strokovnjake, ki delajo z otroki.

Situacija je postajala vse bolj evidentna, množili so se tudi pritiski iz drugih skupin in vzgojna struktura v naši skupini je razpadala. Bobi si je izgovoril še zadnjo možnost in vlogo matičnega vzgojitelja sem prevzel z zavedanjem, da je njegova prisotnost v Mladinskem domu "pogojna". Prekiniti bi moral z vsemi nesprejemljivimi dejavnostmi. Odločil sem se, da se bom moral čim hitreje premakniti k terapevtskemu polu socialnopedagoške intervencije, ki nekako teče na kontinuumu od pedagoškega, izobraževalnega preko svetovalnega do terapevtskega področja. (Kobolt, 1997)

Odločil sem se za nekaj, česar običajno ne počnem, vendar pa so pritiski spodbudili to odločitev. Bobija sem preselil v hobi sobo ob vzgojitelski, da nam je bil bližje, in uredil sem si strategijo za izvajanje njegovih aktivnosti:

- pozanimala sva se za vpis k atletiki ali judu;
- ko sem odhajal na študij socialnopedagoške dokvalifikacije v Ljubljano, sem spremljal Bobija k teti, kjer je preživljal vikende²⁴;

²³ Vec (1997) posebej opozarja, da usmerjenost zgolj na agresivnost pomeni, da smo si zadali za nalogo ukvarjanje s posledicami, simptomi, kar pa nas tudi lahko zavede in še dodatno odvrne od mladostnika. Agresija je del življenja in vsakdanjika.

²⁴ Vključevanje otrok v dejavnosti, ki so navadno rezervirane za vzgojitelje, vzpostavlja

tako se je peljal z menoj z osebnim avtom, namesto da bi se peljal z vlakom;

- opravila sva operacijo bradavic, kar bi se moralo zgoditi že takoj ob sprejemu, da bi Bobi začutil, da se v Mladinskem domu z njim dogaja nekaj pozitivnega;
- nenapovedano sem ga peljal k hiši, kjer je nekoč živel, ker sem vedel, da bi mi jo rad pokazal;
- naučil sem ga, kaj mora dobesedno reči terapevtu za zasvojenosti, da ga bo sploh še obdržal v obravnavi;
- ponovno sva sestavila individualni vzgojni načrt z novimi pogoji;
- z menoj je šel delat (nositi les), da si je zaslužil denar, ki ga že dolgo ni več imel;
- pobarval je radiator v pralnici;
- kadar je bil zelo razburjen, smo mu dovolili igrati računalniške igrice na vzgojiteljski računalnik, kar je pomenilo izjemo;
- z njim sem šel čakati prijatelja, ki mu je bil dolžan denar;
- za naju sem določil še veliko drugih kratkočasnih aktivnosti, ki imajo hitre učinke.

Zastavila sva si podobne cilje kot na prejšnjih timih: vedenje brez agresije in brez kajenja trave ter obiskovanje terapevta za zasvojenosti. K temu sem dodal še sam svoj vložek. Dogovorila sva se, da v kolikor bo ponovno pokazal agresivno vedenje, ga sam obvladujem in ga umirim. Vedel sem, da bi – v kolikor bi ga moral ponovno vreči na tla – obstajala nevarnost, da bi Bobi razumel, da ga napadam in ga hočem pretepati²⁵. Zato sem mu pokazal, kako ga bom ustavljal, in mu še povedal, da je včasih bolje kako stvar vreči v zid, kot pa koga udariti. To je bil najin dogovor in po njem je še vedno capljal za mano.

Iz socialne anamneze kot tudi iz odločbe o sprejemu ali druge dokumentacije ni bilo razvidno, da bi bil Bobi v otroštvu veliko tepen.

boljšo komunikacijo in pogloblja odnos. Tako sem ob pripravi knjige *Hiša izgubljenih sanj* vključil stanovalce, da so drugi del knjige izpisali sami. To je bilo krasno doživetje. Knjiga je izšla junija 1998. Združenje za socialno pedagogiko je izdalo novembra 1998 posebno številko *Biltena* z naslovom *Glas gojencev*. V projektu so povabili gojence na seminar združenja in le-ti so pomagali napisati bilten. (Silahić, 1998)

²⁵ Leta 1997 sem se kot prostovoljec udeležil socioterapevtskega tabora v Zabičah, ki ga organizira Društvo ODMEV in ga vodita predsednik Bernard Stritih ter Miran Možina. V skupini izredno težavnih otrok je bilo veliko agresivnih, zato smo se vzgojitelji dogovorili, kdo bo na katerega od otrok posebej pozoren v primeru nekontroliranega izbruha agresije (acting out). Nato smo se sestali z otroki in jim to tudi povedali. Namen tega je bil, da otrokom povemo, da jih bomo umirjali in NE napadali.

Prav tako tudi sam o tem ni nikoli govoril, celo napadalen je postal, če smo drezali vanj. Oče ni dajal videza, da bi bil zelo agresiven, predvsem zato, ker je bil šibke postave in molčeč, skoraj miroljuben.

Kakor koli že, Bobi je takoj začel kazati znake napredovanja in sodelovanja. Na terapevtske obravnave zaradi zasvojenosti sva hodila. S terapevtom je lahko vzpostavil normalen stik; brez svojih običajnih nesramnih "odgovarjanj". Z očetom in mambo sva sodelovala, opravila sva vpis za naslednje leto in ga izpisala iz PUM-a zaradi varnostnih razlogov. Uredil sem mu denarno pomoč ter se dogovoril, da bo lahko pri očetu delal in ob tem zaslužil tudi nekaj denarja. To se mi je zdelo izrednega pomena, ker je bila sicer njegova štipendija zamrznjena in je bil povsem brez denarja, če pa bi bil brez tega, bi spet kradel.

Vse to pa ni bilo dovolj. Bil je le kanček, ki je nakazoval celostno obravnavo, ki bi mu omogočila integracijo. Vse to je bilo izvedljivo, če sem mu bil jaz zelo blizu. Vsak dan. Ko sem ga vodil, je sodeloval, ko pa nisem bil v službi, je bil ponovno samovoljen in celo nevaren. Druga dva "matična" otroka sta začela bojkotirati moje delo, kajti njuno ljubosumje je preraslo razumno mejo. Padali so očitki, da se ukvarjam samo s tistimi, ki si tega ne zaslužijo. Na Bobija sem se zelo navezal in najverjetneje tudi on name, čeprav je bilo videti vse prej kot to. Pogoji so se še zaostрили, kljubujoč vzgojiteljem, celo ravnateljici, ki mu je omogočila vse popravne izpite; bil je do skrajnosti žaljiv in nesramen, celo agresiven. Storil je še eno kaznivo dejanje.

Tokrat smo se odločili, da Bobi ne more ostati več pri nas. Zame je to pomenilo stanje popolne pripravljenosti, kajti Bobi je kategorično odklanjal možnost, da bi bil premeščen. Zavod (bolj zaprtega tipa, npr. v Logatcu) mu je pomenil konec življenja. Enkrat je celo povedal, da v kolikor ne bo tukaj, bo zavozil življenje. Sicer pa bomo že še videli...

Vsekakor smo izčrpali vse svoje možnosti ter vire, in ponovno sem se znašel v precepu. Med tem, da sva z delom komaj začela, in med tem, da je zanj naš odprti sistem celo škodljiv in mu nudi preveč dražljajev, na katere ne zna odgovoriti konstruktivno. Želel sem si imeti na voljo še kak mesec dni, da bi Bobiju struktura Mladinskega doma osmislila življenje in mu pomagala preživljati dneve. Vendar je bil pred vrati zaključni tim. Iz vseh vzgojnih skupin so poročali, kaj vse je storil, kaj vse si dovoli, zato je bil zanj že določen natančen datum odpusta. Ponovno sem se znašel v vlogi "birokratske svinje", kakor me je nekoč označil nek fant, ki je bil odpuščen "po krivici". Ponovno je bilo potrebno taktiziranje in previdno podajanje informacij za odpust. Kako

mu sporočiti, da bi želel delati z njim, ko vendar skoraj vsako mojo ponudbo razvrednoti in zavrne? Kako mu povedati, da je konec z vsemi popravnimi izpiti, dodatnimi možnostmi in pogojnimi statusi, ne da bi Bobi določil krivca za to, mu grozil in ga na koncu celo poškodoval. To sem storil tako, da sem poskušal ostati v tem polju iskanja krivca samo jaz oz. pokazati, da so bili pri odločitvi za odpust bistveni pogoji ustanove, ne pa kak posameznik. V ta namen sem torej zastavil tisto nekaj malega, kar sem si prizadeval zgraditi v enem mesecu. Odnos. Pekla me je vest, da manipuliram, da zlorabljam tisto, kar sva imela skupnega. Vendar je bila realiteta drugačna in stanje skrajno nevarno; sodeč po njegovem vedenju. Zdelo se mi je, da sem ostal nekako sam. Prizadeval sem si preseči tveganje z aktivacijo zaščitnih dejavnikov, "med empatijo in odnosom", kot bi rekel Geraldo Callimian, ki je razvil celo študijo o tem, kako presegati nelagodje mladih.

O odpustnem timu sem mu povedal v zadnjem trenutku. Zaradi strahu pred poškodbami ostalih otrok sem celo noč stražil ob njem, da ne bi storil še kakšne neumnosti. To je sprejel tiho, vendar vidno razburjen. Bil je jezen name, ker sem mu za odpust povedal šele potem, ko so ostali že spali. V svoj zagovor nisem rekel ničesar. V sobi sva sedela skoraj uro in pol in spregovorila le nekaj besed. Nato je vstal in odšel spat. Na zaključnem timskem sestanku se mu ni zdelo to, kar počne, nič kaj narobe, veliko je minimaliziral in nam povedal, kakšni smo in kako ravnamo z otroki. Kot bi se prelevil v otroka. Ko smo mu sporočili, da se poslavljamo, je izrekel takšne grožnje, ki jih še nisem slišal. Mirno je vstal in zapustil prostor ter odšel proti matični skupini. Medtem sem ga poskušal prestreči in ga povabiti v avto, pa ni hotel priti. V svoji skupini je vsem vidno vzel nož in se vrnil na mesto odpustnega tima. Medtem so me obvestili, da je vzel nož. Počakal sem ga pred hišo. Prihajal mi je naproti. Takoj sem od njega zahteval nahrbtnik. Čisto sproščeno mi ga je dal, zato sem takoj vedel, da nekaj ni v redu. Šele pred vrati je iz hlačnice potegnil nož in začel kričati: "kje je zdaj tisti, da ga ubijem!" Kakor bi mi ga hotel pokazati. Bil sem presenečen, da je tako očitno nakazal dejanje, in razumel sem ga, kot že velikokrat prej. Jože, pomagaj! Prijel sem ga tako močno, da ni mogel nikamor, vendar je bila v njem taka sila, da sem ga komaj obvladal in ga nekako začel umirjati s šepetanjem na uho. Odvzel sem mu nož, vendar se je ponovno začelo. Ko je bil na tleh in sem ga sam držal okoli pasu, mu je v rokah ostal nož, vendar je bil že povsem miren. Oče, ki je bil prav tako v hiši in na začetku ni vedel, kaj se dogaja, je prihitel na pomoč, mu stopil na roko, odrinil

nož in ga začel pretepati s takimi udarci, da sem sedaj moral zaščititi Bobija pred njim. Udarci so leteli povsod, z glavo v zid, kričanje, sam pa sem ga držal. "Double bind" situacija. Nisem več vedel, kaj naj počnem, ali naj otroka – storilca – z vso silo pritisnem k tlom ali pa naj ga ščitim pred očetom. Prišla je policija in umirjali so tudi očeta.

Vse skupaj je bilo zame preveč. Seveda sem bil hvaležen očetu, da je priskočil na pomoč. Vendar pa se mi je – ko sem v živo doživel, kako je oče Bobija brutalno pretepal, – odvila slika verjetnega Bobijevega življenja. Ob očetovem pretepanju sem ga sicer še vedno držal, vendar se je Bobi pod mojimi rokami prelevil v majhnega fantka, ki si je samo še reševal ubogo telo. Nisem vedel, zaradi česa sem bil bolj v adrenalinskem šoku: zaradi napada Bobija na uslužbenca Mladinskega doma ali uvidevanja tega, kako je moral kot otrok trpeti ob tako silnih udarcih. Čustveno sem bil tako preplavljen, da nekaj časa nisem spregovoril. Med izdelavo policijskih zapisnikov sem se odločil, da grem z Bobijem in očetom na policijo. Ves čas preiskav se nisem odmaknil od njega, kajti vedel sem, kje je moje mesto. Z očetom sva prav tako skupaj stala pred vrati preiskovalnega sodnika. Pri očetu sem začutil močno bolečino. Sključen in skoraj odsoten je odgovarjal na vprašanja policije. Bil je brez denarja in povsem nemočen.

Refleksija zgodbe

Ob tej zgodbi razmišljam o družini, s katero se največ ukvarjam. Bobijeva družina se mi je nekako sestavila v mislih. Vživljanje v proces njegovega življenja me je zelo pretreslo. Družina, ki je v modernem razmišljanju za vse kriva in za vse odgovorna. Začutil sem, kako mučna je družinska scena. Iz gole nemoči in napetosti, iz gole želje po nečem boljšem... In še nekaj me je pretreslo. Pogled očeta, ne boste verjeli, je bil zelo podoben tistemu, ki se je izrisal na mojem obrazu, ko sem prvič udaril svojega dveipolletnega sina. Grozljiva podoba sebe, tistega, ki si je obljubil, da bo najboljši oče na svetu, ko se je rodil prvi sin. Zaslišal sem besede Martine Tomori, ki je leta 1998 v Mariboru na seminarju Mladostniki in droge, katerega sem se udeležil, po zelo bučni razpravi med strokovnjaki o tem, kaj bi morali narediti starši za prevencijo v zvezi z drogami, začela predavanje približno takole: "V našem delu obstaja neko nepisano pravilo, da starši ne morejo dati tistega, česar niso dobili..." "To se povezuje z mojimi razmišljanji o tem, kaj je sploh možno in realno pričakovati od družine. Bobi je bil namreč dodeljen

očetu ob razvezi. Njegov brat je živel pri mami. Bobi je bil večino časa prepuščen sam sebi in delno stricu, kajti oče je moral sezonsko delati. Obroke hrane je dobil, kadar se je z lastno iznajdljivostjo prikopal do njih. In tako naprej. Vendar to ni tako važno, takih zgodb poznam veliko. Tragično je bilo to, kako se je iz fanta, ki je bil do šestega razreda osnovne šole prav dober, razvilo mlado bitje, na katerem se je pokazala destruktivna moč razveze družine. Pomembnosti obeh staršev. Družina, ki ji danes predpisujejo neprecenljivo moč. Osnovna entiteta. Vendar se pod tem skriva tudi rahla past.

Tako navajata B. Stritih in M. Možina v svojem esejju Prispevek psihoterapije in novih družbenih gibanj k razumevanju družine (Stritih, 1994: 92–107) ob izdaji knjige R. Skynnerja in J. Cleesa (1993) *Družine in kako v njih preživeti* zanimivo misel, da sam naslov knjige sploh ni tako humorističen, kot se zdi na prvi pogled. Da **preživeti** v družini sploh ni enostavno, še posebej, če se naše mišljenje v zvezi z njo ne bo posebno spremenilo.

Zanimive za moje teoretično povezovanje naloge pa so ugotovitve avtorja G. Ammona (Stritih 1994: 100–101), ki je raziskoval skupinsko dinamiko 673 pacientov iz študentskih vrst in med drugim ugotovil:

- da je večina pacientov odraščala v majhnih družinah, brez navzočnosti starih staršev, sorodnikov ali prijateljev;
- da v tretjini primerov v družini ni bilo očeta (**ločitev**, smrt), v drugih dveh tretjinah pa je oče imel vlogo obrobne osebe in je v razvojni situaciji dominirala mati;
- da so se v 82% primerov pokazale zgodnje težave med materjo in otrokom (simbiotična ambivalenca z nenehno skrbjo pred izgubo objekta);
- da so v 92% primerov pacienti prihajali iz **malomeščanskega srednjega sloja**;
- v 30% primerov so imeli priložnost preiskati matere v več pogovorih;
- praviloma je šlo za frustrirane ženske, ki so bile, tudi v primerih, ko ni prišlo do zakonske ločitve, **nad svojimi možmi razočarane** in so resignirale;
- da je večina pacientov kazala klinično sliko **depresivne reakcije**, povezane z **destruktivno problematiko** (vsi poudarki J. F.).

Pomemben del je odkritje, da je bil skoraj pri vseh pacientih osrednji problem nerazvita identiteta v povezavi z delovnimi

motnjami. Prav tako se je skoraj v vseh primerih pojavila težka blokada komunikacije znotraj družine zaradi objektivnega razpada družine (npr. ločitev zakona), v večini primerov pa je ostala skrita za fasado meščanske nedotaknjenosti. Stritih in Možina pa dodajata, da se za fasado nedotaknjenosti in solidnosti odvijajo stvari, ki si jih je težko priznati, kaj šele o njih spregovoriti. V povezavi s Skynnerjevo knjigo in iz bogatih izkušenj s svetovalnim delom ugotavljata, da je veliko družin pogosto surovo bojišče, prostor medsebojnega očitanja, oviranja in dušenja, prostor nesmisla, arktične osamljenosti in mrtvila. "Družina je skratka pogosto prostor in čas neznosne teže, ki lomi življenjski smisel in elan," (Stritih, 1994) k temu pa dodajam, da ostane vprašanje, ali je družina rizični dejavnik ali rizična situacija.

Iz navedenega je možno prepoznati, da se danes o družini še vedno ne pogovarjamo tako, kot se v resnici dogaja. V glavnem nas obdajajo klišeji, o resničnem dogajanju pa se pogovarjamo v zaprtih krogih in še to redko. Šele ko se družina sreča z velikimi problemi (npr. zasvojenost), ki razbijejo klišejsko fasado in neizogibno prodrejo v okolje, se pokaže tisto, kar naj bi ostalo v senci. Pokažejo se brutalni nesporazumi in konflikti.

Neizbežno postane to, kar opiše G. Ammon, ki pravi, da "...moramo družinsko skupino v družbi, ki pušča svoje otroke, da se igrajo poleg smetnjakov v množičnih naseljih, šteti med najbolj nerazsvetljene in najbolj nemočne. V tej zvezi se zdi usodno, da je družinska skupina odrezana od javnosti, kjer bi lahko o njenih konfliktih razpravljali kot o skupinskih konfliktih in jih analizirali. Menim, da je v tem izražen skupni družbeni problem izrivljanja, katerega žrtev danes je veliko prej družinska skupina kot pa je družina njen ustvarjalec. S to stvarnostjo pa se razhaja mišljenje, ki bi rado v meščanski družini še vedno videlo rezervat humanosti, ljubezni in omike. Ta predstava, ki je že v liberalnem obdobju zelo pomanjkljivo ustrezala stvarnosti, je danes popolnoma zastarela. Kot ideologija, ki jo sistematično ustvarjajo reklame in mediji, obremenjuje nemočno družinsko skupino z občutji krivde, kar po svoje **pospešuje nastanek destruktivnega obnašanja.**" (Stritih, 1994: 102) (poudarek J. F.)

Avtor tega besedila je ubesedil, česar nisem mogel sam. Družina med odgovornostjo in nemočjo, med družbo in posameznikom, med viri in izzivi, kriva za marsikatero uničeno življenje, skozi stoletja generacij v duhu dantejevske podobe dobrih namenov, ki pa žal tlakujejo pot naravnost v pekel. Zato si je potrebno veliko

bolj prizadevati za celostno obravnavo mladostnikov²⁶, ki posredno vpeljuje obravnavanje celotne družine in izkoriščanje njenih virov, ki so takšni, kakršni pač so. In ne v ozaveščanje, kako je pomembna družina in kakšno škodo so naredili starši, ker niso uspeli v svoji nalogi starševstva. To jih še dodatno obremenjuje in pobira še tiste zadnje moči in elan. S pristopom v družino na prej opisan empatični in odnosni način lahko sprožimo nezavedne procese v človeku in družini nevede vnesemo spremembo, energijo, ki bo sama po sebi terjala novo spremembo. Zavedati pa se je treba, da namen takega dela ni "ogledovanje stanovanja", temveč izvajanje premišljenega ravnanja in načrtovanja obravnave; v prvi vrsti mladostnika, ki ne živi doma, in nato njegove družine, nedvomno njegove osnovne entitete²⁷.

Zaključek

In Bobi? Po vseh opisanih dogodkih je ostal v stiku z menoj preko SMS sporočil. Ob odhodu me je objel in jokal, kot bi uvidel, kaj je storil. Ponovno me je poklical in rekel, da je "bad" in da se bo ustrelil. Ko smo kasneje preverjali sodelovanje z očetom, je poslal grozeči SMS določeni osebi, vendar pa je poslal tudi še drugega, v katerem me pozdravlja, podobno tudi še nekaj drugih kolegov. V zadnjem me je zaprosil, če bi mu lahko še uredil študentsko izkaznico, da bi delal preko študenta. To sporočilo oziroma zaprosilo me je olajšalo. Končno ni več ravnodušen in se je vsaj za trenutek obrnil v prihodnost. Torej le ni dokončno izgubil zaupanja v odrasle osebe. Potrdila se je uvodna misel, da empatičnost in odnos lahko varujejo še tako težke agresivne preboje²⁸.

Pri tem se zavedam, da ima "socialna pedagogika predvsem kompenzacijski vpliv, a hkrati tudi priložnost, da konflikte na intrasubjektivni ravni preusmeri v učne procese in v ozaveščanje ter v inovativne vedenjske strategije." (Geissler v Kobolt, 2001) K temu A. Kobolt še dodaja, da se naštetu ne da doseči zgolj z odnosom.

²⁶ Kobolt, 2000: 443-445.

²⁷ Bobi je v nekem vprašalniku na vprašanje, Koga ljubiš, odgovoril: mami, ati, bratec!

²⁸ V internem gradivu Strokovna kompetentnost=Profesionalno ravnanje A. Kobolt navaja: "Sposobnost realizacije profesionalnega ravnanja ni mogoča samo s pomočjo institucionaliziranega, strokovno specializiranega izobraževanja. Je rezultat tenkočutne prakse, ki se kaže v sposobnosti analize, dobrega poznavanja sveta mladih, v sposobnosti intuicije ter empatije."

“Mlademu človeku so za novo učenje potrebne nove izkušnje. Te pa se lahko pridobijo tako iz izkustva drugačnih odnosov kot z novimi drugačnimi aktivnostmi.” (Kobolt, 2001: 232)

Izraz investicijski kapital sem v zvezi z vzgojnim delom izbral namerno, da bi opozoril na to, kako pomemben je odnos v našem delu. Skrajni čas je, da se začne govoriti o investicijah in kapitalu v pomagajočih poklicih. Skrajni čas je, da se bodo pokazale tudi resnost in pomembnost investicijskega kapitala pri vlaganju napora v odnos ter empatija za otroke, za ljudi. V kolikor ni že prepozno.

Uporabljena literatura

Caliman, G. (1998). Ulica kot izhodiščna točka. V A. Baligač (ur.), *Mladi, ulica, prihodnost: zbornik razprav*. Ljubljana: Salve, d.o.o.

Frkač, J. (1998). *Hiša izgubljenih sanj*. Ljubljana: samozaložba.

Kobolt, A. (2002). Socioterapevtsko delo z družinami. V G. Meško (ur.), *Vizije slovenske kriminologije*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Visoka policijsko-varnostna šola: 187–196.

Kobolt, A. (2001). Mediji v socialno pedagoški praksi. *Socialna pedagogika, št. 3, vol. 5*, s. 231–236.

Vec, T. (1997). Agresivni otroci in mladostniki v skupini. *Ptički brez gnezda 36, št. 18*.

Silahič, B. (1998). Kako, zakaj in na kakšen način so gojenci slovenskih zavodov sodelovali na 1. kongresu socialne pedagogike. *Bilten združenja - Glas gojencev, posebna številka*. Združenje za socialno pedagogiko – slovenska sekcija FICE.

Stritih, B. (1994). *Prispevki za študij socialnega dela* (neobjavljeno študijsko gradivo). Ljubljana: VŠSD.

Stritih, B., Možina, M. (1992). Narcizem kot metafora o drami individuacije nadarjenih, pridnih in ubogljivih ljudi v zahodni kultur – esej ob knjigi. V A. Miller, *Drama je biti otrok*. Ljubljana: Tangram.

Vabilo k udeležbi na

**3. slovenskem kongresu socialne pedagogike
z mednarodno udeležbo**

z nosilno temo

Modeli dobre prakse v socialnopedagoškem delu - strokovni izzivi v družbi negotovosti

ki ga organizira Združenje za socialno pedagogiko

*v času od 20. do 22. oktobra 2005
v hotelu Planja na Rogli.*

Spoštovane kolegice, spoštovani kolegi,

organizacijski odbor kongresa Združenja za socialno pedagogiko vas vabi k udeležbi in aktivnemu sodelovanju na 3. slovenskem kongresu socialne pedagogike z mednarodno udeležbo, ki bo potekal od 20. do 22. oktobra 2005 v hotelu Planja na Rogli.

Socialna pedagogika zarisuje široko delovno polje, ki se v zadnjih letih vedno bolj razčlenjuje. Ta širitev zahteva, da si moramo prizadevati za nadaljnjo profesionalizacijo naše stroke. Profesionalizacija stroke pomeni, da strokovnjaki sami razmišljamo o kriterijih kakovosti svojega dela, prevzemamo odgovornost

zanje in sistematično skrbimo za pretok informacij ter za širjenje izkušenj, iz katerih se lahko vsi učimo. Modeli dobre prakse so primeri strokovnih dejavnosti ali projektov, za katere se je izkazalo, da so v določenem času in prostoru delovali. So primeri strokovnih dejavnosti, ki so uspele najti nove, izvirne rešitve problemov, ki so pomenile odpiranje novih poti in osvetlile nove vidike dane situacije. Na ta način so ti modeli obogatili vsakdanjo prakso.

V današnjem svetu, ki se vedno hitreje spreminja in ki ga nekateri poimenujejo z izrazom družba negotovosti, ne more biti strokovnih rešitev, ki bi veljale trajno in v vseh okoljih. Zato tudi v stroki ne more biti trajnih avtoritet (teorij, doktrin, pravil), ki bi dajale večne, nespremenljive in trdne odgovore. Iskanje takih trdnih odgovorov nadomešča spoznanje, da je potrebno za vsak posamezni primer, v sodelovanju z vsemi udeleženi, oblikovati izvirne rešitve življenjskih problemov. Zato organiziramo kongres z osrednjo temo

Modeli dobre prakse v socialnopedagoškem delu - strokovni izzivi v družbi negotovosti

Namen kongresa zastavljamo kot izmenjavo izkušenj in opisov primerov dejavnosti, ki smo jih praktiki, na najrazličnejših področjih, kjer se socialna pedagogika uveljavlja, doslej razvili in preizkusili. K razumevanju izkušenj nam bodo pomagali tudi teoretični prispevki ter poročanje o modelih dobre prakse tistih tujih strokovnjakov, za katere sodimo, da se lahko od njih kaj naučimo in jih bomo zato povabili na naš kongres.

Kongres bo pomenil priložnost za srečanje strokovnjakov različnih profilov, ki delujejo v različnih vrstah organizacij z različnimi skupinami uporabnikov. Pomenil bo tudi pregled stanja naše prakse, inovativnih iskanj, pregled možnosti, ovir in vizij na našem delovnem področju. Za udeležence bo pomenil priložnost za pridobivanje novih znanj, osebno rast, koristno izmenjevanje izkušenj in prijetno druženje.

Vabimo vse strokovne delavce/ke, prostovoljne sodelavce/ke in študente/ke, ki delujete na različnih področjih socialno pedagoškega dela, prav tako pa tudi uporabnike tega dela, da se kongresa udeležite in aktivno sodelujete pri izmenjavi izkušenj in spoznanj ter ustvarjanju novih vizij našega dela!

Delo na kongresu bo potekalo v različnih oblikah. Načrtujemo:

- uvodna plenarna predavanja,
- predstavljanje prispevkov v tematskih sekcijah (v manjših vzporednih skupinah različni avtorji predstavijo svoje prispevke, ki obravnavajo neko ožje tematsko področje).
- okrogle mize na posamezne aktualne teme stroke,
- delavnice (izkustvena predstavitev posameznih pristopov, metod in tem. Delavnice vključujejo možnost bolj aktivnega sodelovanja, običajno manjšega števila udeležencev),
- prikaze posterjev (slikovna in besedna predstavitev projektov, metod dela, itd.),
- prikaze video posnetkov,
- kulturne refleksije (tematske foto razstave, gledališke predstave, multimedialne performanse, itd.).

Poleg prispevkov na nosilno temo bomo v program kongresa uvrstili še prispevke, ki bodo obravnavali teoretske pristope in njihove praktične izpeljave na posameznih področjih socialno pedagoškega dela. Predvidevamo, da bo kongres - med različnimi tematskimi in institucionalnimi področji - obravnaval tudi naslednja: delo v predšolski vzgoji, osnovnih in srednjih šolah, delo v okviru centrov za socialno delo oz. v socialnem skrbstvu, delo v stanovanjskih skupinah in dnevnih centrih, zavodsko in domsko vzgojo, delo v penalnih ustanovah, preventivno delo v okviru različnih ustanov, delo s starši in skupine samopomoči, socialno pedagoško delo v polju varovanja duševnega zdravja, posebnosti dela v nevladnem in profitnem sektorju, posebnosti dela z različnimi starostnimi skupinami (z otroci, mladostniki, odraslimi, v "tretjem življenjskem obdobju") in druga.

Organizacijski odbor kongresa je na osnovi napovedanih prispevkov že oblikoval 14 vsebinskih sekcij kongresa, ostale pa se bodo oblikovale na osnovi prispevkov, ki jih boste udeleženci še prijaviili. Naslovi teh 14 že oblikovanih sekcij so:

- Socialna vzgoja in izobraževanje
- Šolsko svetovalno delo
- Sodobni izzivi zaposlovanja ranljivih skupin
- Socialno pedagoško delo na področju uporabe prepovedanih drog
- Modeli dobre prakse na področju duševnega zdravja
- Prehajanje meja, prehajanje ustaljenega reda - možnosti za

vključujočo družbo in mesto socialne pedagogike pri tem

- Specifike uličnega dela z mladostniki
- Delo z družino
- Otrok med centrom za socialno delo in vzgojnim zavodom
- Strokovno delo v institucijah sistema izvrševanja kazenskih sankcij
- Mladoletniško prestopništvo - alternativni ukrepi – preventiva
- Skupnostno delo: izziv v družbi negotovosti
- Zavodska vzgoja otrok in mladostnikov s čustvenimi in vedenjskimi težavami v prihodnosti
- Nefitni menedžment za področje socialne pedagogike

Za prijavo aktivne udeležbe (s prijavljenim prispevkom) je 30. 9. 2005., rok za prijavo znižano kotizacijo pa je 30. 5. 2005.

Vse, ki bi s radi kongresa udeležili oz. dobili o njem več informacij, prosimo, da nas o svoji želji čimprej obvestite na poštni naslov:

Združenje za socialno pedagogiko

Kardeljeva pl. 16 (pri Pedagoški fakulteti)

1000 Ljubljana

Fax: (01) 589 22 33

ali na E-mail naslov: mijamarija.klemencic@volja.net
(organizacijska sekretarka kongresa).

Navodila sodelavkam in sodelavcem revije Socialna pedagogika

Revija Socialna pedagogika objavlja izvirne znanstvene (teoretsko-primerjalne oz. raziskovalne/empirične) in strokovne članke, prevode v tujih jezikih že objavljenih člankov, prikaze, poročila in recenzije, vse iz področja socialno pedagoškega raziskovanja, razvoja in prakse.

Prosimo vas, da pri pripravi **znanstvenih in strokovnih prispevkov** za revijo upoštevate naslednja navodila:

1. Prva stran članka naj obsega: slovenski naslov dela, angleški naslov dela, ime in priimek avtorja (ali več avtorjev), natančen akademski in strokovni naziv avtorjev/ic in popoln naslov ustanove, kjer so avtorji/ce zaposlen (oziroma kamor je mogoče avtorju/em pisati).
2. Naslov naj kratko in jedrnato označi bistvene elemente vsebine prispevka. Vsebuje naj po možnosti največ do 80 znakov.
3. Druga stran naj vsebuje jedrnat povzetek članka v slovenščini in angleščini, ki naj največ v 150 besedah vsebinsko povzema in ne le našteva bistvene vsebine dela. Povzetek raziskovalnega poročila naj povzema namen dela, osnovne značilnosti raziskave, glavne izsledke ter pomembne sklepe.
4. Izvlečkoma naj sledi ključne besede (v slovenskem in tujem jeziku).
5. Od tretje strani dalje naj teče tekst prispevka. Tekst naj bo natisnjen na belem pisarniškem papirju formata A4 s širokim dvojnimi razmikom s približno 30 vrsticami na vsaki strani in

približno 65 znaki v eni vrstici. Prispevki naj bodo dolgi največ do 20 strani (oz. do 35.000 znakov). Avtorji naj morebitne daljše prispevke pripravijo v dveh ali več nadaljevanjih oziroma se o dolžini prispevka posvetujejo z urednikom revije.

6. Razdelitev snovi v prispevku naj bo logična in razvidna. Priporočamo, da razmeroma pogosto uporabljate mednaslove, ki pa naj bodo samo na eni ravni (posamezen podnaslov naj torej nima še nadaljnjih podnaslovov). Podnaslovi naj bodo napisani z malimi črkami (vendar z velikimi začetnicami) in krepko (**bold**). Raziskovalni prispevki naj praviloma obsegajo poglavja: uvod, namen dela, metode, izsledke in zaključke.
7. Tabele naj bodo natisnjene v besedilu na mestih, kamor sodijo. Vsaka tabela naj bo razumljiva in pregledna, ne da bi jo morali še kaj dodatno pojasnjevati in opisovati. V naslovu tebele naj bo pojasnjeno, kaj prikazuje, lahko so dodana pojasnila za razumevanje tako, da bo razumljena brez branja ostalega teksta. V legendi je potrebno pojasniti, od kod so podatki, enote mer in pojasniti morebitne okrajšave. Vsa polja tabele morajo biti izpolnjena. Jasno je treba označiti, če je podatek enak nič, če je podatek zanemarljivo majhen ali podatka ni. Če so podatki v %, mora biti jasno naznačena njihova osnova (kaj predstavlja 100%).
8. Narisane sheme, diagrami in fotografije naj bodo vsaka na samostojnem listu, ki so na hrbtni strani označeni z zaporedno številko, kot si slede v tekstu. V tekstu naj mesto označuje vodoravna puščica ob levem robu z zaporedno številko na njej. V dvomljivih zadevah naj bo označeno, kaj je spodaj in kaj zgoraj, poleg tega pa tudi naslov članka, kamor sodi. Velikost prikazov naj bo vsaj tolikšna, kot bo objavljena. Risbe naj bodo čim bolj kontrastne. Grafikoni naj imajo absciso in ordinato, ob vrhu naznako, kateri podatek je prikazan, in v oklepaju enoto mere.
9. Avtorjem/icam priporočamo, da posebno označevanje teksta s poševno (*italic*) ali krepko (**bold**) pisavo ter z VELIKIMI ČRKAMI uporabljajo čim redkeje ali pa sploh ne. Poševna pisava naj se uporablja npr. za označevanje dobesednih izjav raziskovanih oseb, za označevanje morebitnih slengovskih ali posebnih tehničnih izrazov, itd.
10. Od leta 1999 dalje v reviji Socialna pedagogika upoštevamo

APA stil (za podrobnosti glej čim kasnejšo izdajo priročnika: *Publication manual of the American Psychological Association*. Washington, DC: American Psychological Association.) pri citiranju, označevanju referenc in pripravi spiska literature. Literatura naj bo razvrščena po abecednem redu priimkov avtorjev/ic oziroma urednikov/ic (oz. naslovov publikacij, kjer avtorji ali uredniki niso navedeni), urejena pa naj bo tako:

- primer za knjigo:
Anderson, B. (1998). *Zamišljene skupnosti. O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: SH Zavod za založniško dejavnost.
- primer za prispevek v zborniku ali knjigi:
Nastran-Ule, M. (2000). Mladi v družbi novih tveganj in negotovosti. V A. Šelih (ur.), *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih – vzrok, pojavi, odzivanje*. Ljubljana: Bonex.
- primer za članek v reviji:
Martinjak, N. (2002). Socialni pedagog – poklicni govorec. *Socialna pedagogika*, 6 (4), 395-404.
- primer za zbornik v celoti:
Kanduč, Z. (ur.). (2002). *Žrtve, viktimizacije in viktimološke perspektive*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- primer za diplomsko, magistrsko ali doktorsko delo:
Poljšak Škraban, O. (2002). *Vloga staršev in interakcij v družinskem sistemu pri oblikovanju identitete študentk socialne pedagogike*. Doktorsko delo, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta.
- primer za drugo neobjavljeno delo:
Ambrožič, F., & Hudobivnik, A. (1999). *Citiranje in navajanje virov po APA - Slovenska verzija navodil*. Neobjavljeno delo.
- primer za delo, ki ima več kot pet avtorjev:
Skalar, V. et al. (1991). Zasnova programa socialni pedagog. V P. Zgaga (ur.), *Za univerzitetno izobraževanje učiteljev: zbornik razprav in poročil* (61-65). Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- primer za dela, dostopna na svetovnem spletu, brez navedenega avtorja in datuma:
Marihuana. (b. d.). Pridobljeno 1. 2. 2003. s svetovnega spleta: <http://www.drogart.org/default.asp?THC=19>.

- primer za dela, dostopna na svetovnem spletu, z avtorjem in datumom:
Bereswill, M. (1999). *Gefängnis und Jugendbiographie. Qualitative Zugänge zu Jugend, Männlichkeitsentwürfen und Delinquenz*. Hannover: Kriminologisches Forschungsinstitut Niedersachsen. Pridobljeno 1. 2. 2003. s svetovnega spleta: <http://www.kfn.de/>.
 - več napotkov o navajanju virov iz svetovnega spleta najdete na: *Electronic references. Reference Examples for Electronic Source Materials*. (b. d.). Washington, DC: American Psychological Association. Pridobljeno 1. 2. 2003 s svetovnega spleta <http://www.apastyle.org/elecsources.html>.
11. Vključevanje reference v tekst naj bo označeno na enega od dveh načinov. Če gre za dobesedno navajanje (citiranje), naj bo navedek označen z narekovaji (npr. "to je dobeseden navedek"), v oklepaju pa napisan priimek avtorja/ev, letnica izdaje citiranega dela ter stran citata, npr. (Miller, 1992: 43). Če pa gre za vsebinsko povzemanje oz. splošnejše navajanje, v oznaki navedbe izpustimo stran, npr. (Miller, 1992).
 12. Avtorjem priporočamo, da ne uporabljajo opomb pod črto.
 13. Avtorji/ice naj oddajo svoje prispevke stiskane na papirju ter shranjene na računalniški disketi. Tekst na disketi je lahko napisan s katerimkoli izmed bolj razširjenih urejevalnikov besedil. Če članek vsebuje tudi računalniško obdelane slike, grafikone ali risbe, naj bodo te v posebnih datotekah in ne vključene v datoteke s tekstom.
 14. Avtorji/ice s tem, ko oddajo prispevek uredništvu v objavo, zagotavljajo, da prispevek še ni bil objavljen na drugem mestu ter izrazijo svoje strinjanje s tem, da se njihov prispevek objavi v reviji Socialna pedagogika.
 15. Vse raziskovalne in teoretične članke dajemo v dve slepi (anonimni) recenziji, domačim ali tujim recenzentom. Recenzente neodvisno izbere uredniški odbor. O objavi prispevka odloča uredniški odbor revije po sprejetju recenzij. Prispevkov, ki imajo naravo prikaza, ocene knjige ali poročila s kongresa ne dajemo v recenzije.
 16. Rokopisov in disket uredništvo ne vrača. O objavi ali neobjavi prispevkov bodo avtorji/ice obveščeni. Lahko se zgodi, da

bo uredništvo na osnovi mnenj recenzentov avtorjem/icam predlagalo, da svoje prispevke pred objavo dodatno spremenijo oz. dopolnijo. Uredništvo si pridržuje pravico spremeniti, izpustiti ali dopolniti manjše dele besedila, da postane tako prispevek bolj razumljiv, ne da bi prej obvestilo avtorje/ice.

17. Avtorske pravice za prispevke, ki jih avtorji/ice pošljejo uredništvu in se objavijo v reviji, pripadajo reviji Socialna pedagogika, razen če ni izrecno dogovorjeno drugače.
18. Vsakemu/i prvemu avtorju/ici objavljenega prispevka pripada brezplačnih pet izvodov revije.

Prispevke pošljite na naslov:

Uredništvo revije Socialna pedagogika,
Združenje za socialno pedagogiko,
Kardeljeva pl. 16,
1000 Ljubljana

ali na E-mail bojan.dekleva@guest.arnes.si

Kazalo/Contents

Izvirni znanstveni članki

Research articles

Saša Rozman

Saša Rozman

Preprodajanje kanabisa 409 Cannabis dealing

Tarja Tolonen

Tarja Tolonen

“Vsi v šoli me imajo
za piflarja” - pretepi in
ambivalentnost šolarjev
v zvezi z moškostmi 437
“Everyone at school thinks I
am a nerd” - Schoolboys’
fights and ambivalence
about masculinities

Helena Jeriček

Helena Jeriček

Raziskovanje skupnosti
v Sloveniji 457
Community research
in Slovenia

Pregledni znanstveni članek

Theoretical article

Nataša Martinjak

Nataša Martinjak

Koncept socialnega kapitala
v socialni pedagogiki 481
Concept of social capital
in social pedagogy

Refleksije prakse

Reflections of practice

Jože Frkač

Jože Frkač

Investicijski kapital vzgojitelja?
Odnos! 497
The investment capital of a care
worker? The personal relation!

Informacije

Information

Obvestilo o 3. slovenskem
kongresu socialne pedagogike 511
Information on the 3d Slovenian
Congress of Social Pedagogy

Navodila avtorjem 515 Instructions to authors